

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE ULUSAL KİMLİK-DİN İLİŞKİSİ
“AK PARTİ’NİN ULUSAL KİMLİK VİZYONUNDA İSLAM”

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Demet ESENKAR

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ali AYATA

Bilecik, 2017
10126142

**T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE ULUSAL KİMLİK-DİN İLİŞKİSİ
“AK PARTİ’NİN ULUSAL KİMLİK VİZYONUNDA İSLAM”**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Demet ESENKAR

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ali AYATA**

**Bilecik, 2017
10126142**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSIS Belge No	DFR-172
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	03.01.2017 / 28
Revizyon Tarihi	
Revizyon No'su	00
Toplam Sayfa	1

Öğrencinin Adı Soyadı: Demet ESENKAR
Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı : Kamu Yönetimi
Tez Danışmanı : Ali AYATA
Tezin Özgün Adı : Türkiye'de Ulusal Kimlik - Din İlişkisi "AK Parti'nin
Ulusal Kimlik Vizyonunda İslam
Tezin İngilizce Adı : National Identity - Religion Relationship in Turkey
"Islam at AK Party's National Identity Vision"

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 12 / 07 / 2017

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY~~
ÇOKLUĞU ile Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı: Doc. Dr. Ali AYATA

Üye Doc. Dr. Murat ERCAN

Üye : Yrd. Doc. Dr. Mustafa ÖZALP

Üye : .....

Üye : .....

İmza

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ..... / ..... / 20.... tarih ve
...../..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BEYAN

“Türkiye’de Ulusal Kimlik-Din İlişkisi ‘AK Parti’nin Ulusal Kimlik Vizyonunda İslam” adlı yüksek lisans / doktora tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Demet ESENKAR

12.07.2017

İmza

ÖN SÖZ

Bu tezin yazımı aşamasında çalışmam boyunca yanımda olarak, bu tezin oluşumu aşamasında dikkatle takip etmiş olan danışman hocam Doç. Dr. Ali AYATA'ya katkılarından dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu tezin yazımı aşamasında yaptıkları yardımlarından dolayı aileme ve akrabalarımın teşekkürlerimi sunarım. Bu tez aşaması boyunca yanımda olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Demet ESENKAR

12.07.2017

İmza

ÖZET

Kimlik toplumsal bir kavramdır. Bireyler kimlikle kendi varlıklarının farkına varırlar. Kimlik oluşturulurken tarih, dil ve din gibi unsurlardan yararlanılmıştır. Bireylerin ortak bir amaç etrafında bir araya gelmesi ile toplum oluşturulur ve toplum ortak bir toprak parçası üzerinde devleti kurarlar. Bu kurulan devlet kendine farklı kimlikler oluşturur. Türkiye’de her dönem farklı bir kimlik arayışı içine girilmiş ve değişik kimlikler oluşturulup kullanılmıştır. Devletler kendilerine ulusal kimlik oluştururlar ve bu kimlik sağlam ve güçlü olmalıdır. Çünkü uluslararası alanda devletin güçlü bir yapısı olmasını sağlar. Osmanlı Devleti’nde ve Türkiye’de farklı kimlikler kullanılmıştır.

Din toplumsal bir olgudur. Din olmadan toplum oluşturulamaz. İnsanlar bir dinden vazgeçerlerse yerine kendilerine uygun yeni din seçerler ve onun kurallarına uyarlar. İslam dini Araplara gelmiş ve birçok devlete yayılmıştır. Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti’nde görülmüştür. En parlak dönemi Osmanlı Devleti’nde olmuştur. Türkiye’de din dönemlere göre değişmiştir. Tek partili dönemde laiklik uygulanmış ve din dışlanmıştır. 1950 ve 1980 yıllarından sonra din yükselişe geçmiştir. 2002 yılında din yükselişe geçerek, dini özgürlükler artmıştır. Din ulusal kimlik içinde yer almıştır yani ulusal kimlik olarak kullanılmıştır.

AK Parti Fazilet Partisi’nin içinden çıkan kişiler tarafından kurulup 2002 yılında seçimleri kazanmıştır. AK Parti 2002 yılından bu döneme kadar iktidar olmuştur. AK Parti kendine, muhafazakâr demokrat kimliğini oluşturmuş. Bu muhafazakâr demokrat kimliğinin içine İslam’ı alarak tüm halkı bir araya getirmeye çalışmıştır. AK Parti ulusal kimlik oluştururken tarihi, kültürü ve vatan unsurlarını kullanarak yapmış ve bu tarihi kültürel unsurlar yeniden ortaya çıkmıştır. Ulusal kimliği İslam üzerinden oluşturmaya çalışmıştır. AK Parti Osmanlı geçmişini ve İslam’ı ulusal kimlik içine almış ve uygulamaya koymuş. Dış politikada bu kavramları kullanarak ulusal kimlik üzerinden dış politika yürütülmüştür. İslam bu dönemde ulusal kimlik olarak kullanılmıştır. Bu kimlik dış politikada iyi ilişkiler ve ticaret yapmak için kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Ulusal Kimlik, Dini Kimlik, AK Parti’nin Ulusal Kimliği

ABSTRACT

Identity is a social concept. People realizes themselves with their own presences. When the process of forming an identity, history, language and religion are being used. The society form with the people come together around a common purpose and states establishes on a common piece of land. This established state creates different identities. In Turkey, every period was entered into a different identity search and different identities were created and used. States establish national identity for themselves and this identity must be tough and strong. Because this makes states strong at international arena. Different identities have been used in the Ottoman State and in Turkey.

Religion is a social phenomenon. Without religion, society can not be created. If people give up a religion, they choose a new religion suitable for them and follow their rules. The religion of Islam has come to the Arabs and has spread to many states. It was seen in Seljuk State and Ottoman Empire. The most brilliant period was in the Ottoman Empire. Religion in Turkey has changed according to the periods. In one party period secularism was applied and religion was excluded. After 1950 and 1980 religion has uptrended. Religious freedoms increased from 2002, after the religion's ascension. Religion is included in the national identity, that is, used as the national identity.

The AK Party was founded by those who came from the Fazilet Party and won elections in 2002. From 2002 The AK Party has been in charge. AK Party has formed an identity of conservative democrat. By taking Islam into its identity of conservative democrat, it has tried to bring all the people together. The AK Party made its national identity by using elements of history, culture and patriotism, and these historical and cultural elements reappeared. National identity has been tried to be created through Islam. AK Party has added the Ottoman past and Islam to national identity, used it and in foreign politics foreign policy has been carried out on national identity by using these concepts. Islam was used as national identity in this period. This identity has been used to make good relations in foreign policy and trade.

Key words: Identity, National Identity, Religious Identity, National Identity of the AK Party

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSAL KİMLİK VE BUNUN TÜRKİYE'YE YANSIMASI

1.1. KİMLİĞİN TANIMI.....	7
1.1.1. Kimlik Çeşitleri	10
1.1.2. Kimlik Oluşumu ve Kimliklerin Yükselişe Geçişi.....	13
1.2. ULUS (MİLLET).....	15
1.2.1. Farklı Yaklaşımlara Göre Millet (Ulus) Tanımı.....	20
1.2.2. Milletlerin (Ulusların) Oluşumu veya Oluşturulması.....	22
1.3. ULUS DEVLET.....	24
1.3.1. Ulus Devletlerin Oluşumu ve Ortaya Çıkışı.....	28
1.4. ULUSAL KİMLİK VE ULUSAL KİMLİĞİN OLUŞTURULMASI.....	30
1.4.1. Farklı Evrelerde Milli Kimlik Oluşumları.....	35
1.5. OSMANLI DEVLETİ'NDEN TÜRKİYE'YE ULUSAL KİMLİK.....	38
1.5.1. Osmanlı Devleti'nde Ulusal Kimlik.....	38
1.5.2. Türkiye'de Ulusal Kimlik ve Bu Kimliğin Oluşturulması.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

DİN VE ULUSAL KİMLİK İLİŞKİSİ VE TÜRKİYE'YE YANSIMASI

2.1. DİNİN TANIMI VE İSLAM.....	45
---------------------------------	----

2.2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DİNİN YERİ.....	48
2.2.1. Osmanlı Devleti’nde Dinin Rolü ve Önemi.....	49
2.2.2. Türkiye Cumhuriyeti’nde Dinin Yeri ve Dini Kimlik.....	54
2.3. LAİKLİK VE DİN İLİŞKİSİ.....	62
2.3.1. Laikliğin Tanımı.....	63
2.3.2. Türkiye’de Laikliğin Uygulanış Biçimi.....	67
2.4. DİN VE ULUSAL KİMLİK İLİŞKİSİ.....	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ’NİN ULUSAL KİMLİK VİZYONUNDA İSLAM

3.1. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ.....	78
3.1.1. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Siyasal Sürecinde Kullandığı Muhafazakar Demokrat Kimliği ve Bu Kimliğin İslam ile İlişkisi.....	82
3.2. TÜRKİYE’DE AK PARTİ DÖNEMİNDE UYGULANAN DIŞ POLİTİKADA İSLAM’IN YERİ.....	89
3.3. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ’NİN ULUSAL KİMLİK VİZYONUNDA İSLAM.....	93
SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA.....	105
ÖZGEÇMİŞ.....	113

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	:Adalet ve Kalkınma Partisi
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	:Çeviren
Der.	:Derleyen
DP	:Demokrat Parti
FP	:Fazilet Partisi
Haz.	:Hazırlayan
MHP	:Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	:Milli Nizam Partisi
MSP	:Milli Selamet Partisi
PKK	:Kürdistan İşçi Partisi
RP	:Refah Partisi
SP	:Saadet Partisi
ss.	:sayfa sayısı
vb.	:ve benzeri

GİRİŞ

Kimlik, bir grup veya toplumla bir araya gelmiş bireyleri diğerlerinden ayırarak ötekilerden farklı bir konuma koyar. Bireylerin birden çok kimlikleri vardır. Bireyler kendilerine en uygun olan kimlikleri seçerler ve bu kimliklerden birisini en üst noktaya koyar. Kimlik toplumsal bir kavramdır yani kimlik toplumu ilgilendirir. Bireyler kimlikle kendi varlıklarının farkına varırlar. Kimlik oluşturulurken tarih, dil ve din gibi unsurlardan yararlanılmıştır. Devletler kimliklerini yaptıkları siyasetlerine ve dış politikada uyguladığı stratejilere göre belirlerler. Devletler bireylerin ortak bir amaç etrafında bir araya gelmesi ile oluşan toplum tarafından oluşturulur ve ortak yapı, ortak tarihleri, ortak dilleri, dinleri ve gelenekleri olan bireyler bir toprak parçası üzerinde devleti kurarlar. Bu kurulan devlet bu unsurlara göre bir kimlik oluşturur ve bu kimliğe göre siyaset yaparlar ve dış politikada buna göre hareket ederler. Bu kimlikler her dönemde ve zamanda farklılaşabilir veya değişebilir. Türkiye’de her dönem farklı bir kimlik arayışı içine girilmiş ve değişik kimlikler oluşturulup kullanılmıştır. Kimlikler kendi ülkelerinin toplumlarının kendi içlerinde olan değerlere göre şekillenerek ortaya çıkmışlardır. Bu sürecinin oluşmasında etken olan değerler vardır ve bunlar ırk, din, dil gibi etkenlerdir ve bunların yanında kültür, tarih ve ülkü şuuru gibi etkenlerde vardır. Kimlik inşasında kullanılan etkenler toplumun siyasi, içtimai, tarihi, kültürel ve sosyo-ekonomik yapısı dikkate alınarak değerlendirilir. Bu etkenler ortak olmalıdır. Bu ortak olan etkenlerin ve değerlerin kimlik oluşumunda etkileri görülür.

Ortak kültürü, tarihi, dini ve dili olan insanlar bir araya gelerek belli bir toprak parçası üzerinde devleti oluştururlar. Ulusal devletlerin oluşmasını sağlayan iki unsur vardır. Bunlardan biri milli egemenlik ve diğeri ise milli kimliktir. Milli kimliği devletler uluslararası alanda kullanırlar. Bu yüzden milli kimlik sağlam, etkili ve güçlü olmalıdır ki devlet gücünü diğer ülkelere gösterebilsin yani milli kimlik güçlü olmalı ki devlet güçlü siyasi politikalar yapabilsin. Osmanlı Devleti’nde çok çeşitli kimlik kullanılmıştır. Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi kimlikler kullanılmıştır. İlk başta Osmanlıcılık kullanılmış ama diğer milletler ülkeden ayrılmaya başlayınca bu tutmamış. Bundan sonra İslamcılık kimliği kullanılmıştır. Araplar ayrılmaya başlayınca bu da olmamış ve Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında Türkçülük kullanılmaya

çalışılmıştır. Kurtuluş Savaşı döneminde İslamcılık ve Osmanlılık kimliği kullanılarak savaşı kazanmak için tüm milletler toplanmaya çalışılmıştır. Kurtuluş Savaşından sonra Türk kimliği kullanılmaya başlanmıştır. Cumhuriyet ile beraber farklı kimlikler kullanılmış ve her iktidar döneminde farklı kimlikler kullanılmıştır. Cumhuriyet döneminde laiklik, Türklük ve Batıcılık kimlikleri kullanılmıştır. Demokrat Parti döneminde dini özgürlükler verilmiştir ve dini baskılar kaldırılmıştır. 1970 ve 1980 yıllarında din yükselişe geçmeye başlamıştır. Türk-İslam sentezi üzerinden yürünmüştür. Dini kimlik kullanılmaya başlanmıştır. AK Parti döneminde dini kimlik kullanılmaya başlanmıştır ve bu kimlik dış politikada da kullanılmıştır.

Din insanlar tarafından ve toplumda vazgeçilmez bir unsurdur. İnsanlar kendilerini güvende hissedebilmek için bir dine sarılırlar. Din toplumsal bir olgudur ve böyle olduğu için insanların hayatında olmuştur. Din olmadan toplum oluşturulamaz. İnsanlar bir dinden vazgeçerlerse yerine kendilerine uygun yeni din seçerler ve onun kurallarına uyarlar. Dinin toplumda birleştirici, bütünleştirici ve toplumu bir araya getirmek, düzenlemek gibi özellikleri vardır.

İslam dini ilk önce Araplara gelmiş daha sonra yayılmaya başlamıştır. Karahanlı Devleti'nden sonra yayılarak devam etmiştir. Selçuklu Devleti zamanında İslam yükselişe geçmiş ve yayılmıştır. Malazgirt ve Miryokefalon Savaşları ile Türkler Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Osmanlı Devleti İslam dinini seçmiştir. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra Ayasofya kilisesini camiye çevirmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde de Mısır'ı fethederek halifelik makamı Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Osmanlı Devleti'nde İslam toplumu bir araya getirmek için kullanılmış ve bunun yanında İslamcılık kimliği kullanılmıştır. Fransız Devrimi ile milliyetçilik akımının yayılması ile beraber ülkedeki diğer milletler ayrılmaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti dağılmaya başlayınca Kurtuluş Savaşı yapılmaya başlandı. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye Cumhuriyeti ile beraber laiklik uygulanması için din dışlanmıştır. Tek partili döneminde böyle olmuştur. Çok partili hayat ile dini özgürlükler verilmiştir ve tekrar din yükselişe geçmiştir. Tek partili dönemde yapılan uygulamalardan sıkılan halk çok partili hayata geçince DP'nin iktidar olmasını sağlamıştır. DP başa geçince dini özgürlükler verilmiştir. Bu dönemde halkın istekleri göz önüne alınarak siyaset yapılmaya çalışılmıştır. Darbeden sonra da din ile ilgili gelişmeler olmuştur. 1970 yılında ilk defa bir parti din ile özleşmiştir. MNP ile başlayan

Milli Görüş Hareketi din üzerinden gitmiştir. 1980 yıllarında Türk-İslam sentezi olmuştur. Bu dönemde sorunları aşmak için dine yönelim artmıştır. Dinin yükselmeye geçmesiyle beraber din kamusal alana girmeye başlamıştır. 2002 yılında dini özgürlükler artmıştır ve din yükselişe geçmiştir. Din kimlik olarak kullanılmaya başlanmıştır. Laiklik din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Laiklik bireylerin başkalarının haklarına zarar vermeden özgürce dini inançlarını yapmasıdır. Türkiye’de ise tek partili dönemde katı bir laiklik uygulanmıştır ve din dışlanmıştır. Bu dönemden sonra çok partili hayata geçmesiyle laiklik kalmış ama din de yükselişe geçmiştir. AK Parti döneminde ise laiklik devletin insanların dini inançlarına ve dinlerine karışılmamasıdır. Din devletin elinde olmamalı ve siyaset için kullanılmamalıdır. Din laiklik uygulansa da dışlanamamıştır, milli kimlik içerisinde kullanılmıştır. Din toplumu düzenleyici, tamamlayıcı ve birleştirici rolü ile toplumda kimlik oluşturur. Din zaten kültürel olarak toplumda kimlik olarak kullanılmıştır. Din hayatı anlamlandırır ve kimlik kazandırır. Din boşlukları doldurucu ve tamamlayıcı olarak kullanılmıştır. 1950 yılından sonra din yükselişe geçmiş ve 1980 yılından sonra kimlik olarak kullanılmıştır. 2002 yılından sonra ulusal kimlik ve dış politikada kullanılmıştır.

Refah Partisi’nin kapatılması ile Fazilet Partisi’nin kurulmasıyla bu partinin içinden SP ve AK Parti ortaya çıkmıştır. AK Parti kurulduktan sonra 2002 yılında yapılan seçimlerde diğer köklü partileri geçerek seçimi kazanmıştır. AK Parti’nin seçimi kazanmasını sağlayan nedenler kriz ortamının olması, koalisyon hükümetlerinin olmasıdır ve bundan dolayı AK Parti büyük çoğunluğu almıştır. AK Parti tüm halkı bir arada toplayarak, etnik kökeni ne olursa olsun farklı olan insanların bir arada yaşamalarını sağlamaya çalışmıştır. Farklı dine ve etnik kökene sahip insanları bir araya getirecek politikalar yapmıştır. Milli Görüş Hareketi içinden çıkmasına rağmen bunu reddetmiş ve kendisi muhafazakâr demokrat kimliğini yeniden yorumlayarak ortaya koymuştur. AK Parti tüm seçimlerde oylarını arttırarak devam etmiştir ve 2002 yılından bu döneme kadar iktidar olmuştur. AK Parti demokrasi ve muhafazakârlığı birleştirerek bir kimlik oluşturmuştur. Muhafazakârlık her ülkede farklı olarak ortaya çıkabilir. Ortaya çıktığı ülkenin değerlerine, geleneklerine, dinine ve o ülkenin coğrafyasına göre şekillenir. Osmanlı Devleti’nde muhafazakarlık son dönemlerde modernleşme ile birlikte batılılaşma ile görülmüştür. İkinci dönem ise siyasal İslam’ın yükselişi ile görülmüştür. Türkiye’de 1950 yılından sonra din yükselişe geçmiştir. 1960 ve 1970

yıllarında din yükselişe geçerek din ile ilgili gelişmeler olmuştur. Üçüncü dönem Türk-İslam sentezi olmuştur. 1980 yılında liberal muhafazakârlık olarak ortaya çıkmış olan ılımlı İslam olarak görülmüş ve 2002 yılında İslami muhafazakârlık olarak görülmüştür. AK Parti muhafazakar demokrat kimliğinin içine dini, tarihi ve geleneği koyarak bunlarla birlikte yeni bir siyaset oluşturmuştur. AK Parti'nin bu muhafazakâr demokrat kimliği sonrasında dini özgürlükler artmıştır. Bu muhafazakâr demokrat kimliğinin içine İslam'ı alarak tüm halkı bir araya getirmeye çalışmıştır.

Türk dış politikasında AK Parti iktidarı dış politikada sıfır problem iyi ilişkiler kurmak, çok yönlü dış politika ve aktif bir dış politika yürütmek için politikalar yapmıştır. Bu dönemde dış politikada kimlik kullanılmıştır. AK Parti İslam kimliğini kullanarak diğer ülkelerle ilişkiler kurmaya çalışmıştır. AK Parti döneminde medeniyet ve kimlik kavramları kullanılmıştır ama kendisinden önce gelenlerden farklı olarak ortaya çıkmıştır ve farklı biçimde tanımlanarak kullanılmıştır. Medeniyet kavramı dini, tarihi ve kültürel bağları olan ülkeler veya komşularıyla birlikteliği ve beraberliği savunur. AK Parti bu medeniyet tanımı üzerinden kimlik oluşturarak dış politikasını sürdürmeye yani iyi ilişkiler kurmaya çalışır. AK Parti kendini göre bir ulusal kimlik oluşturmaya çalışmıştır. AK Parti ulusal kimliği tarihi, kültürü ve vatan unsurlarını kullanarak yapmış ve bu tarihi kültürel unsurlar yeniden ortaya çıkmıştır. AK Parti ulusal kimliği, İslam üzerinden oluşturmaya çalışmıştır. AK Parti Osmanlı geçmişini ve İslam'ı ulusal kimlik içine almıştır. Osmanlı geçmişi, kültürü ve İslam üzerinden bir kimlik oluşturarak, bu kimliği de uygulamaya koymuş ve dış politikada bu kavramları kullanarak ulusal kimlik üzerinden de dış politika yürütmüştür. İslam bu dönemde ulusal kimlik olarak kullanılmıştır. Bu kimlik dış politikada iyi ilişkiler ve ticaret yapmak için kullanılmıştır.

Bu çalışmada kimlik ve din ilişkisine bakarak, AK Parti döneminde ulusal kimlik vizyonunda İslam ilişkisine bakılacaktır. Kimlik bireylerin kendilerini diğerlerinden ayırmak için kullandıkları, özel olarak atfettikleri bir unsurdur. Bireylerin kendilerine ait kimlikleri olduğu gibi devletlerin de kimlikleri vardır. Burada birinci bölümde, kimliğin ne olduğuna, kimliklerin nasıl oluştuğu ve kimliklerin çeşitleri nelerdir? Buradan hareketle toplumların kendilerine kimlik seçtikten sonra bu bireyler toplum oluşturduktan sonra bir millet oluştururlar. Millet olan toplum bu sefer devletlerini kurmaya yani oluşturmaya çalışırlar. Ulusun ne olduğu, nasıl oluşturulduğu

anlatılmıştır. Bir toplum milleti oluşturduktan sonra devletlerini kurarlar. Ulus devletlerin ne ve nasıl oluşturulmuştur. Devletler oluşurken nelere yani hangi unsurlara göre oluşmuşlardır. Bir devlet oluşturan toplum bundan sonra kimliklerin içinden birisini üst kimlik oluşturarak bu kimliği devletin ulusal kimliği olarak kullanır ve ona göre politikalarını seçer. Devletler bu politikalara göre hareket ederler. Buna göre ulusal kimlik nedir? Devletler ulusal kimliklerini nasıl oluşturmuşlardır? Ulusal kimlikler farklı evrelerde ne şekilde ortaya çıkmışlardır? Osmanlı Devleti hangi kimlikleri kullanmışlardır? Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla farklı kimlikler kullanılmıştır. Her iktidar döneminde kullanılan farklı kimlikler nelerdir ve nasıl oluşturulmuşlardır?

İkinci bölümde, din ile kimlik arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Bu bölümde dinin ulusal kimlik oluşturulmada kullanıldığını ve Türkiye'de dinin kimlik olarak kullanılması her iktidara göre farklılık gösterir yani ya kullanılmıştır ya da kullanılmamıştır. Dinin ne olduğuna, din ile toplum ilişkisinin nasıl olduğu, dinin özelliklerin neler olduğu, din ve devlet ilişkisi nasıldır bu tez de bunlara bakılmıştır. İslam nasıl ortaya çıkmıştır? Osmanlı Devleti'nin İslam ile ilişkisi nedir? Osmanlı Devleti dağıldıktan sonra kurulan Türkiye'nin din ve dini kimlik ile ilişkisinin nasıl olduğu ve bu kimliğin her iktidara göre nasıl değişmiştir? Bu çalışmada laikliğin din ile ilişkisine bakılmıştır ve her dönemde farklı bir şekilde bunların ilişkisi değişmiştir. Laiklik nedir? Türkiye'de laiklik nasıl uygulanmıştır ve laiklik ile din arasındaki ilişki nasıldır? Türkiye'de ulusal kimlik olarak farklı unsurlar kullanılmıştır. Dinin ulusal kimlik olarak kullanılması 1980 yılından sonra ortaya çıkmıştır. Türkiye'de ulusal kimlik nasıl oluşturulmuş ve ne gibi unsurlar kullanılmıştır? Başa gelen iktidarlara göre ulusal kimlik nasıl değişmiştir bu gibi başlıklar üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde ise AK Parti'nin siyasal sürece nasıl katıldığına bakılmıştır. AK Parti RP'nin kapatılması ile ortaya çıkmaya başlamıştır. AK Parti'nin milli görüş içinden çıkmasına rağmen kendisini bunlardan uzak tutarak yeni bir kimliği nasıl oluşturmuştur? Bu kimliği oluşturmada hangi unsurlar yer almıştır. AK Parti halkı bir arada tutmak için neler yapmış ve tüm halkı kapsayan bir parti olmak için nasıl politika izlemiştir? AK Parti demokrat muhafazakâr kimliği oluşturduktan sonra İslam'ın önemli bir yeri olmuştur. AK Parti dış politikayı nasıl yürütmüştür? Dış politikada hangi politikaları ortaya koymuştur ve bu politikaları yürütürken nelerden yararlanmıştır. Dış

politikada bazı bölgelerle ilişkiler kurmaya çalışırken dini yani İslami kimliği kullanmıştır. Bu kimlik nasıl kullanılmıştır. AK Parti ulusal kimliğini nasıl oluşturmuştur. İslam AK Parti'nin ulusal kimliği içinde yerleştirilerek nasıl oluşturulmuştur? Din ulusal kimlik içinde kullanılarak dış politikada nasıl kullanılmıştır? Bu tez de bunlara bakılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSAL KİMLİK VE BUNUN TÜRKİYE'YE YANSIMASI

1.1. KİMLİĞİN TANIMI

Kimlik bir bireyin, grubun ya da milletin kendini diğerlerinden ayırmasıdır. Bireyler ortak amaçlar etrafında kendisini belli bir kimlikte tanımlar yani diğerlerinden ayırır. Kimlik insanın kendini tanımlarken önce isminden başlayarak daha sonra aile, akraba, milliyet ve dine doğru tanımlamada genişleme olur. Kimlik insanın etrafındakiler, girdiği grup veya toplumla olan etkileşim ve iletişim sonucunda oluşur. Bir kimlik bireyin etrafındakilerle olan ilişkilerindeki düzen ve sürekliliğe göre şekillenir ve bu kimlik sadece doğuştan gelmez sonradan da kazanılır. Kimlik her türlü grubun veya toplumun içindeki insanların ilişkileri sonucunda meydana gelir (Vurucu, 2010:167). Her insan kendine uygun olan kendi ile bütünleşen kimliği seçip kendini bir grup veya toplum ile özdeşleştirirken devletler kendilerine uygun olarak siyasetini yapabileceği ve ona uygun dış politikasını yürütebileceği bir kimlik oluşturmaya veya belirlemeye çalışırlar. Buna göre her dönem farklı kimlikler kullanılmış olabilir. Türkiye'de bu böyle olmuştur ve Osmanlı Devleti'nde farklı kimlikler kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük ve batıcılık gibi kimlikler kullanılmıştır. Türkiye'de ise Türk, batı, İslam gibi kimlikler kullanılmaya çalışılmıştır. Devletler kendilerini ayırmak için ulusal kimlik oluşturmuşlar ve buna göre politikalarını yürütmüşlerdir.

Kimlik meselesinden çıkacak iki sonuç vardır. Birinci olarak sosyal yapı ile ilgilidir. Bu Fransız Devrimi'nin oluşumunu sağlayan orta sınıf, pazar yani kapitalist ekonominin ve bunun yarattığı köklü sosyal, kültürel değişikliklerin neticesidir. Fransız Devrimi'nin yarattığı ikinci etki milli devlet kavramının, siyasi teşkilatlanmanın ve ona göre kimlik değişmelerinin tüm dünyaya yayılmasını sağlamıştır (Karpas, 2009:60). Milli devlet modelinin yaygınlaşmasını sağlayan faktörler arasında halkçılık fikrinin bazı ülkelerde ve bazı dinlerde yatkın olması, hükümet merkeziyetçiliğinin ve bürokrasinin önem kazanması, ekonomik verimlilik, modern eğitimin ve bunların ayrılmaz sonucu olarak rasyonalizmin ön plana çıkması gibi birçok etken vardır

(Karpat, 2009:60-61). Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısının farklı olması nedeniyle kimlik değiştirilmesinde Fransa'dan farklı olmuştur. Bu kimlik sorunu siyasi bir kimliktir ve bunun yerleşmesinde devlet önem kazanmıştır.

Her kimlik herkesin şahsına göre şekillenerek ve yoğrularak olgunlaşma evresi geçirir. Kimlikler kendi ülkelerinin toplumlarının kendi içlerinde olan değerlere göre şekillenen bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Bu sürecinin oluşmasında etken olan değerler vardır. Bunlar nesnel ve öznel olarak ayrılmıştır. Nesnel olanlar ırk, din, dil gibi etkenler iken öznel olanlar ise kültür, tarih ve ülkü şuuru gibi etkenlerdir. Kimlik inşasında kullanılan etkenler toplumun siyasi, içtimai, tarihi, kültürel ve sosyo-ekonomik yapısı dikkate alınarak değerlendirilir (Ayata ve Gökberk, 2015:56-57). Bu etkenler bir toplumda ortak olmalı ki toplum bir ortak bilinçte birleşerek bir devlet kurmak için mili kimlik oluşturmalıdır. Kimlikler oluşturulurken bu etkenlerin ortak olması gerekir ki toplumda ortak bir kimlik oluşturulsun.

Bireylerin tek bir kimliği yoktur. Tarihsel, bireysel, dini, toplumsal, kültürel bütün kimlik nitelikleri öznenin kabulüne bağlıdır (Vurucu, 2010:168). Kimlik insanın diğerlerinden farkını gösterir ve kendinin farkında olma bilincidir. Bireyler kendileri için tek bir kimlik seçmezler ve farklı farklı kimlikleri vardır. Kimlik tarih, dil, din ve gelenekler gibi etkenler tarafından tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaları göre bireyler kendilerine uygun kimliği seçerler. Kimlik yeni bir olgu değildir yani eskiden de vardır ama kimlik sorunu modernleşme ile birlikte ortaya çıkmıştır. Geleneksel toplumlarda bireysel ve sosyal kimlikler vardır. Modernliğin kimlik sorunu ile bugünün kimlik sorunu aynı değil farklıdır.

Bauman'a göre kimlik arayışında her dönemde farklılıklar vardır. Modernleşme döneminde kimlik arayışında kimlik oluşturulur, kimlik oluşturduktan sonra ise bu kimliğin değiştirilmemesi için önlemler alınır ve bu kimlik korunur. Bugünün kimlik arayışında ise kimlik oluşturulur bu oluşturulan kimliğe bağlı kalınmaz. Eğer isteniliyorsa farklı yeni kimlikler oluşturulabilir ve bu kimlikler kullanılarak diğer kimlik değiştirilebilir.

Kimlik insanlar tarafından elde edilir. Kimlik yarına ilişkin ve toplumu nasıl şekillendireceği veya konumlandıracağına ilişkin durumlarda kurucu unsurlar arasında yer alır. Yani toplumun yarın nasıl olacağına bakar (Poyraz, 2005:30). Bir toplumu

kimliği ile aynı anlamda olacak şekilde bakmak kimliğe ilişkin durumlarda sıkıntılara yol açabilir. Bu yüzden ikisine farklı olarak bakmak lazım yani ayrı olarak ele alınmalıdır (Poyraz, 2005:31).

Kimlik toplumsal bir olgudur ve varlığın temel tanımıdır. Yani kimlik toplumu ilgilendirir. Bireyler kimlikle kendi varlıklarının farkına varırlar. Devletler ise bir toplum tarafından oluşturulur ve bunlar ortak yapı, ortak tarihleri, ortak dilleri, dinleri ve gelenekleri olan insanlar bir toprak parçası üzerinde devleti kurarlar. Bu devlet bu etkenlere göre bir kimlik oluşturur ve ona göre hareket eder. Bu kimlikler her dönemde ve zamanda farklılaşabilir veya değişebilir. Türkiye’de her dönem farklı bir kimlik arayışı içine girilmiş ve değişik kimlikler oluşturulup kullanılmıştır.

Iver Neumann’ın (1999:19) ifadesine göre de kimlik değişken, çok boyutlu ve daima yeniden düzenlenir ve bütün kimlikler yalnız bu sebepten mutlakdır. Halim Nezihoğlu (2000:870) ise kimliği farklı ve değişen düzeylerde birçok faktör ve değişkenin etkileşerek oluşturduğu kompleks bir olgudur şeklinde açıklamıştır (Akdemir, 2009:5)

Kimlik düşünürler tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bunlar şu şekildedir. Barbara, kimliği insanın geçmişindeki tarihi ile bugün ve geleceğinin kültürel beklentileri arasında bağlantı kurulması olarak görmüştür. Kimliğin edinilmesinde geçmişle ilişki kurularak oluşturulur. Toplumlarda ya da bireyler kimliklerini bu şekilde elde edilebilirler. Zaten kimlik geçmiş ve gelecek arasında ilişki kurar. Tarih kim olduğunu söyler yani tarih kimlik oluşumunda etkili olan bir unsurdur.

Millet güçlü bir tarihin ürünü olarak ve bu dönemde oluşan birlikteliklerin ürünü olarak görülebilir. Bu durum kimlik bilincinin tarih içinde oluşması ve şekillenmesi ile oluşur. Kimlik geçmiş, tarihi birikimi gerçekler etrafında kurulur. Stratejik zihniyet edilgenlikten uzaklaşması için varoluş iddiasına göre olur. Bu yüzden stratejik zihniyeti güçlü olan ve değişen, şartlara uyum sağlayabilen, strateji zihniyetini yenileyebilen toplumlar uluslararası alanda gücünü ortaya koyabilir. Bunun tam tersi olan yani stratejik zihniyette kırılma olan ve kimlik bilincini yok eden toplumlar kendi varoluşlarını yok ederler (Davutoğlu, 2001:30-31)

Bireyler kendisini geçmişteki ile aynı toplum olarak gören bir toplum kendisine ilişkin kimliği bu geçmiş bilgisini kurarak ve yorumlayarak edinir. Her kimlik kurma çalışması bir öz imgesi inşa etme çalışmasıdır. Öz imge toplumun kendisini içinde iyi hissedeceği bir imge olarak kurulur. Öz imgeler değiştirilebilir, yeniden üretilip tedavüle sunulur. Bu üretim ise hep geçmişin bize verdiği yorumlanmış bölgesel malzemenin yeniden yorumlanmasıyla gerçekleştirilir. Bu haliyle topluma kim olduğunu söyler (Poyraz, 2005:29).

Kimlik kendine özgü olan ve diğer bireylerden ayıran bir etkidir. Kimlik edinilirken birey güvenliğini sağlamak ve toplum tarafından kabul edilmek için yaşadığı yerin, toplumun veya grubun normlarını, değerlerini ve yasaklarını kabullenmektedirler (Aksoy ve Çemrek, 2010:154). Bireyler kendilerine yaşadığı yere bölgeye ve kendi karakterine göre bir kimlik oluşturur ve bu kimlik etrafında toplanan gruplar içerisine girerler. Karpat kimliği insanların kendilerini ait hissedilmesi gruplarla olan çeşitli ilişkilerini onlara olan bağlılıklarını, hak ve ödevlerini belirlemektedir (Çağatay, 2003:30).

1.1.1. Kimlik Çeşitleri

1980 yılından sonra ideolojilerin içinde yok olmuş olan kültürel kimlikler ortaya çıkmaya başladılar. Artık ideolojilerin yerine kimlikler almaya başladı. Bu durum dünyanın her tarafında görülmüştür ve Türkiye'ye yansımıştır. Bunun sonucunda etnik ve dinsel hareketler kolektif kimliğe dayanan akımlar güç kazanmaya başladı (Yılmaz, 2000:63).

Kolektif kimliği oluştururken geçmişi kullanarak ve davranış modelleri oluşturmak önemli işlemlerdir. Kültürel özelliklerin farklılığın altı çizilmeli ve kurgulanmalıdır (Yılmaz, 2000:68-69). İnsanın fizyolojik değişimine göre toplumdaki konumu da değişiklik gösterir. Bireysel kimlik değişime bağlı olarak değişirken kolektif kimlik de değişiklik gösterebilir. Kolektif kimlik dil, din, destanlar, mitsiz ve tarihsel kurguların belirleyiciliği ile niteliğini belirler (Vurucu, 2010:168). Kolektif kimlik bireyin her şeyden koruduğu ve içselleştirdiği aidiyetlik bir alandır

Kolektif kimlikleri oluşturan normlar ve değerler vardır. Bu normlar kolektif kimliğe dayalı olarak var olan grup üyelerinin düşüncelerini ve davranışlarını belirler. Bu normlara uymamak suç olarak kabul edilir (Yılmaz, 2000:74). Grupların oluşturdukları kolektif kimlikler kurallara dayalıdır. Bu grupların içindeki insanlar bu kimliğe bağlı kalarak kurallara uyarlar. Bu kurallar bu gruptaki bireyleri belirlerler. Bireysel ve kolektif kimlikler oluşturulurken diğerlerinden farklı olduğu ilişkilendirilerek yapılır. Bu kimlikler diğerlerinden diğer bireyleri ayırır ve o kimlikle onları özleştirir. Bu kimliklerin inşasında öteki ile aralarında olan ilişkiye bakılmıştır ve

öteki bu kimliğin oluşumunda bir araç olarak kullanılmıştır yani ötekiler ayırmaya ve farklılıkları göstermiştir (Vurucu, 2010:187).

Bireysel ve kolektif kimliğin ilişkilerinde öteki kimlik sahipleri ile tarihsel, ekonomik, sosyal, kültürel farklılıklar temel belirleyicidir. Bireysel ve toplumsal davranışların oluşturulmuş her kimliğin söz konusu bu özgünlük ve özgüllüklerin varoluşu çerçevesinde bir anlam kazanır. Sosyal kimlik öznenin bireysel kimliğine nazaran işlevselliği daha dinamik olan kategoriler. Kolektif kimliğin tezahür ediş biçimi olarak kültürel kimlik bu kimliği oluşturan unsurların nesiller boyu sürmüş tek biçimine değil, halkın belli bir kültürel birimine dahil nesillere var olan bir süreklilik duygusuna, bu birime ait tarihin eski devir ve olayların paylaşılacak olan anlarına ve her bir neslin bu birim ve onun kültürün kolektif kaderi hakkında taşıdığı tasarıma atıfta bulunur (Vurucu, 2010:169).

Bireylerin kendilerine ait bireysel kimlikleri, toplumsal kimlikleri vardır. Bireysel kimlikler bireyleri diğerlerinden ayıran kimliklerdir. Toplumsal kimlikleri belirleyen faktörler dil, din, tarih gibi şeylerdir. Toplumsal kimliği tanımlarken nesnel ve öznel ögeler kullanılır. Nesnel ögeler: semboller, mitoslar, dil, din, etnik köken, coğrafya, hayat tarzı, tarih, değerler, gelenek ve göreneklerdir. Öznel ögeler ise ortak mitler ve tarihsel bellek ortak bir dil, bir kitlesel kamu kültürü, yasal hak ve ödevlerdir ve bunlar Smith tarafından ulusal kimliğin nesnel ögeleri olarak görmüştür (Akdemir, 2009:5). İçinde yaşadığımız toplum ve toplumsal kurumlar her türlü eğitim ve iletişim araçları ile biz ve başkaları arasındaki farkı gösterir. Bu fark ile toplumsal kimlikler inşa edilir (Poyraz; 2005; 32). Bunlardan biri öne çıkar bu da devletler arasında farklılık göstermesini sağlar. Devletler ise diğer devletlerden ayrılmak için kendilerine farklı kimlikler oluşturmaya çalışırlar ve bu kimlikler her dönemde farklı olabilir ve ona göre siyasetini ve dış politikasını ayarlamaya çalışırlar.

Sosyal kimlik bireylerin kendilerini daha iyi kendini tanıma ve kendini tanıma fırsatı olmadan ötekilerin kişiye dışarıdan edinmeye çalıştıkları kimlik özellikleridir. Öz kimlik ise bireyin nitelikleri toplumsal bağlardan kopmadan ve toplumun kültüründen, diğer olan olumsuz davranışlardan etkilenmeden oluşturulan kimliktir (Eroğlu, 2005:122).

Kişilerin bir anlamda milli şahsiyetleri sayılan sosyal kimliklerini tayin eden en önemli etkenler olarak soy, tarih, din, dil ve amaç birliği gibi sosyo-kültürel ögeler aynı zamanda farklı alt grupları birleştirici ve kültürleri bütünleştirici rolü olan milli kültür ögeleridir. Milli kimliğe temel dayanarak teşkil eden milli kültürün sosyolojik oluşumu doğrudan doğruya millet tarafından tarihsel süreç içerisinde tecrübe edilerek gerçekleşir (Eroğlu, 2005:123).

Erickson kimliği bilinç ve süreç olarak tanımlamış, bilinç olarak birey kendi spesifikliği hakkında duygusunu gönderir. Süreç olarak bireylerin yaşantılarının sürekliliği için çabadır (Çağatay, 2003:28).

Güvenç ise kimlikleri üçe ayırmış. Ona göre kimlikler bireysel, kişisel ve ulusal kültürel kimliklerdir. Bireysel kimlikler: bireyleri diğerlerinden ayırmak için kurum ve kuruluşlar tarafından verilmiş olan kimliklerdir. Kişisel kimlikler: insanların kurum, kuruluşlara ve dernek gibi gruplara üye olmasıyla oluşan kimliklerdir. Ulusal kültürel kimlikler ise kişilerin nüfus kütüklerindeki soy sop ilişkileri ile onlara özgü olan adları, soyadları, cins, evlilik, askerlik, sabıka bilgileri gibi bilgileri bir araya getiren kimliklerdir (Güvenç, 1993:4). Smith ise kimlikleri dörde ayırmıştır. Cinsiyet, ülke, toprak aidiyeti yani ulusal, sosyo-ekonomik toplumsal sınıf ve din olarak ayırmıştır. Kimlikler kapsama şekillerine ve onlara verilen önlemlere göre üst ve alt kimlikler olarak sınıflandırılır. Başka bir ayırım ise kimlikleri kazanma yani sahip olma yoluna göre doğuştan ve sonradan elde edilen kimlikler olarak ikiye ayrılmıştır. (Çağatay, 2003:28).

Son on beş yıl kültürel kimlik talepleri ve çatışmaları ekseninde oluşan giderek güçlenen ve dünya siyasetinin işleyişine damgasını vuran “farklılıkların yasama geçirilmesi ve tanınması” mücadelesini içermektedir. Buna göre dinsel, etnik, kültürel, cinsel vb. temellerde ortaya çıkan kültürel kimlik taleplerine ve çatışmalarına gönderim yapmadan yaşadığımız dünyayı anlamamız ve aynı zamanda bu taleplere çatışma uzun dönemli kalıcı çözümler bulmadan istikrarlı ve güvenli bir dünya olasılığından konuşmak, artık olanaksızdır. Bugün kültürel kimlik olgusunu, yaşadığımız dünyada “sistem-kurucu ve sistem-dönüştürücü toplumsal gerçeklik” olarak yaklaşmak gereksinimi içindeyiz. Bir toplumsal gerçeklik olarak kültürel kimlik olgusu ve yarattığı tanıma siyaseti, yaşadığımız dünya içinde, ikincil öneme sahip, etkileri marjinal, siyasi ve ekonomik alanların gölgesinde yaşayan ve bu alanların türevi olarak ortaya çıkan ve hareket eden bir oluşum olarak ele alınmaz ve ele alınmamalıdır (Keymen, 2007:218).

Modern toplumlarda kimliğin temel dayanağı artık kültür olmaya başlamıştır. Böylelikle kimlik yapısı kültürel değer ve normlara bağlı bir sistem olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Burada milliyetçilik, din gibi kültürün parçaları olarak kimlik oluşturmada etkili olmuştur. Kültüre bağlı kimlik oluşturan modern insanlar için milliyetçilik bir dayanak noktası oluyor. Milliyetçilik gibi kültürün önemli bir parçası olan din de benzer şekilde rol oynamıştır (Yılmaz, 2000:24).

Smith kimliği dörde ayırarak ele almıştır. Buna göre kimlikler cinsiyet kimliği, ulusal kimlik, sınıf kimliği ve dini kimlik olarak ayırmıştır.

Cinsiyet kimliği; evrensel, sabit, açık ve tüm diğer farklılık ve bağımlılıkların da önemli ölçüde kökenidir (Aksoy ve Çemrek, 2010:154). Cinsiyet ile alakalı sınıflamalar değişmez. Cinsel kimlik kolektif kimlikler karşısında zayıf kalmıştır (Smith, 2014:17).

Ulusal kimlik; ulus oluştururken kullanılan kültür politikalarını yükseltir. Ulusun kurulmasında tek bir kimlik oluşturulur ve bu ortak kimlik en üste konulur (Aksoy ve Çemrek, 2010:154).

Sınıf kimliği; sosyo-ekonomik açıdan benzer durumda olan insanların birlikte olma bilincine sahip olması gerektiği varsayımından hareket eder (Aksoy ve Çemrek, 2010:154). Sınıf kategorilere ve gruplara ayrılır. Bu kategoriler aynı türden insanların ve aynı sosyo ve ekonomik sınıflar içinde olmalarıdır. Bu kategoriler ekonomik çıkarlar ile alakalıdır. Gelir düzeylerine göre alt bölümlere ayrılır (Smith, 2014:18).

Dini kimlik ise ülkedeki dine göre oluşturulan bir kimliktir ve buna göre politikalar uygulanır.

Etnik kimliklerin sınırları etnik gruba göre değişir. Etnik kimliği oluşturan kültürel unsurlar değişebilir. Etnik kimlikler din ve sınıf vb. olan kolektif kimliklerden ayrılmazlar (Özkırımlı, 2009:214).

Kimlik bir devletin dış politikasının unsurları olan ve o devletin herhangi bir andaki mevcut uluslararası sistemdeki yerini, bulunduğu bölgedeki yer ve fonksiyonun, genel ve özel dış politika araçlarının, bu araçlarını elde etmek yolunda kullandığı diplomasi, askeri güç ve ekonomik yaptırımlar gibi dış politika araçlarının algılanması ve belirlenmesi hususlarında etkindir (Aksoy ve Çemrek, 2010:15).

Etienne Balibar milleti içinde oluşmuş olan sınıfsal eşitsizliklerle beraber ortaya çıkan toplumsal oluşumların nasıl yeniden ortaya çıktığını sorun olarak görür. Milliyetçilik ötekilerin millet kurmayı tamamlayamayan toplumların veya demokratikleşmemiş ülkelerin buralarda değil sadece ulus devletlerde ortaya çıktığını söylemişlerdir. Bilig ise ulus devletlerin oluşumuna neden olan krizler olmadığını söylemiştir.

1.1.2. Kimlik Oluşumu ve Kimliklerin Yükselişe Geçişi

Kimlik belirlenmesinde coğrafi konum önemlidir. Jeopolitik konumdan dolayı İslam, Türk, Osmanlı, doğu ve batı kimliklerini kullanıyoruz (Aksoy-Çemrek, 2010:159). Türkiye Cumhuriyeti ilk başlarda Türk kimliğini kullanmış daha sonra batıya yönelmiştir ve kimlik oluşumunda batıcılık kimlik anlayışı içinde olmuştur. Yeni

Dünya düzeninde ortaya çıkan ve oluşan sorunlar ve krizler Türkiye’de İslam, Türk ve yeni Osmanlılık gibi kimliklerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Aksoy ve Çemrek, 2010:163).

Toplumlarda ortaya çıkan sorunlardan biri kimlik oluşturmaktır. Bireylerin veya toplumların kendilerini tanımalarına göre farklı kimlikler ortaya çıkmadan geleneksel toplumlarda bireylerin kimliklerini daha ziyade üyesi oldukları dini cemaate aidiyet belirlemektedir. Geleneksel bağların kopması ve bireyselleşmenin bu bağlamda toplumsal hareketliliğin artması ile birlikte yeni kimliklerin inşası zorunlu hale gelmiştir (Akıncı, 2013:267).

Kimliklerin yükselişine neden olan üç durum vardır. Bunlar; (Yılmaz, 2000:71-73)

1. Dünyada komünizm ve faşizm gibi kitleleri sürükleyen onları belirli ilkeler ve idealler etrafında toplayan ideolojilerin zayıflaması ve çökmesidir. Kimlikler bu dağılan ideolojilerin yerine geçmiştir.

2. Modernleşmenin olumsuz sonuçları toplumlarda savcılara şoklara yol açmıştır.

3. İnsanlar güvensiz olan şeylerden uzak dururlar ve yalnız kalmaktan korktukları için giderek artan ve grup içinde herkes tarafından kabul edilen düşünceleri kendiliğinden kabul ederler.

İdeolojilerin yok olmaya başlaması kimliklere yönelimi artırmış ve siyaset sahnesinden çekilmeye başlayarak yerine kimliklere bırakmaya başlamış. Modernleşmenin olumsuz sonuçları da kimliklere yöneltmiştir. İnsanlar bu ideallerin zayıflaması ile bunlardan uzaklaşmaya başlayınca kimliklere yönelim başlayınca ve yeni kimlik tartışmaları, yeni farklı kimlikler aranıp şekillendirilmeye başlayınca doğal olarak insanlar kendilerini tehditsiz ve huzurlu hissettikleri yere doğru yönelmiş bulurlar. Toplumun çoğu neredeyse herkes oraya yönelir ve kendini güvende hisseder. Bireyler yalnız kalmak ve yaşamak yerine ortak bir dil, din ve kimlik etrafında toplu bir şekilde grup içinde yaşamayı tercih ederler. Çünkü böylelikle tüm tehlikelerden korunacaklarına inanırlar.

1.2. ULUS (MİLLET)

Millet ortak yani aynı özelliklere sahip olan insanların bir araya gelerek topluluk oluşturduktan sonra bu topluluğun bir araya gelmesiyle oluşur. Aynı özelliklere sahip veya birbirine benzer insanların bir araya gelmesiyle oluşur. Bu insan toplulukları aynı coğrafi yerde aynı özelliklere sahip olan insanların bir araya gelmesiyle millet oluşur. Bu aynı olan özellikler ortak dil, din kültür ve tarihtir. Ulus aynı dili konuşan, aynı tarihi ve kültürel birikimi olan, aynı düşman ve dostlara sahip olan, aynı dine inanan, aynı soydan gelen ve ortak kimliğe sahip olan topluluktur (Şahin, 2009:146). Aynı dili konuşan, aynı dine, tarihe sahip olan, aynı değerlere sahip olan ve bir toprak parçası üzerinde olan bireylerin oluşturduğu topluluklardır. Ulus oluşturmak için ortak değerleri sahip olan herkesin bir araya gelip bir yurt oluştururken halkı birleştirmelidir. Batıda ulus kavramı toprağa bağlı bir anlamda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla ilk ulus oluşturma çabaları devletlerde olmuştur ve toprak yani yurt ve halkı bütünleştirmek ve birleştirmek için yapılmıştır (Şahin, 2009:149). Fransa'da milliyetçilik hareketlerinin ortaya çıkması ile bazı toplumlarda azınlık olarak yaşayan milletler kendi uluslarını oluşturmak için bağımsızlık savaşı vermişler. Bu hareketler sadece Avrupa'da değil tüm dünyaya yayılmıştır. Bu milliyetçilik hareketleri ile ulus oluşturma politikaları tercih edilmeye başlamıştır.

Toplumlar milletlere bölünmüştür. Her millet kendini diğerlerinden ayırt edebilecek özelliklere sahiptirler ve bunlar burada kendi kendilerini yönetirler. Buradan hareketle milliyetçilik ve millet kavramı 18. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Her milletin kendine özgü karakteri ve kendine özgü özellikleri vardır. Bu özellikler milletleri birbirinden ayırır. Milletleri diğerlerinden ayıran özellikler milleti oluşturur. Milliyetçilik ideolojisi ise bu ortaya çıkan milletlerin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Millet bir aileden büyük ya da kavimden küçük bir topluluğun birbirine benzer insanlardan oluşmasıdır. Millet bir insan topluluğunun veya grubunun bir araya gelmesi ile oluşur. Aynı fikirlere, aynı özelliklere sahip veya birbirine benzer insanlar bu milleti oluşturmak için bir araya gelirler. Bu millet oluşumu ne büyük ne de çok küçüktür. Bu yüzden belli bir toplumun ortak ve benzer unsurlar ya da özellikler ile oluşturulmuştur. Milliyetçiler milletin bir tarih içinde oluştuğunu söylemişlerdir. Diğerlerinden farkını oluşturan unsurlar tarih içinde oluşmuştur. Benzer topluluklar

birleşerek ulusu oluştururlar. Milliyetçilik açısından millet ve tarih arasındaki ilişki iki noktada önemlidir. Birinci olarak, tarih milletin hayatında önemlidir. Çünkü bir insanın geçmişi bu tarih ile görülür. İkincisi ise insanların tarihlerini bilmesi anlaması yani onların düşünceleridir (Güngör, 2007:78-79). Milletler kendilerini milli tarihin oluşturduğu ve özgür ve milli unsurları taşıyan bütün olarak görürler. Milliyetçiliğin doğuşu milli tarihin doğuşudur. Milliyetçilere göre milli tarih şuuru bir milletin içinde yaşayan bireyleri ortak bir milli belince sahip olması için çalışmak ve bir tarihe sahip bu bireyleri bir arada toplayıp, ortak bir milli kimliğe sahip olmaları için çalışmaktır (Güngör, 2007:75-76). Tarih şuuru millet yani ulusu oluşturan bireylerin kendi geçmişi yani tarihini oluşturan olayları bilmesi öğrenmesi ve kendince değerlendirmesidir.

Milletin kökeni konulara bağlı olarak oluşmuştur. Burada iki amaç vardır. Biri dil topluluğudur diğeri ise kültür topluluğudur. Dil topluluğunda ilişkiler kurularak diller birbirine yakınlaştırılır. Kültür topluluğu ise dil topluluğu ile milli kimliğe ulaşmada araç görevi görür. Kültür topluluğundan millete geçişi sağlayan ise ortak geçmiş, inanç yani milleti oluşturan bireylerin ortak kaderleridir (Özkırmı, 2009:55). Ortak dil, geçmişe sahip bireyler bir topluluk oluştururlar. Topluluklar milleti bazı unsurların sonucunda oluştururlar ve sonra bir devlet kurarlar. Ortak dil ve kültür insanları bir araya getirerek milleti oluşturur. Bu milleti oluşturan bireyler ortak bir kimlik oluştururlar. Ortak tarih, geçmiş, dil vb. unsurlarla millet oluşturulur. Ortak bir dile sahip olan bireyler milleti oluştururlar. Ortak bir dil millet oluşturma'nın ilk aşamasıdır. Milleti oluşturan bireyler kendi haklarını, kaderlerini tayin etmelidirler ve milleti oluşturduktan sonra bir devlet kurmalıdırlar (Güngör, 2009:38-40). Burada milleti oluşturan sadece dil değil, tarih, kültür vb. şeylerde milleti oluştururlar.

Osmanlı imparatorluğunda millet sistemi oluşturulmuştur. Bu sistem imparatorlukta farklı dinlere sahip olan bireylerin veya toplulukların ayrı bir millet olarak görülmesidir yani din esasına dayalı olarak yapılmıştır. Osmanlı imparatorluğunda millet dine göre ayrılmıştır. Bunlar Müslüman ve gayrimüslim olarak ayrılmıştır. Osmanlıcılık fikrine göre imparatorlukta milletlerin dinleri farklı da olsa hepsini bir araya getirmektir. İslamcılık batıya karşı yapılmıştır ve ülkede kalan Müslümanları bir araya toplamak için yapılmıştır. Osmanlı Devleti'ni yaşatmak için İslam milleti oluşturulmuş ve bir de toplumda yapılan ıslahatları halka benimsetmek için İslamiyet'ten yararlanmaya çalışmışlardır. Bu şekilde İslam milleti oluşturulmuştur.

İttihad-ı İslam modern bir fikirdir. Buna göre İslam ne kadar farklı milletler olsa da inanç veya din birliği ile onları bir araya getiren güçtür. İslam'ın bu gücü millet kurmayı sağlamıştır. Toplumda ne kadar farklı ırk olsa da İslam bunların arasındaki farkları kaldırıp İslam kardeşliği ile güçlü ve uyumlu bir toplum yani millet oluşturur.

Osmanlı İmparatorluğunda millet sisteminden sonra Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık uygulanmaya çalışılmıştır. İlk önce dini ve milleti ne olursa olsun hepsini Osmanlılık çatısı altında toplamaya çalışılmıştır. Bu ideoloji olmayınca İslamcılık kimliği uygulanmıştır. Bu kimlik ile toplumu bir arada tutarak bir çatı altında toplamaya çalışmışlardır. Türk milleti kimliği ise sonradan oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu millet ve kimlik politikaları ülkeyi dağılmadan kurtarmak için yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ideoloji oluştururken İslamcılık ile birlikte yapmaya çalışmışlardır ve İslamcılık burada Osmanlılık kimliği ile birlikte oluşturulmaya çalışılmıştır. Osmanlılık her millettten bireyleri ve dini ne olursa olsun hepsini bir araya getirmeye çalışmıştır. Osmanlılık padişaha bağlılık ve vatan esasına dayanır. Osmanlı milleti başarısızlığa uğrayınca yerine İslamcılık yerini almıştır. Daha sonra Türkçülük politikası uygulanmaya çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğundan sonra cumhuriyetin kurulmasıyla beraber bir millet inşasını yaparken kimlik ve kimlik unsurlarını güçlendirmeye çalışmışlardır (Kösoğlu, 2012:332). Burada yeni bir millet oluşumu yoktur. Sadece eskiden var olanı yeniden yorumlamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu dağılıp Türkiye kurulduğunda halk olarak yani millet olarak sadece Türkler kalmıştır. Bu yüzden eskiden beri var olan Türk milleti oluşturulmaya çalışılmıştır. Buna göre eskiden Osmanlı İmparatorluğu'nda olan millet sistemi Müslüman, gayrimüslim ayrımı bitmiştir. Bunun yerine herkesin eşit ve aynı haklara sahip olduğu bir vatandaşlık oluşturulmuştur.

Türkçülüğe göre belli grupların millet tanımları şu şekildedir. Irki Türkçülere göre millet, insanlar kendilerine benzer insanlarla bir araya gelirler yani ırka dayalı olarak millet oluşturulur. Kavmi Türkçülere göre, aynı soydan gelen içinde yabancıların olmadığı bir millet yapısından bahsederler. Coğrafi Türkçülere göre, aynı ülkede yaşayan yani aynı toprak parçası üstünde bir topluluk oluşturan ve aynı sınırların içinde kalan insanların oluşturdukları millettir. Osmanlılıkta göre, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan tüm halkın tek bir millet olduğunu söylerler. İslam İttihatçılara göre, aynı dinden olan yani tüm Müslümanların bir araya gelerek oluşturdukları bir millet

olduğunu söylemişlerdir. Fertçilere göre ise bunlara göre millet her insanın kendine ait hissettiği yere katılmaları ile millet oluşur (Gökalp, 2012:249-250-251). Her grup kendisine göre millet oluşturmaya çalışırken milletleri farklı şekillerde tanımlamaya yani oluşturmaya çalışmışlardır. Ama insanlar hangi millet içinde doğarlarsa ne olursa olsun buradan ayrılmak istemezler. Genellikle aynı dine ve dile sahip insanlarla yapmak isterler. İnsanlar güvenebilecekleri bir toplumda ve kendisi için önemli bir amaç uğruna diğerleri ile bir millet oluştururlar.

Yeni kurulan veya oluşan ulusların çoğu bağımsızlıklarını ülke içinde kurtuluş için yapılanların yükselmesine yardım eden dünya çapındaki ideolojiler güçlerin uluslararası desteği ve eylemleri ile kazanmışlardır. Ortada ulus, kültür ve kimlik yokken bağımsızlıklarını elde etmişlerdir ve devletler kurulmuştur (Karpat, 2009:298). Bu kurulan devletler kendisini tamamladıktan sonra dünyaya açılmak ve uluslararası örgütlere katılmak için uğramışlardır. Kendi devamlılığını sağlamak için diğer ülkelerle ilişkileri kurmuşlar ve kendi fikirlerini başka ülkelere yaymak için uğramışlardır ve bunu yaparken ideolojiden yararlanmışlardır. İdeolojilerin fonksiyonu olan entegrasyon, kimlik, birlik kurma ve kendi ifade etme gibi unsurların biri olmadan diğeri olmaz. Diğerleri olmadan kendini ifade etme olamaz. Bu açıdan tarih bir görüntü oluşturmada önemlidir. Tarih bir ülkenin geçmişini gösterir ve bu kalan miras toplumu güçlendirmek için kullanılmıştır. Bir ulusal kimliğin veya oluşan birliğin bir ideolojiden yararlanmış olması kurulan devletin devamlı olmasının koşullarını belirler.

Millet, milliyetçilik ve milli devlet olguları karşısında bütün kültürel ve ideolojik eğitimler gibi tarih de mahiyet ve biçimsel açıdan büyük bir dönüşüm geçiştir. Tarihin öznesi olarak dini ahlaki kaynaklar veya hanedanın yerine millet ikame edilmesi millet formunda örgütlenen toplumun muadil karşıtın da milletler oldu. Tarih yazımı ve öğretimine paralel olarak milli bir formasyonu yeniden yapılandırıldı (Vurucu, 2010:178).

Kültür bir insan topluluğun kendi tarihi hususunda sahip olduğu şuur demektir. Bu insan topluluğun bu tarih içinde kendi varlığını devam ettirir ve gelişimini sağlar. Sosyal değişimler milletin tarihteki konumunu değiştirmez ve bu değişimlere rağmen millet var olmaya devam eder (Kösoğlu, 2003:128). Milletin oluşumunda tarihin önemli bir yeri vardır. Bireyler aynı geçmişe veya tarihe dayalı olarak bir topluluk oluşturup bir toprak parçası üzerinde milleti oluşturur. Yani bir toplumun millet oluşturmak için ortak konuşulan bir dil, ortak bir kültür ve amaç birliği ile bir araya gelmiş olması lazım. Bu topluluk bir vatandaşlık bağı ile birbirine bağlanmalıdır. Bir milletin ayakta kalabilmesi

için tüm halkın ortak bir amaca tutunması gerekir ve bu amaca etrafında toplanıp birleşmelidir. Bir amaç olmadan bu insanlar topluluk oluşturup milleti kuramazlar. Ortak amaç ancak ortak kültür, din, dil ve tarihe sahip olmaları ile olur. Bu özelliklere sahip olan topluluklar millet oluştururlar.

Anthony Smith ulusçuluğu etnik kökene dayandırarak bir ulusun üyelerini ortak ata mit ve tarihi kültürle tanımlanan bir topluluğun otonomi, birlik ve kimlik adına hareket eden temel özellik atfeder.

Smith etnik grubu soya ait mitlerin rolünü ve tarihi anıları vurgulayan din, gelenek, dil ya da kurumlar gibi bir veya birden fazla kültürel farklılığa göre tanınan, ayırt edilen bu kültürel kolektif tip olarak tanımlar. Etnik topluluğun altı ana niteliği şöyledir. Bunlar; kolektif bir özel ad, ortak bir söylemde mit, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur, özel bir yurttan bağ ve nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu gibi nitelikleri vardır. Etnik gruplar ulus oluşturmada tarihi temelden yoksundurlar. Belli bir ortak dil, geçmiş, geçmişe bağlılık, ortak kültür etnik gruplarda vardır ama ulusu oluşturmada yeterli değildir (Smith, 2014:42).

Etnik gruplara göre ulus oluşturmak için ortak bir tarih lazımdır. Ulusu oluşturmak için diğer özelliklere sahip olsa da bu yeterli olmamıştır. Smith milleti ve mili kimliğin temel özelliklerini şöyle sıralamıştır. İlk olarak tarihi bir ülke, toprak veya yurt, ikinci olarak ortak mitler veya tarihi bellek, üçüncü olarak ortak bir kitlesel kamu kültürü, dördüncü olarak topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yapı yasal hak ve ödevler, son olarak topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket etme imkanına sahip oldukları serbest bir ekonomiye sahip olmaktadır (Smith, 2014:75-76). Bir ulus millet oluşturmak için ortak kültür tarih din dil yanında içinde yaşayan halk için hak ve ödevler olması gerekmektedir.

Millilik, millet kavramının tanımları 19. yüzyılda çok değişik şekillerde yapılmış ve genellikle millet tanımları milli kültüre bağlı olarak kabul edilmiş durumdadır. Ziya Gökalp aynı şekilde milleti tanımlamış ve onu tek unsur olarak dile dayandırılmıştır. Ona göre millet insani bir unsurdur (Kösoğlu, 2005a:262).

Bazı siyasetçilere göre millet öncelikle bir halk topluluğu tarafından kabul edilen akrabalıktır. Bu siyasetçilere göre bir hanedan evliliği, savaşlar, kurdukları antlaşmalar ile bir topluluk oluşturur ve soyun tükenmesi ve bitmesi ile sona erer. Burada millet bir hanedanın soyuna bağlı kalınarak kurulan topluluklar yani imparatorluklardır. Burada egemenlik iktidar gücü bu soya yani hanedana ait bir yetkidir. Bir millet hanedansızda kurulabilir. Burada hükümdarların hakkını dikkate alan eski kurallar artık kullanılamaz.

Bunun yerine millet hakkı kullanılır bu hak nasıl kurulmalıdır ve nasıl tanımlanmalıdır. Buna göre;

İlk olarak, aynı ırka mensup olan insanların bir araya gelmesiyle oluncağını söylemişlerdir ama artık bu günümüzde yok. İkinci olarak, dil insanları toplamaya ve birleşmeyi sağlar. Üçüncü olarak, din geçmişte millet oluşturulmasında varken günümüzde milletin kurulmasında tam olarak vardır denilemez. Dördüncü olarak, ortada bulunan bir amaç birliği ile insanları bir araya getiren unsurdur. Beşinci olarak ise toprağın, sınırları yani coğrafya önemlidir. İnsanlar toplanıp bir millet oluştururken bunun olması lazım. Coğrafi sınırlar milletlerin oluşmasında onları diğerlerinden ayırır. Bu sınırlar ortak özelliklere sahip ve birbirine benzer insanların bir millet oluşturduktan sonra milletlerin bir devlet içinde bağımsız olarak yaşamasını sağlar.

1.2.1. Farklı Yaklaşımlara Göre Millet (Ulus) Tanımı

İlkçi yaklaşım milletleri doğal ve eskiden beri ortada olan yapılar olduğunu söylerler. İlkçi yaklaşım etniseyi doğuştan olan, aile ilişkilerinden doğan, din, dil ve gelenek unsurlarından kaynaklanan doğal bir bağlılık duygusu olarak görmüştür. Bu ise aynı özelliklere sahip insanların bir araya gelmesini sağlayan etnik grupları oluşturur. Onlara göre milletler doğaldır ve eskiden beri vardır.

Modernistleri birleştirdiği düşünülen ortak özellik, milliyetçiliği modernleşme süreçlerinin, dolayısıyla yakın tarihin bir armağanı olarak görmeleri; etno-sembolcülerini birleştiren milletlerin etnik kökenleri verdikleri önem; İlkçileri birleştirense, milletleri doğal yapılar olarak görmeleridir (Özkırımlı, 2009:81-82).

İlkçi yaklaşımlar kendi içlerinde doğalcı, eskici, biyolojik ve kültürel olarak ayrılmıştır. Doğalcılara göre bireylerin belli bir alanda yani toplumda doğar ve burada olan her şeyi benimserler. Millet belli bir kimliği, karakteri vardır. Bireyler doğduğu topluluk içinde diğerlerine uyum sağlayarak milleti oluştururlar ve oluşturulan her millet doğal bir sınır içinde var olurlar. Eskiciler ise milletleri eskiden beri olduğunu ve hala devam ettiğini sadece günümüze kadar farklı biçimlerde ortaya çıktığını söylemişlerdir. Onlara göre millet ortak inanca, dile, tarihe ve kültüre sahip bireylerin oluşturduğu topluluktur. Biyolojik yaklaşıma göre insanlar bir topluluk oluştururken kendi kan bağı olan kişilere yönelirler ve beraber ilişkiler kurmaya çalışırlar. Bu nedenle milletlerine karşı sadakat duyarlar ve güçlü duygular beslerler. Kültürel yaklaşıma göre

millet dil, din gibi ortak unsurlara sahip bireyler tarafından oluşturulur. Millet aynı geçmişe sahip insanların oluşturduğu topluluktur.

Modernistlerin yaklaşımına göre milletleri ve milliyetçiliğin modern çağın ürünü olduğunu savunurlar. Yani milletler ve milliyetçilik sanayileşme, kentleşme ve laikleşme gibi modern süreçlerin sonucunda ortaya çıkmıştır ve bunlar modernleşme ile oluşmuşlardır. Milliyetçilik milletleri oluştururlar (Özkırımlı, 2009:105-106). Hechter, kültürel farklılıkların ekonomik eşitsizliklerle etkileşim içinde olup kültürel iş bölümüne neden olduğunu söylemiştir. Ezilen, sömürülen topluluk kendi kültürünün daha üstün olduğunu savunarak kendine bir millet kurmaya çalışır ve bağımsız olmak için çalışır (Özkırımlı, 2009:126). Hobsbawm milletlerin ve milliyetçiliğin toplumda üretilen ve ortaya çıkan yani toplumsal bir ürün olarak görmüştür. Bunları anlamak için toplumda yaşayan halkın kullandığı geleneklere bakmak lazım. Bu gelenekler bireyler tarafından kabul edilmiş olan, süreklilik kazanmış olan ve kalıplaşmış kurallardır. Bu gelenekler toplumu bir araya getiren unsurlardandır.

Etno-sembolcülere göre milletlerin oluşumu ve ortaya çıkış süreci tarih içinde olmuştur. Modern dönemdeki milletler geçmiş dönemin etnik toplulukların devamıdır ve milletler etnik köken altında oluşmuştur. Armstrong milletleri, geniş bir zaman dilimi içinde ele alır ve milletlerin milliyetçilikten önce oluştuğunu söyler fakat milletlerinde belli bir tarihte oluştuğunu söyler (Özkırımlı, 2009:212).

Smith'e göre modern milliyetçiliklerin geçmiş etnik topluluklar ve bağlılıklar dikkate alınmadan anlaşılamayacağıdır. Pek çok milli topluluğun formülünde bir 'etnik bileşen'e rastlanabilir. Bu, tüm modern milletlerin zengin bir etnik mirasa sahip olduğu anlamına gelmez; ama yeterince derinlere inildiğinde milletlerin harfinin etnik öğelerle yorulduğu görülecektir. Bu nedenle milletlerine oluşum süreci yüzyılları kapsayan geniş bir zaman dilimi içerisinde incelenmelidir (Özkırımlı, 2009:218).

Etnik topluluklar yüzyıllar boyunca devam eden bir süreçtir. Bu süreç içinde etnik çekirdek oluşur ve bu etnik çekirdek toplulukları oluşturur. Bu topluluk ise devleti oluşturur. Bu duruma göre modern milletlerin temelinde etnik çekirdek olmadığı için Smith bu yüzden üç neden söyler. Birinci neden ilk milletlerin etnik çekirdek etrafında oluştuğudur. İkinci neden bu modelin geçmişte olan halk tipi olan topluluklara uygun olarak oluşmasıdır. Üçüncü neden ise etnik mirasa olmayan milletler kendi kültürlerinden tarih oluşturmaya çalışmışlardır (Özkırımlı, 2009:221-222).

Millet, bir etnide görüldüğü gibi ortak mitler ve anılara sahip olan topluluklara denir. Etnide bir ülke ile arasında olan bağlılıklarını sadece tarihi ve sembolik kalabilirken, millet ile olan bağ fiziki ve fiilidir. Yani milletlerin ülkeleri vardır. Milletler etnik unsurları gereksinirler (Smith, 2014:70). Bu etniler dikey ve yatay etniler diye ayrılmıştır. Dikey etniler, aristokratik bir etnik topluluğun izlediği bürokrasinin yerine milletlerin etkilerini temelinde kurulma aşamasında devletin etkisi vardır ama bu etki doğrudan olmamıştır. Dikey etniler toplulukları oluşturan üyeliğin temelinde dışlayıcı bütünü sağlayan kapsayıcı yapısı vardır. Yatay etniler, aristokratik etni toplulukların bu topluluğu sürdürmeleri ve nüfusunu diğer katmanlarını kendi içine alması ile olur. Burada olanlar kendi kültürlerini alt katmanlarını yaymak için çabalamamışlardır. Bazı aristokratik topluluklar çok eskiden beri dinin ayırt edici özelliklerine bağlı kalarak diğer etni toplulukları kendi içine almak için dini kültürlerini alt katmanlarını az bir şekilde yayılmış olsa da kendi benliklerini ve kimliklerini koruyabilmişlerdir.

Milleti oluşturan bireyler ortak yönleri olan birbiriyle eşit, kendi hakkını kendisi tayin edebilen, özgür olan ve birlik ve beraberlik içinde bir topluluğu yani toplumu oluşturarak buradan sonra beraber kendilerine bir ulus, millet oluştururlar. Bir ulus oluşturan topluluklar daha sonra kendilerine bir devlet kurarlar.

1.2.2. Milletlerin (Ulusların) Oluşumu veya Oluşturulması

Millet bir devletin kendini bağımsız olarak gösterebilen bir duygu birliği ile oluşturulan bir insan topluluğudur. Bu duygu birliğini sağlayanlardan biri dildir. Bir şeyleri yaymak için uygun bir araçtır. Ortak kültürde milleti oluşturur ve dil zaten kültürün alt unsurudur. Bu duygu birliğinin oluşması için ortak bir amacın etrafında toplanıp ortak bir dayanışmanın olması gerekir. Eğer ortak bir dayanışma olmazsa bu ortak duygu birliği oluşturulamaz. Bu yüzden milleti oluşturmak için öncelikle ortak unsurları olan ve birbirine benzeyen insanlar ortak bir dayanışma duygusu ile bir araya gelip birlikte milleti oluştururlar.

Milletleri oluşturma surecini başlatan ve bu dönemde etkili olan siyasetçiler şu özelliklerin üstünde durmuşlardır;

1-Yatay etni içinde aristokratik bir temel, demotik unsurlar da içermeni yanında devlete, içine ekseriyetle dini ve ruhban etkilerin sızdığı aristokratik bir kültür ve gelenek damga vurur.

2-Önemli etnik azınlıkların içerilmesi, içlerinde çok sayıda büyük azınlığın bulunduğu imparatorluklardan yalnızca birkaç azınlığın bulunduğu imparatorluklara, duruma bağlı olarak değişkenlik arz eder.

3- Bürokratik devletlerinin “modernleştirici” özelliği, yine bu da derece olarak farklılık gösterir ama, tabii etni ve sınıflar üzerinden egemen etnik bir çekirdek ile hakim sınıfın takviye edilmesini yansıtır.

4- “Resmi” ve kurumsal milliyetçilikten yararlanma sıklığı, nüfuzlarını tahkim etmek ve nüfusu tümleşik bir millet halinde türdeşleştirmek için hakim sınıf, etnik azınlıkları büyük kurumlarla desteklenen milliyetçi bir eğitim programları yoluyla özümlemeye çalışır (Smith, 2014:160).

Bir milletin oluşması için önceden beri insanların veya toplumların hayatlarında olan üç kültürel kavramının gücü vardır. Bunlardan ilki dilin gerçeğe ulaşmak için vazgeçilmez olması fikridir. İkincisi, toplum tarafından benimsenen ve kabul edilen inançtır yani dindir. Üçüncüsü ise kozmopolitçilik ile tarihi birleştiren insan ve dünyayı aynileştiren dünyevi geçicilik kavramlaştırılmasıdır. Bunlar bir araya gelerek insan hayatındaki sorunları çözmüştür. Soy, toprak, dil, din ve kültür milleti meydana getiren unsurlardır. Bunlar millet kurulurken kullanılmıştır ve vazgeçilmez olmuşlardır. Fakat ekonomik değişimler, sosyal değişimler gibi gelişmelerle bunların hepsi yavaş yavaş kullanılmaya başladı ve bunun yerine kardeşlik, özgürlük, iktidar ve zaman gibi kavramlar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Reno Kontrata göre millet (Bilgin, 2005:63);

- İnşacı bir perspektif görülmektedir. Bir bütüne ait olmakta çok sözleşmeyi bir bağdan kurulan bir yapıdır.

- Milliyet doğal bir belirleme noktası değildir. Bir milletin üyesi olarak doğulmaz, bir millete üye olmak demokratik topluluğa veya sosyal bir sözleşmeye katılmasının kendi rızasıyla olur.

- Bu durumun yol açtığı dinamik kozmopolitçiliğe uygundur. Bu milletin esasları hukuki anlamında hümanizm esaslarıdır. Bu şekildeki demokratik topluluğun tüm halka dağılması ile burada oluşan millet farklı bir şekilde görülmeyecektir. Buradaki millet kozmopolitçiliğin ve barışın sayesinde ve kendi kendine ortadan kaybolabilen şeklinde düşünülmelidir.

Akçura'ya göre millet, insanların aynı ırk ve aynı dili konuşmalarından dolayı bir arada yaşayarak bir toplum oluşturmalarıdır. Ziya Gökalp millet oluşumunda ırki değil harsa dayalı bir Türklük çizgisine sahiptir ve ona göre millet aynı dili, dini, ahlakı ve kültürü kullanan ve aynı değerlere sahip bireylerin bir araya gelerek bir topluluk oluşturması olarak tanımlamıştır (Gökalp, 2006:20). Gökalp milletin esasını ırk, etnik gibi unsurlara dayandırmaz. Ona göre milletin esasını kültür ve dil oluşturmaktadır.

Bir milletin oluşmasında dış faktör olarak bu insanların bir araya gelmesi için üzerine kurulabileceği bir toprağın olması yani bir devletin olması gerekir. Milletlerin kurulmasında coğrafi bölge sınırlandırılır. Bu sınırlar içinde devletleri ayırır. Ortak özelliklere sahip insan topluluğu bir toprak parçası üstünde bir devlet kurmalıdır ki insan topluluğu bir araya gelip birleşmelidir. Bir devletin kurulması için ise halkın olması lazım ve bu halk ortak özelliklerle, ortak amaçlar için bir araya gelmesi gerekir.

Ulus oluşumunda, milli bilincin oluşumuna her şekilde katkıda bulunan bütün süreçlerin (savaşlar, felaketler, zaferler, inançlar ve değerler, siyasal yapılar vb.) katkısı olmuş ve ulus devletin kuruluşunda bilinçli devlet politikalarıyla milliyetçilerin sosyal ve kültürel faaliyetlerinin ayrı bir yeri olmuştur (Şahin, 2009:147).

Ulus inşası, uluslaşma sürecini; dünyadaki modernleşen tüm toplumlarda bireylerin birbirlerine karşı bağlı olmalarının yerel veya bölgesellikten çıkarak milli kimliğe doğru gidilmesi ve alt kimlikler tek bir üst kimlikle yani milliyetçiliği kimlikle birleştirmek amacıyla devletin izlediği politikalarıdır (Şahin, 2009:148). Ülke içinde yaşayanların ulus inşasında bütünleşerek toplumda ortak bir kimlikle bu kimliği diğer kimliklerden ayırarak bir üst noktaya çıkararak milli kimliği oluşturup sınırları belli bir toprak parçası üzerinde bir ulus devlet kurulmuş olur.

1.3. ULUS DEVLET

1648 yılında yapılan Westphalia Antlaşması ile devletler yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamış ama bu ulusla özdeşleşecek şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. Machievelli, İtalyan topraklarında ulus devletin inşasını savunurken iki noktanın üzerinde önemle durmaktadır.

- İtalyan ulusunun Katolik Roma kilisenin hegemonyasından kurtulması

- Merkezi otoritenin kurulması daha sonra ulus devlet düşüncesi devam etmiştir (Çaha, 2008:32).

Bireyin onkoloji güvenliği modernizm ve milli devletle birlikte makro bir boyut kazanmıştır. Birey modern devletin hukuk devleti ve milli kimlik ekseninde dar cemaat yapılarını kırarak bir güvenlik alanından makro eksenli hukuki yapı gerçekleştirmiş olur (Vurucu, 2010:70).

Milli devlet modernleşmenin özüdür. Milletleşme ya da milli devletleşme ve bunların oluşturulması modernleşme ile olur, bunlar modernleşmenin kendisidir. Milli devlet ile modernite birbirine geçmiştir. Milli devlette egemenlik tek ve halk tarafından birine verilir yani milli devlet kurumsallaşmış bir iktidar tipidir. Bu egemenliğin meşruiyetini milletten alır. Millet ise tanımlanmasını vatandaşlık bağı denilen hukuki statüden alır ve bu durum demokratik yapıdadır (Vurucu, 2010:68). Milli devlet modernliğin bir ürünüdür. A. Giddens ulusal devleti, kapitalizmi ve sanayileşmeyi modernitenin başat unsurları olarak görmüştür. Modernizm devleti yok etmez, parçalamaz, bunun aksine devleti oluşturur, olgunlaştırır, yapılandırır ve değiştirir. Modernleşen toplumlarda ulusallaşma bireylerin birbirlerine bağlı olması dolayısıyla daha basit olur ve bu ulusallaşma sonucunda bir ulus devlet kurulur. Modernleşen toplumlarda devletler demokratik düzende oluşur ve bu ulus devletlerin egemenliği tek bir kişiye millet tarafından verilir. Modernizm devleti yok etmiyor sadece değişiklikler getiriyor.

Çok kültürcüler modern milli devletleri çok kültürcülüğün düşmanı olarak görmüştür ve farklılıkların karşıtı, yok edici olarak gösterilmiştir ama bu sorun olan milli devleti aşamamıştır. Bu sorun muğlak olarak kalmıştır (Vurucu, 2010:67). Çok kültürcülük yurttaşlık birlikteliklerin düşmanı olarak görülen milli devletin bir kurumudur. Yurttaşlık, vatandaşlık tanımını milli devletle kazanmıştır. Farklıklar, çalışmalar, sorunlar yurttaşlığın oluşumunda etkili olmuştur. Yurttaşlık eşit, soyut birey yaklaşımıyla tarihsel, sosyal, ekonomik, kültürel ve dini soy gibi unsurlardan oluşan sorunları, eşitsizlikleri yok ederek farklılıkların birlikte yaşamasını sağlamıştır. Kamusal mütabakat teriminin milliyetçilik termolojisinde milli kimliktir. Toplumsal yapıdaki çatışma kaynağı farklılıkların üzerinde mütabakat sağladığı kimliktir, milli kimliktir (Vurucu, 2010:75).

Modern ulus kurgusu ile devletlerin modernleşmenin sonucundan dolayı kaynaklanan sorunlara karşı çözüm üretmeye çalıştığı görülmektedir. Ulus sayesinde bireyler arasında birliği, bütünleşmeyi sağlamış ve buna bağlı olarak demokratik bir ülke tesis etmeye çalışmıştır (Şahin, 2009:153). Burada milli egemenlik esasına dayandırılmıştır ve milli egemenlik ulusa dayandırılmıştır. Milli devlet milliyetçilik ve milli egemenliğe bağlı yanının niteliğidir. Milletin egemenliği demokratik bir yapı ve araçlar ile pratiğe aktarılmıştır (Vurucu, 2010:175). Bir ulus devlette ulusal bütünlüğün olabilmesi için öncelikle sınırları belli olan bir toprak parçasında ülkede bütünlüğün olması gerekir. Bu yüzden ki birden çok otoriteden bahsedilemez yani tek otorite olması lazımdır. Ülkesel bütünlüğün sağlanabilmesi ya da oluşturulabilmesi için milli egemenlik ve milli kimlik güçlü bir şekilde oluşturulmalıdır ki ülkesel bütünlük sağlam olsun. Kesinleşmiş bir sınırı olan, ortak değerlerle kurulmuş bir ülke tek bir otorite tarafından yönetilmelidir.

“Ulus devletlerde, ülke toprakları; kesin tanımlanmış, kutsal bir mahiyet taşıyan, sadakat ögesi vasfını sahip ve üzerinde tek bir meşru otoritenin bulunduğu bir alanı ifade etmektedir” (Şahin, 2009:160). Milli devlet halk tarafından oluşturulur. Halk olmadan devlet kurulamaz. Bir devletin kurulması için önce aynı milletten olan halkın bir araya gelerek bir ulus oluşturup ve devlet oluşturur. Bu devletin oluşması için aynı dile, dine vb. unsurlara sahip olan halk tarafından topluluk oluşturulur ve bu devlet iktidarını kendisi seçer. Bu ülkeler demokrasi ile yönetilir. Milli devlette yaşayan halk egemenlik haklarını devlete devreder. Egemenlik halka verilmiş olduğu yani millete verildiği için devlet oluşturulurken millet ve devlet birleştirilerek oluşturulmuştur. Bu ortak geçmişe sahip ve aynı özelliklere sahip olan insanların bir araya gelip millet oluşturulduktan sonra burada milli devletleri yani ulus devletler ortaya çıkar.

Siyasal bütünlük, vatandaş bağı olan, bireylerin devlet ile arasındaki ilişki hukuki bağ ile sağlanmaktadır. Bu bağ ile ulusa dahil olur ve bireylerin siyasal ve sosyal hakları devletin siyasal yapılanmasının bir parçası olarak onunla özdeşleşir (Şahin, 2009:161). Bu bağ bireyler arasında sosyal bir bağ kurmakla beraber bu bireylere tanınan haklar milli kimliğin de bir parçasını oluşturur.

Klasik egemenlik anlayışına göre dünya düzeni şu özelliklere sahiptir. Bunlardan birincisi, dünya egemen ve eşit devletlerden oluşur. İkincisi, ülkede tek bir

otoritenin olması gerekir. Ülkede bir egemen kendi dışında farklı bir otorite istemez. Üçüncüsü ise dünyada her devletin eşit olması ve birbirlerinin iç işlerine karışmaması gibi ilkeler olması ile tüm devletler birbirinden farklı, özerk ve bağımsızdır (Şahin, 2009:176). Bu klasik egemenliğin devletlerde görünümü ve özellikleri bu şekildedir.

Klasik egemenlik tanımı geliştirilerek ulus devletlerde egemenliği, yerel egemenlik, sınır egemenliği, milletlerarası resmi egemenlik ve vestefalyan egemenliği olarak ayırmıştır (Şahin, 2009:180). Yerel Egemenlik, otoritesini kendi başına kurup diğerlerinden bağımsız olarak kurulan ve tek bir iktidar yapısına sahip bir egemenliktir. Sınır Egemenliği, devletin veya otoritenin sınır aşan hareketlerin kontrolüne sahip bir egemenliktir. Milletlerarası Resmi Egemenlik, devletlerin diğer devletler tarafından tanınması ile oluşan bir egemenliktir. Bu egemenliğin olması için diplomatik olarak tanınması gerekir. Vestefalyan Egemenlik ise devletlerin bağımsız olması gerektiği yani devletin iç işlerine diğer devletlerin karışmaması gerektiği egemenliktir.

Egemenliğin iki önemli yanı vardır. Bunlardan biri devlet ile vatandaş arasında egemenlikten dolayı oluşan ilişkidir. Bu ilişki egemenlik hakkının millete ait olmasından ve bu hakkı kendilerini yönetmek için birilerine vermiş olmasından doğar. Burada vatandaşlar bir millet oluşturup devlet kurar. Bu devlette egemenlik yani otorite tek olmalıdır. Bu yüzden millete ait olan egemenlik hakkı, halkın isteklerine göre yapılması üzerine tek bir otoriteye verilmiştir yani halk kendini yönetecek olanı kendisi seçer. İkincisi ise devletlerin birbiriyle kurdukları ilişkilerdir. Buna göre egemenlik olarak güçlü olmaları gerekiyor ki tüm devletler onu tanısin. Egemenliğin sağlam olması lazımdır. Çünkü devlet bağımsız olmalı ve bu devletin iç işlerine hiçbir devlet karışılmamalıdır. Devlet içindekilerle kalıcı bir bağlılık ve duygular rol oynarken diğer devletlerle yani uluslararası bir bağ kurulamaz yani çıkarlar vardır. Bu yüzden devletlere güvenilmez ve devlet güçlü olmalıdır ki hiçbir devlet tarafından güçsüz görülmemelidir.

Kurulan ulus devletlerin tek bir otorite tarafından yönetilmesi ve meşruluğunu sağlamış olması gerekir ki idari bütünlük oluşturabilmelidir. Egemenlikten dolayı tek bir otorite olması ve ülkedeki halkın bu yönetme yetkisini tek bir kişiye vererek ve bu idari yapılanmada bir bütünlüğün olması uluslaşma yapılırken önemli bir adımdır. Ülke içinde yaşayan halkın yönetme yetkisinin olması, kontrol ve denetim olanaklarının

olması, otoriteye sahip tek bir hükümetin olması, kamu hizmetlerinin merkez ve merkezin hiyerarşisi içinde olabilmesi önemli bir idari prensip olarak uygulanmaktadır (Şahin, 2009:162). Yani burada tek bir otorite yönetme yetkisini elinde bulundurmalıdır. Ulus devletler otoritede çift yapılanmayı kabul etmezler.

1.3.1. Ulus Devletlerin Oluşumu ve Ortaya Çıkışı

Ulus devlet sınırları belli bir toprak parçası yani coğrafyada, içinde yaşayan belli bir milletin olması, milli kimliğin biçimlendirdiği ve egemenliğini ulustan alan devlet biçimidir. Ulus devletler vatandaşlık bağına dayanan, diğer kimliklerin üstünde bir kimlik oluşturur ve oluşturulan bu kimlik siyasal bir kimlik olmuştur. Ulus devlet küreselleşme ve demokrasinin devletlerde olabilmesi için siyasal, hukuki ve idari bir unsur olarak hayatta olmalıdır (Karpat, 2009:101).

Ulus devlet fikri esasen yirminci yüzyılda ortaya çıkan Müslüman ülkelerde dahil olmak üzere, dünya genelinde kabul görmüştür ve bugün ulus devletlerin sayısı yaklaşık atmıştır. Müslüman dünyasında ulus devlet bütün Müslümanları tek bir ümmet oluşturduğunu ve ırk, kavim, dil ve benzeri şeylerin siyasal örgütlenmeye temel oluşturamayacağını söyleyen İslami ilke temelden meydan okuyarak doğmuştur. Ulus devlet fikri, Batı Avrupa'da esasen Fransız Devrimi'nden sonra elle tutulur bir gerçeğe dönüştü (Karpat, 2009:95).

Ulus devlet, üstünde yaşadığı ülkeyi, yeri yani toprak parçasını vatan, yurt adını vererek oraya ait olan tarihsel etnik dini kimliğe coğrafi kimlik ekleyerek kimlik ile birleştirdi. Böylelikle ulusal devlet ulusal kültür ile birlikte dini ve etnik kimlikleri siyasallaştırmış oldu (Karpat, 2009:96). Devletlerin oluşumunda tarihin de etkisi vardır. Tarih geçmişte, bugünde, gelecekte devletlerin oluşumunda ve inşasında önemli bir unsurdur (Vurucu, 2010:187). Tarih sadece devletlerin inşasında değil, ulus devletlerin inşasında temel unsur olan kimliklerin oluşumunda da etkisi vardır.

Ulus devletlerin ortaya çıkmasında modernleşmenin de etkisi vardır. Milliyetçilik akımlarının ortaya çıkması ile toplumu bir araya getiren ve birleştiren bir sistemin kaynağı olan ulus ve bu yapının üzerine ulus devletler inşa edilmeye başlanmıştır. Ulus-devletin toplumsal ve siyasal anlamda değişikliklerin olmaması için yapılan siyasal bir yapılanmanın sonucunda ulusal bütünleşmeye önem veren bölgeselleşmelere pek hoş bakılmamaktadır ve bu nedenle ülke sınırların kesin olarak tanımlanması ve bu toprakların başında bir otorite olmalıdır (Şahin, 2009:134). Ulus-devletin egemenlik kaynağı ulustur ve bunun üzerine dayandırılmıştır. Ulus devletlerin

kurulmasında ortak tarih, kültür, din ve üst kimlik gibi temel unsurlar kullanılır. Ulus devletlerde ulus inşa etme ve milli kimlik oluşturma süreçleri vardır.

Ulus devletlerin kurulma biçimleri beş farklı şekilde olmaktadır ve bunlar; (Şıvgın, 2009:41).

1. Küçük siyasal toplulukların birleşerek bir üst kimlik oluşturarak birleşmeleri yoluyla ulus devlet oluşturulur.

2. Başka milletlerden oluşan büyük imparatorlukların dil, din gibi unsurlardan dolayı parçalanmasıyla ulus devletler oluşmuştur.

3. Sanayi devrimi sonrası uluslararası ve sanayileşmenin ülkelerde yaşayanları ülkelerinin dışına göç etmesiyle ve gittikleri yerlerdeki yaşayanları yok ederek veya dışlayarak ulus devlet oluşturmuşlardır.

4. Büyük imparatorlukların sömürsü altında yaşayan insanların bu imparatorluklara savaş açarak bağımsızlıklarını ilan ederek ulus devlet oluşturmuşlardır.

5. Grup: tamamlanmamış uluslaşma sürecidir. Bu gruptakiler etnik gruplardır. Burada hayali kurulmuş bir ulus devletlerden var ama oluşmamıştır.

Rokkan (1975:572-575) ise ulusal devlet kurmanın dört aşamada gerçekleştiğini söylemektedir.

Birinci aşamada, on beşinci yüzyıldan, Fransız Devrimi'nin yapıldığı on sekizinci yüzyıla kadar çok uzun bir süreyi kapsar ve devletin oluşumunu içerir. Bu aşamanın ortaya çıkardığı önemli sonuç, seçkinler düzeyinde ekonomik siyasal ve kültürel açıdan bütünleşmenin gerçekleşmesidir. İkinci aşamada, kitlelerin giderek artan oranda sisteme dahil olmasını ifade eder. Bunda asker ocağının, okulun, yeni kitle iletişiminin merkezin seçkinler ile kenar arasındaki teması sağlayan kanallar olarak oynadığı rol etkili olmuştur. Bir diğer önemli etken, aynı kanalların kitleler nezdinde yeni kimlik duygusudur. Bu yeni kimliğin, kiliseler, mezhepler ve yerel seçimler tarafından yaratılmış olan egemen kimlikle çatışma içine girmesi, ikinci aşamanın çıkarmış olduğu önemli sonuçtur. Üçüncü aşama, toplumun üyelerinin, siyasal sistemin işleyişinde tebalıktan aktif yurttaş kavramına geçmelerini içerir. Bu, muhalefete tanınan güvencesi, kurumsallaşması; temsil organlarının üyelerinin seçimlerinde daha geniş bir seçme kitlesine hak tanınması; siyasal partilerin örgütlenip çıkarların birleştirilmesi ve ifadesi işlevlerini görmelerine paralel olarak gerçekleşmiştir. Dördüncü aşama, devletin idari aygıtlarının genişletilmesi ilişkin süreci gösterir. Bu aşamada yeniden dağıtım araçlarının artması; kamu refahının artmasına yönelik hizmetlerin genişletilmesi; ulusal çapta ekonomik koşulları eşitlemeye yönelik politikaların uygulanması, devlet nüfuzundaki artışın göstergeleri olarak belirmiştir (Çağatay, 2003:41=42).

1.4. ULUSAL KİMLİK VE ULUSAL KİMLİĞİN OLUŞTURULMASI

Ortak kültürü, tarihi, dini ve dili olan insanlar bir araya gelerek belli bir toprak parçası üzerinde devleti oluştururlar. Devletler gerçek anlamda Westphalia antlaşması ile oluşmaya başlamıştır. Ulusal devletlerin oluşmasını sağlayan iki unsur vardır. Bunlar milli egemenlik ve milli kimliktir. Ulusal devletlerde iktidarın gücü milli egemenliğe dayandırılmıştır. Milli egemenlikte iki unsur var. Biri iktidarın kendi yetkilerini belirleme hakkıdır. Diğeri ise egemenliğin kaynağı olarak ulusun belirlenmesidir.

Millet ve milli kimlik, vatandaşların siyasi bir bağ oluşturarak milletler-arası meşruluğu olan, dünyada devletler sistemi açısından kabul görmüş temeli haline gelmiştir. Devletler düzeyinde böyle bir düzenin olabilmesi için millet normunun siyasal sadakat ve hareketlerin temelini oluşturulması halinde olur (Smith, 2014:222-223).

Ulusal kimlik, kimlik oluşumuna benzer bir süreç içerisinde oluşmuştur. Ernest Gellner'e göre öncelikli olarak bir devletin yaratılması gerekmektedir ve bu devlet bağlamında bir kimlik oluşturulur. Bu kimlik belli bir toplumun sahip olduğu kültür haline dönecek böylelikle modern ulus devlet oluşacaktır (Yanık, 2013:234).

Milli kimlik oluşumunda milliyetçilik hareketlerinin etkileri olmuştur. Ulus yaratmada etkili olan hareketler milli kimlikte de etkili olmuştur. Çünkü ulus yani ulus devlet yaratmada milli kimlik temel unsurdur. Ulus yaratmada çok etkili olan milliyetçilik hareketleri milli kimlik oluşturmada da etkili olmuştur.

Milli kimlik toplumdaki bireylerin aynı şeyleri benimseyerek ortak bir üst kimliği benimsemesi ve milli bilincin sağlanmasıdır. Milli kimlik inşasında diğer kimliklerin üstünde herkes açısından ortak bir kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Kültür, tarih, din ve dil milli kimlik oluşturmada temel unsurlardır. Milli kimlik amacıyla alt kimlik ve aidiyet bağlarını yok etmek isteyen ulus-devlet bu amaca ulaşmak için dil, din birliği kadar ortak tarihleri ve kültür kodları ve bu kodlardan dolayı oluşan simgeleri, törenleri, mitleri, olayları ve şahsiyetleri kültür ve eğitim politikası çerçevesinde devamlı kullanır (Şahin, 2009:158). Yani ulusal kimliğin oluşturulmasında dinin, dilin, tarihin ve kültürün ve bunların hepsinin toplumdaki herkes tarafından ortak olması lazım ki bir kimlik oluşturulsun. Devletler kimlik oluştururken bunlar kullanılır.

Devletler birçok kimlik belirlerler ve birçok kimliği vardır ama bu kimlikler arasından en uygun olanı seçilir. Bu kimlikler arasından birisi üst konumu geçirilir ve bu seçilen üst kimlik milli kimlik olarak seçilir. Ulusal toplumlarda bireylerin ulusal kimliği alt kimliklerin üzerine geçecektir ve ulusal kimlik her zaman olacaktır (Şıvgın, 2009:42).

Toplumlar arasında maddi ve manevi gibi unsurlardan meydana gelen farklılıklar vardır. Bu farklılıklar hayatı komple kaplamazlar. Fakat milli kimlik farklılıklardan oluşur. Kültürler arasında insanların aynı oluşundan dolayı insanlar birlik oluşturmuşlardır. Bu insanlar topluluk kurarlar ve insanların cemiyet halinde yaşarlar, aileden başlayan birliklerden oluşturulur. Bu topluluk hayatı kurallarla düzenler. Toplumlarda diğer benzerlik veya farklılıklar dinden olur. Aynı dine inanlar arasında benzerlikler vardır (Kösoğlu, 2003:19-20).

Milli kimlik, kimlik veya kişilik farklılıkların oluşur. Yani diğerlerinden, ötekilerden veya diğer ülkelerden farklı olarak onların karakterlerinden farklı olarak oluşturulur. Ötekilere benzemeyen ve farklılıklardan oluşur. Milli kimliği oluşturan farklılıklar bireylerin düşünce tarzlarından, tutumlarından, tavırlarından, eğitim düzeyinden, eğlenme şeklinden ve bunun gibi unsurlardan dolayı olabilir ve bu unsurlar her bireyde farklı olarak görülür. Milli kimlik anlam birliği ve üslup bütünlüğü vardır. Toplumdaki birlik ve bağlılıklar dine bağlı olarak hayat içinde bu farklılıkların gerçekleşmesinde doğar (Kösoğlu, 2003:27).

Milli kimlik, güçlü bir tarihe ve kültüre sahip olan ve kendi içindeki bireylerce özümşenerek bölünmez bir kimlik oluşturulan, diğer kimliklerin üstünde ve onların önünde olan bir kimliktir (Vurucu, 2010:183). Milli tarih, bir millete ve kültüre bağlı olarak inşa edilir ve bu toplumla özleştirerek bu toplumun içinde yaşayan bireylere ortak kimliğe sahip olmasında etken olmuştur. Tarih milli kavramla özdeşleştirilmiş ve tarihi oluşturan insandır (Vurucu, 2010:187). Tarihin oluşması için bireylerin bir topluluk oluşturarak bu topluluğun öncelikle aynı dil, din ve bir tarihin olması lazım yani önce ortak geçmişlerinden bir tarih ortaya çıkarırlar. Bununla birlikte ortaya bir ulus, bir millet ortaya çıkar. Ulus oluşturulduktan sonra ortak bir kimlik oluşturulur. Bu devletin kimliği milli kimlik oluşturulur ve bu kimlik diğer kimliklerden ayrılarak en üstte çıkarılır. Yani milli kimliğin oluşturulmasında tarih etkide bulunmuştur.

Milli kimlik oluştururken milli kavramlar kullanılarak sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır. Milli anlamda bayrak, marş ve milli kahramanlara dair resimler gibi bazı kıyafet ve simgeler dini inanca ya da konuma değindirilir. Kimlik ile alakalı hareketlerin görünür ya da farkında olmadan dışa vuran simgeleri vardır. İnsanların televizyondaki yayınlara karşı tavırları hangi kimlik ile zleştiğinin göstergesidir (Eroğlu, 2005:121). Bu milli kavramlar ile milli kimliği güçlendirmek ve insanları bu kavramlarla etkileyerek milli kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Bireylerin karşısındakine karşı tavırları, televizyon ve radyodaki yayınlara karşı tavırlarından, duruşlarından ve tutumlarından hangi kimlik ile zleştiğini görürüz. Bireyler kendi kimliklerine göre tutumlarını ve davranışlarını değiştirir.

Ulusal kimlik, devletin bir coğrafyada yani toprak parçası üzerinde yaşayan insanların belirli bir ortak geçmişinin, belirli bir geleneğinin ve kültürünün olmasıyla ortak bir kimliğe sahip olmalarıdır (Levendoğlu, 2006:19). Milli kimlik, birçok ülkede ve coğrafyada farklı Şekillerde ortak bir bağla birbirine bağlanan halkın devlet oluştururken ortak bir kimliği benimsemeleridir yani milli kimlik her coğrafyada ve dünyanın her tarafında farklı Şekillerde her ulus tarafından kendilerine göre kimlikler oluşturmalarıdır. AK Parti dış politikada komşularla sıfır problem ve sürekli iş birliği, çok taraflı ve çok boyutlu dış politika, dış politikada aktif olma ve vizyon odaklı dış politika, özgürlük ve güvenlik arasında dengeyi kurmak gibi politikalar izlemiştir. Bu politikaları uygulayabilmek için milli kimliği kullanmalıdır. Ortadoğu ile İlişkilerinde İşlam kimliğini kullanarak aynı dine sahip olduğunu söyleyerek iyi ilişkiler kurarak orada etkili olmaya çalışılmıştır.

Smith ulusu ve ulusal kimliği şu Şekilde anlatmıştır. Belleksiz kimlik olmaz, mitsiz ortak amaç olamaz. Kimlik amaç ya da kader ulus kavramının zaruri üyeleridir. Ancak bunlardan etnik topluluk kavramı içinde geçerlidir ve etnik topluluğun da kimlik ve kadere dolayısıyla da mit ve anılara sahip olması gerekmektedir (Smith, 2014:20).

Milli kimlik oluşumunda milli devlet ile arasında ilişki vardır. Milli kimlik oluşturulurken milli devletin kurulmasındaki temel unsurlarda etki eder. Bu milli kimlik ve milli devlet arasındaki ilişki şunlardır.

1-Milliyetçilik kimlik oluşumu milli devletleşme sürecinin aracıdır ve her ikisi de modern çağın ürünüdür.

2- Modern öncesi dönemde devletler meşruiyetlerini milli kimlikten değil, geleneksel, örfî bir zeminde bulmaktadırlar.

3- Milli devletin anası burjuvazidir. İktisadi iktidarı paylaşan ama siyasi iktidardan uzak bulan burjuvazi gelişen milli iktisattan da güç alarak feodaliteye karşı yeni meşruiyet kaynakları olarak yurt ve yurttaş kavramlarını ile sürmüştür.

4- Bütün toplulukların millet formu içinde örgütlenmesini şart koşan modern çağın toplumsal örgütlenişinin de gereği olarak millet adı altında tek bir kimliğe dayanmış. Toplumsal sözleşme ya da kurgusal bir etkisiyle dayanmış milli kimlikler inşa edilmiştir.

5- Milli kimlik tanımı Fransa'ya Aydınlanma Devrimi'ne dayanır. Yurttaş olmanın ölçüsü aynı toprakta yaşayan siyasi irade sahibi insandır. Ancak milli kimlik arayışı serüveni burada bitmemektedir.

6-İkinci tip burjuvazisi az gelişmiş milli birliğini sağlamada gecikmiş olan Almanya'ya aittir. Diğerlerinden farklı olarak aynı dili konuşan aynı kültürden olan şeklinde milli kimliğe aktarılmıştır.

7- Dünya sistemi bir süreden beri ise milli kalkınmacı modernist çizgisini terk etmiştir (Göka, 2005:13).

Ulus-devlet, geleneksel grup aidiyetinin yavaş yavaş yok olmaya başlaması ile ortaya çıkmaya başlayan kimlik tartışmaları ve bütünleşme sorunlarına çözüm için milli kimliği ortaya çıkararak bu sorunlara cevap aramaya bu şekilde başlamıştır (Şahin, 2009:156). Milli kimlik bir ulusu ve devleti diğer ulustan veya devletten ayırır. Böylelikle her devlet kendine farklı bir kimlik oluşturur. Çünkü diğer devletlere karşı güçlü olmak ve güçlü siyasi politikaların uygulanması için daha güçlü bir mili kimlik oluşturulmalı ya da milli kimlik sağlanmalıdır. Milli kimlik sağlam olmalıdır. Çünkü milli kimlik dış politikada da kullanılır. Bu kimliğe göre dış politika siyaseti izlenilir ve buna göre bir dış politika oluşturulmaya çalışılır.

Kültür ve kimlik politikaları bir ülkenin devletlerarası ilişkilerinde ve bu ekseninde milli güvenlik sorunlarında belirleyici bir dinamik olmuştur. Milli güvenlik ile milli kimlik arasında zorunlu ve işlevsel bir bağlantı mevcuttur. Bu türde bir kimlik yurtseverler ya da ulusal bir araç bağlamında tanımlanır; ancak ulusal bütünleşmeyi sağlama çabaları etnik ve pek çok diğer kırılma noktasına yol açan bir güvensizlik ortamı yaratır. Ulusal kimlik parçalandığında bunun uluslararası ilişkiler için anlamı şunlardır; iç savaşlar, krizler, değişen ittifak yapıları, var olan devletlerin dağılması ve yenilerinin oluşması gibi şeylerdir (Vurucu, 2010:70-71).

Bir devlet dış ilişkilerini kimlik politikalarına ve ulusal kimliğe göre şekillendirir. Devletlerarasında güvenlik sorunlarında kimlik unsuru önemlidir. Devletlerarasındaki sorunları çözmek için güçlü siyasi politikaların yapılması gerekir. Bu politikaların güçlü olabilmesi için güçlü ve etkili bir milli kimliğin oluşturulması lazım. Bu güçlü milli kimliğin oluşması için ulusal bütünleşme olması lazım ve ortak bir kimlik oluşturulup diğer kimliklerin üstünde güçlü bir milli kimlik oluşturulur.

Milli kimliğin asıl işlevi bireyleri yok olmaktan unutulmaktan kurtarmak, kolektif imanı ihya etmek için bireylerin kendi tarihlerini hatırlatarak bu tarih ve kaderi ortak olan bir topluluk ve bilinci oluşturmaktır ve millet bu tarihe inanıp onunla övünmelidir. Bir başka işlevi de bireylerin birbirleriyle kardeşlik birliği sağlayarak topluluk kurar. Bu kardeşlik ideali aile, etnik, topluluk ve millet arasında yakın ilişkiler olduğunu öne sürmüştür yani burada bireyler arasında birlik ve beraberliğin olacağını söylemiştir (Vurucu, 2010:183).

Milli kimliğin geçmişine baktığımızda Avrupa'daki Aydınlanma çağı göze çarpmaktadır. Avrupa'da Rönesans ile birlikte özgürlük ve aydın düşünce Avrupa'da yayılmaya ve etkin olmaya başlamıştır. Burjuvazi ortaya çıkmaya başlamıştır. Westphalia antlaşması ile milli egemenliğe dayanan devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. Westphalia antlaşması ile ulus devletler ortaya çıkmaya başlamıştır (Ayata ve Gökberk, 2015:9-10). Ulus devletler ortaya çıkarken milli egemenlik ve milli kimlik unsurlarına dayanmaktadır. Ortak bir dil, ortak bir din, ortak bir kültür, ortak bir din, ortak bir tarih ve ortak değerler olmazsa, ortak bir kimlik olmazsa bu ulus devletler kurulamaz. Ulus devletlerin kurulmasında için ortak bir milli kimlik oluşturulmalı ve bu oluşturulan kimlik alt kimlikleri de içine alarak üst kimlik olarak üst konuma geçirilir. Bu üst kimlik yani milli kimlik devletin kurulması için gerekli bir unsurdur ve uluslaşma sürecinde kullanılmaktadır.

Milli kimlik modern bir olgudur. Tek bir etnik grup temelinde tanımlanmasında ısrarlı olmak sorunun tek otoriter zihniyet boyutudur. Milli kimlik milli devletlerde farklılıkları ortak bir kimlik altında oydaşma sağlayarak birlikte yaşamın pratik bir yansımasıdır. Tek bir etno-kültürel çekirdeğe dayanmakla birlikte milli niteliği bütün bu farklılıkların ortaklığında teşekkül etmiştir. Bu durum asimilasyon, yok etme, ötekileştirme gibi itici, dışlayıcı kavramlarla ifade edilmez (Vurucu, 2010:80).

Devletlerin dış politikada milli çıkarların korunması için ülkeler milli kimliklerine göre politika izlerler ve ona göre dış politikalarını belirler. Zaten milli kimlik oluştururken dış politika söylemleri ve hareketleri dikkate alınarak oluşturulur. Dış politika söylemleri veya eylemleri de milli kimliğe göre şekillendirilmektedir. Kimliklerin yönlendirdiği stratejileri araçlardan bağımsız olarak etkide bulunur. Bazen askeri, kültürel, ekonomik unsurları oluşturan hakimiyet olabilir (Davutoğlu, 2001:562). Türkiye her dönemde farklı kimlikler kullanılmış ve bu kimlikler diğer ülkelerle olan ilişkilerinde, dış politikalarında kullanılmıştır.

1.4.1. Farklı Evrelerde Milli Kimlik Oluşumları

Post-modernitenin kimlik ve kültür konusunu tartışmaya açması, liberal demokrasinin azınlık haklarını koruması ve sivil, siyasal haklarının güvence altına alması gibi yapısının olması ve kültürdeki canlanma olmasıyla küreselleşme ve milli kimlik arasındaki ilişki, etkileşim üzerine dikkatler çekilmeye başlamıştır (Şahin, 2009:208).

Ulus devletlerin oluşabilmesi aynı kültür ve değerlere sahip insanların ortak bir kimlik ile birleşmeleri ile olur. Bu yüzden ulus devletlerin kimlik politikalarında farklı kültürlerin ve kimliklerin yok edilmesi ve ortak bir kültür çevresinde ve kimlik çevresinde insanların bir araya gelerek toplanması ve topluluk kurulması yönünde olmuştur. Bu yüzden ulusa ortak değerler kazandırmak milli kültürün ve milli kimliğin korunması ve güçlendirmek için çalışır

Bu güne kadar ki uygulamalara göz gezdirildiğinde etnik kimlik ve ulusal kimlik birbiriyle özdeştiği ve birbiriyle birleşik olduğu söylenebilir. Milli kimlik esasta etninin kimliğini ele alarak oluşturulmaktadır. Kültürel politikalar bireylerin ulusun varlığı ile bir araya gelerek herkesin sahip olduğu etninin değerlerinden başlayarak olduğu söylenebilir (Şahin, 2009:210). Etninin sahip olduğu kimliğin herkes tarafından yani çoğunluk tarafından kabul edilmiş ve kullanılıyor olması milli kimlik oluşturulurken halkın çoğunluğu tarafından kabul edilen kimlik ele alınarak yapılır. Bu alt kimlik üst kimlik olarak milli kimlik oluşturulur. Milli kimlik oluştururken kullanılan kültürel politikalarda toplumdaki çoğunluğun değerlerinden alınır ve oluşturulur. Böylelikle ulus yaratmada kullanılan kimlik ortak kültürden yararlanır. Sonuçta ulus ortak kimlik ve kültüre sahip bireyler tarafından oluşturulmuş olunur. Ortak milli kültürün herkes tarafından yaygın olarak kullanılması ve toplumdaki insanların sahip olduğu değerlere uygun olarak kullanılması ulus devletlerin benimsenmesini sağlamıştır. Ulus devletler ise oluşurken kültür yanında milli kimliği de kullanmıştır. Ulus devletlerin klasikleşen milli kimlik politikaları aşama olarak şu şekilde ifade edilebilir.

Milli kimlik oluşturma sürecinin ilk adımı üst kimliğin tespitidir. Genel olarak çekirdek etkilerini kültür ve tarihinden hareketle üst kimlik tanımlamakta, ulusun adı konulmaktadır. Dil, tarih ve kültür çalışmaları ile üst kimliğin üzerinde yükseltebileceği mitler, önemli tarihsel olaylar, kişiler, tarihsel değerler ve semboller belirlenir. Yerel unsurların vatan bilinci oluşturacak şekilde kültürel değerler haline getirilmesi bu çabaların parçasıdır. Ülkedeki anıtlar, coğrafi

güzellikler hatta önemli binalar dahi mili yaşantının sembolleri haline getirilmeye çalışılır. Buradan hareketle vatandaşların her an farklı olduklarını hissedecek ve gururlandıracak bir ortam sağlamak önemli bir çabadır. Bu çabalar kültürel erime potansiyelinin oluşturulması olarak da ifade edilebilir. Ulus devletlerin kuruluş dönemlerine damgasını vuran yoğun dil, tarih ve kültür çalışmaları bu sebeptendir. Bu arada sembol ve değerlerle ortak hak ve ödevlerin kitlelere mal edilmesi amacıyla milli eğitim, milli kültür ve milli savunma politikaları devreye sokulur. Milli kimliğin tesisinde ve sürekliliğinin sağlanmasında eğitim sisteminin kitlesel, zorunlu ve standart hale gelişinin oldukça etkili olduğu belirtilmelidir. Bu adımda, ulusa ve vatana bağlılığının sağlanması için ortak geçmişteki kahramanlıklara, mitlere, sevinç ve üzüntülere yapılan vurgular eğitim politikalarının önemli parçasıdır. Yeni kuşakların bu bilgileri alması uluslaşma süreci için gerekli görülürken bilhassa tarih yazılması ve öğretilmesi bir ulus bilinci oluşturmak bakımından önemsemekte, tarih “bir toplumun zihniyet haritasının en önemli ve en kalıcı öğelerinden biri olarak” görülmektedir (Şahin, 2009:212-213-214).

Klasik milli kimlik politikalarını etkileyen etkenler ve olaylar olmuştur ve bunlar politikaları şöyle etkilemiştir. Bunlardan birincisi, küresel kitle kültürünün ortaya çıkmasıdır. Bunun ortaya çıkması ile ortak bir kültür, dünyanın hepsinde ortak bir tavır, tutum ve davranış oluşturulurken tüm dünyadaki sınırlar yok olmuş olacak ve bunlar ülkenin kendine özgü bir kimlik sahip olmasını engellemiştir. Bu kimliğin devam etmesine ve sürdürülmesine engel olarak görülür. Teknolojinin yaygınlaşması ile beraber televizyonun artması, sinemaların yaygınlaşması ile diğer kültürlerin giyinme şekilleri, dilleri, yeme ve içme gibi alışkanlıkları başka kültürlerin içine girmeye yani o kültürlerin bunları içine almaya başlamaları ile küresel kitle kültürü ortaya çıkmıştır.

İkinci olarak etnik canlanma ve mikro-milliyetçilikte artış ile beraber etnik kökenli ve azınlıklar kendi kimliklerini oluşturmak isterler ve bu durum ülkede ortak bir milli kimliğin oluşmasına engel olur. Bu durum güçlü bir milli kimlik oluşumuna zarar verir. Etnik canlanma ile birlikte ulus devletin kurulmasında bunlar kendi kültürlerini ve kendi kimliklerini oluşturmak isterler ve bu yüzden ulusa bağlılık yerine etni almaya başlamıştır. Bu yüzden bu durum hem ulus devletler hem de milli kimlik açısından sıkıntı olmuştur.

Üçüncü olarak çok kültürlülük saf, tek yani homojen bir toplum olmasını engeller. Burada ortaya çıkan azınlıkta olan milliyetçiliklerin ülkeyi ne duruma getireceği bilenemez. Çok kültürlülük birden çok etnin var olması ve kendi kültürlerini yaşamalarıdır. Ülkelerin hepsi tamamen homojen değildir. Yani tek millete, tek dine ve tek soya ait bir ülke yoktur. Bu yüzden ülkelerin çoğu heterojen yapıdır. Bu durum tek kültüre sahip olan ve benimseyen ulus devletler için karmaşık bir durumdur.

Bu çok kültürcülük etnik canlanmanın artması olmuş ve bunlarda kendi kimliklerini kullanmak isteyebilir. Buda milli kimlik açısından sıkıntı olabilir.

Bu sayacağımız gelişmeler son zamanlarda etnilerin canlanmaya başlamasına sebep olarak gösterilebilir. Bunların canlanmasına sebep olarak etnik canlandırma politikaları da gösterilebilir. Bunlar uluslaşma sürecini tamamlayamamış toplumlarda sıkıntılara yol açar. Bunlar şu şekildedir. Devletin bilgi üzerindeki kontrol etkisini kaybederek etninin canlanmasına sebep olabilir. Batılı değerlere tepkili olmak ve göçmenlerin kendilerini dışlanmış, yalnız ve güvensiz hissetmeleri etnik canlanmaya bir neden olarak gösterilir. Küreselleşmenin oluşması ile birlikte devletlerin demokrasiyi benimsemesi yani demokrasinin yaygınlaşması ile birlikte bu durum etnik canlanmaya faydalı olmuştur. Küreselleşmenin karmaşık siyasal durumundan dolayı oluşan sorunlara çözüm üretmede sıkıntı yaşanmış ve bu durumdan dolayı insanların siyasal meşruiyetini kaybetmeye başlaması, etnik canlanmanın hızlı bir şekilde gerçekleşip ve yayılmasına neden olmuştur. Bütün bunlar güce sahip devletlerin zayıf olan devletleri kontrol etmek için etnik, dil ve din gibi unsurlarla ayırarak onları güçsüz duruma düşürmesini sağlar. Bu durum ve diğer devletin gücü, teknolojisi etnik canlanmaya neden olur (Şahin, 2009:233-234-235-236).

Dördüncü olarak ulus-üstü vatandaşlık uygulamaları ve imtiyazlı vatandaşlık talepleri ise dünyadaki tüm ülkelerin kendilerine ait olan kimlik yani milli kimlik yerine bunların üstünde her ülkenin katıldığı bir ulus ötesi örgüte ait bir kimlik oluşturulup ve tüm ülkelerin bu kimliğe bağlanması olarak söylenir. Bu durumdan dolayı ülkeler kendi kimliklerini bırakmış olurlar. İnsanların çoklu vatandaşlığı seçmeye başlamaları, ülkelerin ulus-üstü örgütlere üye olmaya başlamalarının artması ve ortak kimlik oluşturmaya çalışmaları gibi noktalar ulus-üstü vatandaşlığı ortaya çıkarmış. Bu örgütler tek kimlik ortaya atarak tüm ülkelerin burada birleşmelerini sağlamaya çalışmışlardır. Bu durum ülkelerin kendi kültürlerini kimliklerine bağlamak yerine ulus-üstü bir kimliğe bağlamasına neden olacaktır. Bu hem ülkelerin milli kimliğine zarar vermiş olur hem de ulus devletlere zarar vermiş olur.

Günümüzde milli kimlik ve kültür politikalarından vazgeçmek gibi bir durum görülmemiş ve kültürün rol oynamasından dolayı milli kültürün korunması için çabaların arttığı görülmüştür. Diğer ülkelerde milli kültür ve milli kimlik içinde olan

bunları temel alan ulus devlet atılımı içinde olduğu görülmüştür (Şahin, 2009:229). Yani milli kimlikten vazgeçilmediğini hatta milli kimlik toplumda olan çekirdek kültürü içinde barındırdığı ve milli kimlik oluşturulurken kültür temel esas olarak kullanıldığı sürece milli kimlikten vazgeçilemeyeceği görülecektir.

1.5. OSMANLI DEVLETİ'NDEN TÜRKİYE'YE ULUSAL KİMLİK

Kimlikler devletleri diğerlerinden ayırır ve farkını ortaya koyar. Devletler kendilerine özgü ulusal kimlik oluştururlar ve bu kimliğe göre hareket ederler. Ulusal kimliğe göre ülkenin dış politikalarını belirler ve dış politikada kimliği şekillendirir. Osmanlı Devleti'nde de Türkiye'de de kimlikler kullanılmıştır ve her dönemde farklı kimlikler kullanılmış olabilir. Osmanlı Devleti'nde Osmanlı, Müslüman kimlikleri hep kullanılmıştır. Fakat ülkenin yıkılmasının son dönemlerinde ülke dağılmasın diye Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve batıcılık politikaları kullanılmaya çalışılmıştır. Türkiye'de ise cumhuriyet ile beraber laiklik sonra Türk kimliği kullanılmıştır. Bunların yanında batı kimliği de kullanılmıştır. Belli dönemlerde din yükselişe geçmiş ve din de kimlik olarak kullanılmıştır. Yani kimlikler ülkenin durumuna ve başa gelen iktidara göre şekillenmiştir.

1.5.1. Osmanlı Devleti'nde Ulusal Kimlik

Osmanlı Devleti'nde kimlik olarak Osmanlıcılık düşünülmüş ama Fransız İhtilali'nden sonra Osmanlı Devleti'nin topraklarında bulunan azınlıklar kendi ulusları ile birleşmek istemeleri ile bağımsızlıklarını kazanmak için Osmanlıya karşı isyan etmişler ve bağımsızlıklarını kazanarak Osmanlı Devleti'nden ayrılarak kendi uluslarını kurmuşlar. Bu yüzden Osmanlıcılık fikri tutmamış. Bu sefer ülkedeki Müslümanları elde tutmak için İslamcılık fikri sunulmuş. Bu fikir Müslümanlar için birleştirici bir unsur olsa da Araplar da kendi uluslarını kurmak için ayrılmışlar. Daha sonra Türkçülük fikri ise ülkede kalan Türk nüfusunu kapsayacak bir kimlik olmuştur. Batıcılık ise ülkenin batıya yönelmesi, özenilmesidir.

Milli kimliğin oluşturulması için toplumu diğer toplumlardan ayıran bir kültürel yapının olması gerekir. Bu durumdan sonra bunların idrak edilmesi ve toplumun

kendisini anlaması, fark etmesi gerekir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan tüm halk ve farklı milletler kendi kültürlerini ve kimliklerini yaşamışlar veya oluşturmuşlardır (Kösoğlu, 2005:42). Osmanlı Devleti içinde yaşayan farklı milletlere hoşgörü ile yaklaşmış ve bu milletlerin kendi dinlerini yaşamalarına, dillerini kullanmalarına, kültürlerini yaşamalarına izin vermiştir.

Osmanlı Devleti'ndeki farklı milletler ülkeden ayrılmaya başlayıp kendi milletlerini kurmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde yaşayan diğer milletler kendilerinden olanlarla birleşip bir ülke kurmak için isyan etmişler ve Osmanlı Devleti'nden ayrılmışlardır. Türkler ise kendi milletlerini kuran en son millettir. Türkler ise Osmanlı Devleti'nin dağılması ile Kurtuluş Savaşından sonra Cumhuriyetin kurulması ile Türk milleti oluşmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde milli kimlik imparatorluktaki milletleri bir arada tutmak yani toplamak için yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde bu gruplara saygı ile bakılmıştır ve kendi kimlik ve kültürlerini yaşamalarına izin verilmiştir. Osmanlı Devleti bu farklı milletlerin kendi kültürlerini, kimliklerini, dillerini ve dinlerini rahatça yaşamalarına izin vermiştir. Zaten fethettikleri yerlerdeki insanların yaşayış biçimine karışmadı ve hoşgörü ile karşıladı. Bu politika ile uzun yıllar bu devleti bu farklı milletlerle bir arada ve ayakta tuttu. Bu durum ta ki Fransız Devrimi'ne kadar sürdü. Fransız Devrimi ile bu milletler ülkeden ayrılmaya başladı. Fransız Devrimi'nin eşitlik, milliyetçilik ve özgürlük kavramlarının konuşulmaya başlaması ile imparatorlukların içinde farklı milletlerin olması ile bu durum imparatorluklarda tehlike yaratmaya başlamıştır. Tüm dünyada gerçekleşen bu durum Osmanlı İmparatorluğunu da etkilemiştir. Bu fikirlerin ortaya çıkmasıyla çok uluslu yani içinde çok milleti barındıran Osmanlı Devleti'nden bundan sonra ayrılmalar olmuş. Osmanlı Devleti'nin içinde yaşayan bu milletler ülkenin dışında kendileriyle aynı ulusa tabi olanlarla birleşmek ya da kendi uluslarını kurmak için ülkeden ayrılmaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nde bu ayrılmalardan sonra geriye kalan halka göre yeni kimlik şekillendirilmeye çalışılmıştır.

XV. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nde yaşayan insanların kimliği şu şekilde oluşturulmuştur. Müslümanların kimliğini dine bağlı ve padişaha sadakat ve itaat olarak yapılmıştır. Gayrimüslimler için ise cemaat olarak, din esasına bağlı olarak millet diye tanımlanmıştır ve bu millet içinde farklı etnik gruplar vardır. Dini kimlik ve etnik kimlikler bir arada geliştirilmiştir (Karpata, 2009:63). Osmanlı Devleti'nde yaşayan

halkın ilk kimliği Osmanlılıktır. Bu kimliğe göre Osmanlı Devleti'nde yaşıyan tüm herkesin din, dil ve ırk farkı olmadan herkesin bu kimlik altında toplanmasıdır. Osmanlılık tarihte oluşmuş fakat tarihsel ve kültürel Osmanlılık kimliği bilinçli bir kimlik haline getirilmiştir ve bu kimlik Müslümanlar tarafından benimsenmiştir (Karpat, 2009:67). Bu kimlik bir topluluk oluşturmamıştır. Bundan sonra Abdülhamid'in İslamcılık fikri ile tüm Müslümanları İslamiyet kimliği altında toplamak ve İslamiyet'in üstün bir din olduğu söylenerek halkı devlete sadakatle bağlanması sağlanmaya çalışılmıştır (Karpat, 2009:71).

Din birleştirici bir unsur olarak görülmüştür ve din kimlik olarak kullanılmış. Dini kimlik ile Müslümanlar tek çatı altında toplanmıştır. Abdülhamit'in temel hedefi, Osmanlı Devleti'nin hürriyetini ve varlığını sağlamak ve İslamiyet'i dini birlik olarak kullanmaktır, kimlikleri etkilemektir. Bu dinsel inanış millet bilincinin oluşmasını ve milli kimliğin oluşmasını sağlamıştır (Karpat, 2009:73). Osmanlı Müslüman kimliği köklerinden ve bunun yanında Osmanlı Müslüman kimliği içinde yok olan soy, kavim ve dil kimliklerinin canlanmasını sağlamıştır (Karpat, 2009:74). Türklerin Anadolu ve çevresine yerleşerek özellikle Selçuklu ve Osmanlı Devleti içinde ortaya koyduğu medeniyet ve kültürün esas unsuru olan İslamiyet Türk kimliğinin oluşumunda esas unsurlardan olmuştur (Eroğlu, 2005:126). İslamiyet'in kimlik oluşumunda önemli yeri vardır. Osmanlı Devleti'nde İslamiyet kimlik olarak kullanılmıştır. Osmanlılık fikri Müslümanlar, Türkler ve gayrimüslim olanları bir çatıda tutmak ve toplamak için en uygun devlet siyasetidir (Düzdağ, 2013:1). Türkçülük ise Türkler için diğer siyasetler olmayınca bu uygulanmış. Daha sonra batıcılık batının her şeyini almak yani batıya yönelmektir. İslamcılık ise Osmanlı Devleti'nde yaşıyan diğer milletlerin Osmanlı Devleti'nden ayrılarak, kendi milletlerini kurmak için isyan etmişlerdir ve bu olaydan sonra Müslüman olanları elde tutmak için bu politika uygulanmıştır. Türkçülük ve Batıcılık diye adlandırılan cereyanlar Avrupalıların ilham ve telkinleri ile Osmanlı aydınları arasında uyanmış olan fikirlerdir (Düzdağ, 2013:1). İslamcıların batı karşısında fikirleri basittir. Batının bilgisini alırız ama ahlakını almayız ve tabii batının ahlakını yaşayışını ve tefekkürünü de almayı taraftar olan batılıların fikren ve dinen dalaletle düştüklerini söylüyorlardı (Düzdağ, 2013:8).

Osmanlı Devleti Osmanlı kimliğini kullanmaktadır. XIX. yüzyıldan sonra diğer milletler ayrılmaya başlayınca Müslüman yani İslam kimliğine bağlanılmıştır ve bu

kimlik kullanılmaya başlanılmıştır. Kurtuluş Savaşından sonra Türk kimliği ile birleştirici bir millet tanımı yapılmıştır (Çaha, 2008:23). Osmanlı İmparatorluğunda uzayan gayrimüslimlerin kendilerine ait birbirinden farklı millet yani ulus kurmak oluşturmak için ayrılmaları ile ülkede Türk ve Müslümanlar için İslamcılık kullanılmaya başlanılmıştır. İkinci Abdülhamit bunları bir çatı altında toplamak için İslamcılık politikasını uygulamıştır. Müslüman olan Arapların ayrılması ile Türkçülük politikası ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla ile Türk kimliği oluşturulmuştur.

Kurtuluş Savaşı döneminde önemli olan vatanın kurtulmasıdır ama yine de kimlik aranmıştır. Çünkü bu kimliklerle milleti bölmek değil amaç hali hazırdaki milleti bütünleştirmek için milli kimlikler aranmıştır. Kurtuluş Savaşı döneminde kimlik olarak Müslümanlık yanında farklı kimlikler aranmıştır. Kimlik olarak Osmanlı kimliği ortak kimlik alınarak bunun altında farklı kimlikler olmuştur. Bunun yanında Türk kimliği gibi kimlikler sunulmuştur. Bu kimlikler ne kadar ortaya atılsa da kimliğin Türklükten ziyade Osmanlılık, Müslümanlık ve İslam üzerine kurguladığı sonucu ortaya çıkmaktadır (Çağatay, 2003:77). Türk kimliğinin oluşmasında mili mücadele etkili olmuştur. Çünkü milli olmasından dolayıdır ama bu dönemde milli kimliğin oluşumunda Osmanlı, Müslüman ve Türk üçlü kimliklerinden bir kimlik oluşturulmuştur (Karpas, 2009:80). Çünkü o dönemde amaç Osmanlı Devleti'nde yaşayan tüm milletleri toplayarak savaşı kazanmaktır.

1.5.2. Türkiye'de Ulusal Kimlik ve Bu Kimliğin Oluşturulması

Türkiye'de Osmanlı devletinin dağılması ile Türkiye'nin kurulmasıyla ulusal kimlik tartışmaları başlanmıştır ve kimlik oluşturmak için çalışmalar başlanmıştır. Öncelikli olarak Türk kimliği ortaya atılmış ve mücadelenin bitmesiyle Türkiye Cumhuriyeti'nde kimlik olarak kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'ni oluştururken üç temel unsur vardır. Türkiye Cumhuriyetinin üzerine oturduğu sacayağı cumhuriyet, millet ve modernleşmedir (Bilgin, 2005:61). Bu üçü ile Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

Türklük coğrafya ile sınırlandırılmaz. Türklüğün sınırlandırılmayan bir kimlik olmasının sebebi Osmanlı Devleti'nin dağılması ile başka ülkelerin içinde kalan

Türklerin olmasındandır (Ortaylı, 2005:40). Bu yüzden Türklük kimliği tek coğrafyada sınırlandırılmaz. Türkiye’de cumhuriyetin kurulması ile Türklük kimliğine geçilmiştir. Türkiye’de Balkan Savaşlarından itibaren on yıl devam eden bir dönem olmuş ve bu dönemi izleyen iki savaş arası bir dönem olmuştur. Bu dönemde Türk kimliği oluşmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin çok milletli yapısından ve dini dünya telakkisinden, milli ve laik rejime geçişle toplumsal alandan yani ortadan kaldırılmıştır (Yılmaz, 2005:88). Bu savaşlardan sonra Türkiye savaştan çıkabilmek için bu toplumu birleştirmek için Türk kimliğini ortaya koymuştur ve bu kimlik cumhuriyetin kurulmasıyla tam olarak yerleşmiştir. Kurtuluş mücadelesi bittikten sonra Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber Müslümanlık ve Osmanlılık kimliği yerine Türklük kimliği vurgulanmaya başlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşayan herkes Türk kimliği adı altında yani Türk vatandaşı olarak hayatlarını sürdürmektedir. Cumhuriyet ilan edildikten sonra din ve ırk farkı olmadan Türk kimliği altında herkesin toplandığı söylenilmiştir (Çağatay, 2003:77). Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti’nden büyük bir miras olarak ulusal kimlik devralmıştır. Buna rağmen Türkiye bu mirası reddetmiş ve İslamiyet’i reddetmiştir. Çünkü başlarda laik bir devlet kurmak için bu ulusal kimlikleri reddetmiştir. Bunun yerine demokratik laik bir devlet ve orada yaşayan halka Türk olarak adlandırılmış bir devlet kurmuşlardır. Türk kimliğinin oluşmasında Türk dili, kültür ve medeniyet gibi unsurlar katkıda bulunmuştur. Türk dili geniş bir coğrafyada çeşitli lehçe farklılıkların olmasına rağmen Türk milletinin bütünlüğü ve hakimiyeti için birleştirici bir rol üstlenmiştir ve bunu gerçekleştirmiştir.

Milli kimlik inşasında birinci olarak Kaşgarlı Mahmut’un Türk algısı ortaya atılmıştır ve Türklüğe önem verilerek dünya milletleri arasında sayılmıştır. Modernitenin toplum modeli olan, her milleti biricik sayarak tanımlanan millet ve milliyetçilik açısından birer eylemler bütünü olarak görülür. İkinci olarak milli kimliğin inşasında kendisinin Türk toplulukların birleşmesinden, tarihsel ve kültürel anlamlar ayrımının teşekkülünde önemli olmuştur (Vurucu, 2010:67).

Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber İslam milleti kavramı laik bir devrim süreci gibi resmi bir söylemde olmadı yani değişime uğramadı. Bu daha çok yukarıdan aşağıya tam anlamıyla tepeden inmeci gibi bir şekilde bir devrim olarak tanımlanmıştır. Bu resmi söylemsel düzeyde değişime uğrayarak laik, cumhuriyetçi, dil, kültür merkezli hatta etnik çağrışımlarla yeniden tarif edilen yeni bir Türk milleti fikrinin halk

tarafından kabul gördüğünü ve laiklik tam anlamıyla tamamen benimsediği söylenilemez yani halkın çoğunluğu tarafından kabul gördüğü söylenemez (Aktürk, 2013:186).

Türk kimliği oluşturulurken farklı etkenlerden oluşturulmuştur yani kendine özgü şartlardan ve gelişen olaylardan dolayı normal kimlik oluşumlarından farklı bir şekilde oluşturulmak zorunda kalmıştır. Bu şartlardan ve gelişen olaylardan dolayı oluşan etkenler şunlardır.

Birinci etken cihan imparatorlukları kurmak ve dünyada adaleti, iltizamı sağlamak ve dengeyi kurmak gibi Türk kimliğinin tarihsel dehlizini oluşturan etmenlerdir. İkinci etken cihan imparatorluğu olarak kurulan Osmanlı'nın dağılıp surecini tanıklık ve bu şahitlik neticesinde Türk kimliğinde ötekiyi ve kuvvetli öteki algısını oluşturan etmenlerdir. Üçüncü etken modern ve batılı değerlerle bezenmiş, batılı toprağa bağlı bir kimlik yaratma arzusu oluşturmaktadır (Ayata ve Gökberk, 2015:57).

Türkiye'de ulusal kimlik laiklik üzerine dayandırılmaya çalışılsa da dini de kapsar. Çünkü Türk olmak Müslüman olmayı da içermektedir. Ulus inşasında din genel olarak yer almıştır (Hülür ve Kalender, 2003:114). Türkiye Cumhuriyeti döneminde laiklik üzerine ulusal kimlik oluşturulmuştur. Türk kimliği ulusal kimliktir. Dinin yükselmeye başlamasıyla dinde ulusal kimlik oluşumunda kullanılmıştır. İslam ulusal kimlik olarak kullanılmıştır.

Türkiye'de tek parti döneminde kimlik yaratılmak istenilmiş ama başarısız olmuştur. Çünkü 1929 buhranı ve Atatürk'ün ölümü ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonrası ülkede sıkıntıların olması ve devletin baskı yapması ile Cumhuriyet kimliği tam oluşturulamamıştır (Çağatay, 2003:101). Tek partili döneminin baskılarından sıkılan halk çok partili hayata geçince Demokrat Parti'yi seçmişlerdir. Demokrat Parti döneminden önce yapılan din ile ilgili yasaklar kaldırılmış ve dini özgürlükler verilmiştir. Bu dönemde cumhuriyet kimliğinin yanında dini ve etnik gibi kimliklere de yönelmişlerdir (Çağatay, 2003:104). Tek partili dönemde laikliğin uygulanması için katı önlemler alınmış ve dinle ilgili bazı kısıtlamalar yapılmıştır. İç ve dış etkenlerden dolayı çok partili hayata geçilmiş. Çok partili hayata geçince Demokrat Parti seçimleri kazanınca Türk kimliği ve dini kimlik kullanılmıştır. Bu dönem daha çok milliyetçi muhafazakar nitelikte olduğu görülmektedir.

1970 yılından sonra diğer ülkelerde olan İslamiyetçi yazarların kitaplarının Türkiye'de yaygınlaşması ile İslam kamusal alana girmiştir ve muhafazakar

milliyetçilikten ulus ötesi anlayışa geçilmiştir. Bu yıldan sonra din yükselişe geçmiştir. Dinin yükselişe geçmesi ile dini özgürlükler artmıştır. Din artık özel alandan çıkmaya başlamıştır. Zaten bu dönemde ilk defa bir parti programında dini içine almıştır.

1980 sonrası demokratikleşme ve liberalleşme yönünde yapılanların sonucu olarak kamusal ve siyasal alanda ciddi bir dönüşüm ve değişim olmuştur. Temel hak ve hürriyetler sosyal ve sivil özgürlükler ve dinsel etnik yönündeki kimlik arayışlarıyla birlikte kamusal alana yeni değerler girmiştir. İslam kamusal yaşamda yükselmeye başlamıştır (Çaha, 2008:187). Daha sonra İslamiyet yükselişe geçmiş ve kimlik olarak kullanılmaya başlanmıştır. Türk-İslam sentezi ortaya çıkmıştır. Din yükselişe geçerek din de kimlik olarak kullanılmıştır. 2002 yılında AK Parti'nin başa gelmesiyle İslamiyet'te ılımlı siyaset izlenmiştir. Muhafazakar demokrat kimliğini kullanmıştır. AK Parti İslam kimliğini kullanmıştır ve dış politikada bu kimliği kullanarak iyi ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimliği içinde İslam yani din kullanılarak oluşturulmuştur. AK Parti ulusal kimlik olarak dini yani İslam'ı ele almıştır. Dış politikada da bu kimliği kullanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

DİN VE ULUSAL KİMLİK İLİŞKİSİ VE TÜRKİYE'YE YANSIMASI

2.1. DİNİN TANIMI VE İSLAM

Din toplumda yaşayan insanlar için ihtiyaçtır. Din oluşturulan her toplumda vardır. Vakkasoğlu dini, insan ve toplum için vazgeçilmez bir unsur olarak görmüştür.. İnsanların olduğu ve toplumların olduğu her yerde din vardır. İnsanlar topluluk oluşturduktan sonra sığınacak ve inanacak bir şey arar. Bu yüzden insanlar her tehditte sakınmak için dine sarılırlar. İnsanlar kendilerine uygun dini seçer ve onun kurallarına ve isteklerine göre hareket ederler. Bu nedenle her insan kendi yaptığından sorumlu olur. Dine göre herkes yaptıklarına göre ya cezalandırılır ya da ödüllendirilir.

Din ve toplum arasındaki ilişki iki yolla belirlenir. Bunlardan biri, dinin sadece olduğu toplum üzerindeki etkinin dışında diğer topluluklara da etkide bulunmuştur. Din bir toplumda ortaya çıksa da bir toplumdan başka toplumlara farklı şekillerde yayılır ve etkide bulunur. Bu durum araştırılması gereken bir konudur. Diğeri ise din toplumda gerçekleştiği için toplumsal bir konudur. Ayrıca her tarihte farklı şekillerde ortaya çıkmıştır ve farklı dönemlerde ortaya çıkan dinler vardır. Bu yüzden din hem toplumsal hem de tarihsel olgudur. Toplumda yaşayan halk ve din karşılıklı etkileşim içindedirler. Din toplumları etkilediği gibi toplumlarda dinleri etkiler. Toplumun dini etkilenmesinin sebebi dinin toplumda oluşmasıdır ve toplumun onu benimsemesi ile alakalıdır. Bir toplumda benimsenen dinler kalıcı olmuş olurlar.

Din sosyal ve toplumsal bakımdan önemlidir. Bunların devamlı olması gerekir. Dinin bu sosyal bakımından ve toplumsal bakımından devamlı olmasının sebebi dini inançlar olmadan toplumun oluşturulamamasıdır. İnsanlar dinlerinden vazgeçerlerse yerine farklı bir din arayışı içine girer ve kendine uygun yeni bir din bulur. Bu dine bağlanır. Toplumdaki insanlar bu dine bağlanıp ve sınırlar. Bu din toplumu düzenler ve birleştirirler.

Dinin farklı farklı özellikleri vardır. Birinci olarak dinin toplumdaki düzeni sağlayan, toplumda yaşayan insanların arasındaki dayanışmayı arttıran, birleştiren ve

onları bütünleştiren bir özelliği vardır (Hülür ve Kalender, 2003:63). Çünkü herkes bir dine inanır ve ona göre davranır. Böylece din toplumdaki insanların birleştirir ve bütünleştirir. İkinci olarak toplumdaki kontrolü sağlar. Din iç ve dış kontroller ile insanları denetler (Hülür ve Kalender 2003:67-68). Toplumda yaşayan insanların toplumsal kurallara uymasını sağlar ve toplumdaki düzeni sağlar. Üçüncü olarak toplumsal yapılandırmadır. Din toplum tarafından değil toplum din tarafından belirlenir (Hülür ve Kalender 2003:69). Din toplumsal bir olgudur. Din toplumları etkiler ve şekillendirir. Din toplumlarda doğar ama toplum onu belirlemez, bunun aksine din toplumu belirler. Yani din belirlediği kurallar vb. şeylerle toplumdaki yaşayan insanları buna göre şekillendirir yani onlar o kurallara uyar. Toplular kültüre dayalı olarak oluşturulur. Din kültürün alt unsurudur yani parçasıdır. Din toplum için önemli konumdadır. Her toplum sığınabilecekleri ve güvenebilecekleri bir unsur yani din ararlar. Bu yüzden her toplumun bir dini vardır. Bu yüzden bir toplumda olan ya da bir toplum içinde doğan insanlar bir dine bağlanırlar. Din sadece toplumla ilgili değil, tüm alanlarla ilgilidir ve bu yüzden kimlik oluşturmada yeri vardır.

Dini tanımlamada iki değişken vardır. Bu değişkenler şöyledir. Her toplum dini kendi kolektif bilinci içinde kavrar. Din sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeydedir (Hülür ve Kalender, 2003:146). Her toplum kendilerine göre dini tanımlar ve ona göre davranırlar.

Devletler anayasalarında din devlet bağlamında bakıldığında dört başlık görülür. Bunlardan birincisi, din devlet ayrılığını benimseyen devletler anayasada laik olarak belirtilmiş yani laikliğe göre davranılmıştır. Belli bir din yoktur veya belli bir din korunmamıştır. İkinci olarak din devlet ilişkilerinde karşılıklı birbirlerine karışmayan devletler, anayasalarında devletin ne laik ya da din devleti olarak belirtilmez. Bunun yerine ikisinin yani din ve devlet arasında bir birleşme olmuştur. Üçüncüsü, resmi dine sahip devletler, anayasalarında bir dine bağlı olduklarını belirtirler. Bir dine bağlanmasına rağmen diğer dinlerde koruma altında olmuştur. Dördüncü olarak ise teokratik devletler bunların çoğunda değişime açık durumdadırlar. Hukuk dine göre yapılırlar ve şeriata göre yönetilir (Yetkin, 2013:62-63).

Tüm dinler insanların varoluşuyla hayatıyla ilgili sorunlara açıklık getirirken ideolojiler ise hayatı anlamamıza yarıyor. İslam da diğer dinler gibi insanın hayatındaki

sorunlarla ilgilenmiştir (Yılmaz, 2000:59). İslam'ın ideolojiye dönüştürülmesi modernleşme ile birlikte olmuştur ve böylelikle ideolojiye dönüştürülmüştür (Yılmaz, 2000:57). İslam'ın tarihte nasıl değiştiğine dair iki nokta vardır ve bunlar şöyledir (Mardin, 1999:12-13);

İslam'ın yaptığı gibi toplumla olan ilişkilerinde yerleştiği toplum için gerekli olan İslam, toplumu ideale sokmak için var olan din bir üst kurum olarak değil toplumu şekillendiren bir yapı olarak ele alınır. İkinci olarak ise İslam'da reform hareketleri devamlı olmuştur. Fakat 17. yüzyıldan itibaren önceleri görülmeyen bir devamlılık bu hareketlere damgasını vurmuştur.

İslami oluşumları bakıldığında sınıflandırma olarak siyasal İslam ve kültürel İslam ayrımı olarak ikiye ayrılmıştır. Siyasal İslamcı gruplar yukarıdan aşağıya bir değişimi gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Devleti ise dine dayalı olarak geliştirdikleri bir modelin odağı yapmışlardır ve oraya yerleştirmişlerdir (Yılmaz, 2000:50). Kültürel İslamcı gruplar ise siyasal İslam'ın tersine bu bireye önem veriyor. Toplumdaki bireylere dine göre yaşaması gerektiğini söylemişlerdir. Bunun içinde bireylerin İslami ilkelere göre yaşamlarını yeniden düzenlemeleri için çalışmışlardır (Yılmaz, 2000:56). İslam toplumun içinde yaşayanı yani insanı bütünüyle ele alır ve kapsar. Bu yüzden kurallar getirmiştir. İnsanlar bu kurallara uyarak ibadet ederler.

İslamiyet Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed dönemlerinde olmuş ve onlardan sonra dört halife zamanı olmuştur. Bu dönemlerde İslamiyet gelişmiş ve ilerleme göstermiştir. Dört halife sonrasında Abbasi ve Emeviler halifelik makamını kendilerine almışlar yani üstlenmişlerdir. Daha sonra Haçlı Seferleri ve Moğol İstilasları gibi saldırılardan sonra İslamiyet sarsılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu Yavuz Sultan Selim döneminde Abbasilerden halifelik makamını alarak Osmanlı Devleti bünyesi ile birleştirmiştir. Bu halifelik makamının Osmanlı İmparatorluğuna geçmesi ile İslamiyet gelişmeye başlamıştır ve bu dönemde İslamiyet yükselişe geçmiştir. İslamiyet Osmanlı Devleti'nde güçlenmiştir ki Osmanlı kimliği yanında İslami kimlikte kullanılmıştır. Bu durum ta ki Fransız Devrimi'ne kadar sürmüştür. Fransız Devrimi ile birlikte Osmanlı Devleti'nde yaşayan milletler isyan edip ayrılmaya başlamışlardır ve bu durum Osmanlı Devleti'nin dağılmasına yol açan sebeplerden biri olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yıkılıp yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla İslamiyet'ten uzaklaşmaya başlanmış ve

din ile ilgili yasaklar olmuştur. Demokrat Parti ile bu yasaklar kaldırılmış ve halkın serbestçe ibadet etmesi sağlanmıştır. Bu dönemden sonrada İslamiyet'in yeri başa gelen her iktidara göre değişmiştir.

Arap ülkelerinin çoğu Müslüman ülkeleridir. İslamiyet'in ülkelerde tesiri çok büyüktür. Bu ülkeler bir araya gelip birlik olamamışlardır. Bu birlik fikrinin sağlanamamasının yani bu ülkelerinin birlik oluşturamamalarının sebebi hakim zümreler ve idareci azınlıklardır. Bu ülkelerden Türkiye dışında demokratik ülke yoktur. Bu yüzden iktidarlığı kendi ellerinde tutmak için ve birliğin idaresi altında yaşamamak için birliği kurmak istememişlerdir (Güngör, 2009:155).

İslamiyet Avrupa'da ortaya çıkan Rönesans ile birlikte meydana gelen değişimler ve Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan durumlarla gerilemiştir. Bu gelişmeler İslamiyet'i zayıflatmış olsa da İslamiyet dünyasını yıkamamıştır. Hatta İslamiyet direnip ayakta durmuş ve Batı medeniyeti karşısına rakip olarak çıkmıştır (Güngör, 2009:48-49).

İslamiyet Osmanlı Devleti'nde her alanda olmuştur ve İslamiyet en parlak dönemini yaşamıştır. İslamiyet'in durumu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde iktidarlara göre değişmiştir. Kimi iktidar döneminde laiklik uygulanmaya çalışırken kimi iktidar döneminde İslamiyet yükselişe geçmiştir.

2.2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DİNİN YERİ

İslam dini Araplara gelmiş ve oradan başka devletlere yayılmaya başlamıştır. Bu devletler İslam'ı benimsemiş ve onlarda bu dini yaymaya çalışmışlardır. Türkler Anadolu'ya tamamen yerleşmiş. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin kurulması ve Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesi ile halifeliği kendi bünyesi ile birleştirmiştir. İslam dini Osmanlı Devleti'nin kanunlarında da bu dinin izleri görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde İslamcılık kimliği kullanılmaya çalışılmıştır. Bu politika ile tüm Müslümanları tek çatı altında toplamaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin dağılmasına kadar İslam dini devam etmiştir.

Osmanlı Devleti dağıldıktan sonra ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla ile ilk başlarda laiklik uygulanmıştır. Tek partili dönemde uygulanan bu katı laiklikten

sonra çok partili bir döneme geçilmiştir. Çok partili dönemde din açısından özgürlükler verilmiş ve kısıtlamalar kaldırılmıştır. MSP ile İslam yükselişe geçmiş ve ilk defa bir parti dinle kendini özdeşirmiştir. 2002 yılında AK Parti'nin iktidar olmasıyla beraber ılımlı bir İslam politikası uygulanmıştır. Dış politikada da İslam kimliği kullanılarak diğer ülkelerle iyi ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. Din hem Osmanlı Devleti'nde hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde kimlik olarak kullanılmıştır. Yani İslam dini hem Osmanlı Devleti'nde hem de bu devletin dağılması ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde benimsenmiştir. Din bu devletlerde yer edinmiş ve dinin bu ülkelerde önemli bir yeri olmuştur.

2.2.1. Osmanlı Devleti'nde Dinin Rolü ve Önemi

İlk Müslüman olan devlet Karahanlı Devletidir. İkinci Müslüman olan Türk devleti Gazneliler olmuştur. Bunlar İslam ile tanışan ilk devletlerdir ve bu devletler İslam dinini benimsedikten sonra İslam'ı yaymaya çalışmışlardır. Öztuna İslamiyet'in eski Türk inanç sistemine uygun olması nedeniyle Türkler tarafından benimsenesinin kolay olduğunu ve bu dinin Türkleri güçlendirdiğini söylemiştir. Selçuklu Devleti İslam dinini benimsemiş ve İslam'ı devletin dini olarak kullanmıştır. Bu devlette İslam'ı yaymaya çalışmıştır ve İslam için yapılan şeyler başarıya ulaşmıştır. Türklerin İslam dininden etkilenip Müslüman olmalarının sebepleri vardır. Bu sebepler şunlardır (Akıncı, 2013:143);

- İslamiyet diğer din ve yönetim sistemlerinden farklı olarak din-devlet ayrımı yapmaz.

- Türklerin batıya doğru yönelmesi ve buralara yerleşme süreci İran-Türkistan sınırında, İslamiyet'in batıya doğru yayılmaya başlamasıyla karşılaşmıştır. Türkler İslam diniyle tanışmak, anlamak ve uzlaşmak zorunda olmuştur.

- Türk boylarının İslamiyet ile tanışmaları, karşılaşmaları göçebe olan toplumların yerleşik düzene geçme arayışları ve yerleşik hayata geçmeye başlamaları aynı zamana denk gelmiştir.

1071 yılında Malazgirt Savaşı yapılmıştır ve bu savaşı Türkler kazanmıştır. Malazgirt Savaşı ile birlikte Türkler Anadolu'ya gelmişler ve buraya sahip olmuşlardır.

Bu savaş cuma namazından sonra yapılmış ve camilerde Türkler için dua edilmiştir. Bu savaşın din ve devlet için yapıldığı söylenilmiştir. Sentezciler buna Türklerin İslam'ı yok etmekten kurtarmak için savaştıklarını söylemişlerdir (Akıncı, 2013:168).

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türkler bu sefer Miryokefalon Savaşı'na girmişlerdir ve savaşı kazanmışlardır. Bu savaşla beraber Türkler artık Anadolu'ya kesin olarak yerleşmişlerdir. Malazgirt Savaşı ile Anadolu'nun kapıları Türklere açılmıştır ve Miryokefalon Savaşı ile Türkler artık kesin olarak Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Türkler Anadolu'ya yerleştikten sonra Bizanslılar artık Türkleri buradan çıkaramayacağını anlamışlardır. Haçlı Seferlerinde Türkler İslam dünyasını kurtarmak için savaşmışlardır ve kurtarmışlardır (Akıncı, 2013:178). Moğollar, Selçuklu Devleti'ne zarar vermişlerdir. Haçlılar Türk İslam sentezini yıkmak için uğramışlardır. Osmanlı Devleti Haçlı Seferlerinden bazılarını kazanmıştır ve bazılarını kaybetmiştir. Bu Haçlı Seferleri aslında İslam ile Hristiyan arasındaki çatışmalardan kaynaklanmıştır. Hangisinin daha üstün olduğuna ve bu dinleri başka ülkelerde yaymak için yapılmıştır. Bizanslıların eskiden yaşadığı yerleri geri almak için yapılan savaşlardır ama bunu yapamamışlar. Bu Moğollar ve Bizanslıların yerlerine hep başkaları geçmiştir ve bunlarda devleti yıkmaya çalışmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu Anadolu'da İslam'a dayalı bir devlet kurmuşlardır. İmparatorluk bir birlik oluşturmak için Anadolu'da kurulan beylikleri merkeze bağlamışlardır. Yabancıları yenileri askeri olmaları için onları küçük yaşta alıp, onlara İslamileştirme ve Türkleştirme politikalarını uygulanmıştır. Osmanlı İmparatorluğunda millet sistemi de din üzerine kurulmuştur. İmparatorlukta yaşayan halkta Müslüman olanlara Müslüman, olmayan yabancılara ise gayrimüslim olarak tanımlanmıştır.

Fatih Sultan Mehmet küçük yaşta babası tarafından tahta geçiriliyor. Daha sonra saldırılar olacağı anlaşılınca babası tekrar tahta geçiyor. Fatih Sultan Mehmet tam olarak tahta geçince İstanbul'u fethetmek için hazırlıklara başlamıştır. Toplar dökülüp, gemiler karadan denize çıkarılmak için hazırlandıktan sonra fetih başlamıştır. İstanbul fethedildikten sonra Osmanlı Devleti'nin bir şehri olmuş. Bizanslılar için önemli olan şehir artık dini İslam olan Osmanlı Devleti'nin şehri olmuştur. Bu şehri almaya çalışsalar da alamamışlardır. Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul fethedildikten sonra İstanbul'da yaşayan insanlara hoşgörü ile yaklaşmıştır ve buranın bir Müslüman

şehrinin olduğunu vurgulamak için kilise olan Ayasofya'yı cami haline getirilmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin dağılması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Türkiye'nin laik bir devlet olduğunu göstermek için cami yapılan Ayasofya'yı müze haline getirmişlerdir (Akıncı, 2013: 242).

Yavuz Sultan Selim tahta geçince birçok sefer yapmıştır. Dinle ilgili olarak Mısır'a sefer düzenlemiştir. Bu sefer sonunda savaşı kazanarak Mısır'ı fethetmiştir. Mısır'ı fethettikten sonra burayı kendisine bağlamış ve oradaki halifenin halifelik makamını Osmanlı Sultanına devrettirmiştir. Artık halifelik makamı Osmanlı Devleti'nin bünyesine girmiştir ve halifelik makamı Osmanlı Devleti içinde içselleştirilmiştir. Yavuz Sultan Selim 1517 yılında Mısır'ı ele geçirerek halifeliği sultanlık şahsında birleştirirken şeri işleri müftülüğü şeyhülislama vererek dünya ve din işlerini birbirinden ayırmıştır (Akıncı, 2013:182).

Abdülhamit döneminde İslamcılık 1860 yılında yeni eğilimlerin ortaya çıkması ile değer kazanmaya başlamıştır. 1870'lerde batılılık düşüncesi yerine İslami bir çerçeve oluşturmak isteyen düşünürler ortaya çıkmıştır. Bunu ülkedeki Müslümanları bir araya getirmek için yapmışlardır. 1890 yıllarında padişaha karşı olan özgürlükçü muhalefet jön Türkler ortaya çıkmıştır. Bunlar dini toplumu birleştirici ve beraberliği sağlayan araç olarak görmüşlerdir. Daha sonraları görmüşler ki Japonya Rus Savaşından Japonya'nın savaşı kazanmasının kendi kültürünü saklı tutmasından yani sadece batının teknolojisini alıp kültürünü almaması ile ilgili olduğunu görmüşler. Jön Türkler bundan etkilenip bizimde batının sadece teknolojisini alıp kültürünü almayıp kendi kültürümüzü korumamız gerektiğini düşünmüşlerdir (Mardin, 1999:16-17). Türkiye'de ne kadar batı medeniyetinden etkilenmiş olsa da kültürümüzün sağlam durmasından dolayı yok olmamıştır. Her ülke kendi kültürünü korur. Bir topluluk kendine özgü olan kültürünü korumalıdır. Kültür bir ülkenin kimliğini üretirken kullanılır. Kültür oluşturulurken din tarafından oluşturulmuştur. Din ise Osmanlı Devleti'nde tüm Müslümanları toplamak ve birleştirmek için kullanılmıştır. Abdülhamit döneminde de İslamcılık ülkedeki tüm Müslümanları bir araya getirmek için kullanılmıştır.

Abdülhamit'in İslamcılık olarak tanınan bir ideolojisi Müslümanlara yöneliktir. Ülkeyi Avrupa'ya karşı savunmayı hedeflemiş ve buna göre halkı onlara karşı seferber etmeyi çalışmıştır (Karpat, 2009:314). Tüm Müslümanları bir araya getirmek için

çalışmıştır. Toplumu yani halkı İslami bir kimlik etrafında, değerlerine sahip çıkarak ve İslam'ın geçmişteki yani tarihteki İslam'ı tekrar canlandırmak için yeniden dini kimlik etrafında bir araya getirerek toplamaya çalışmıştır. İslamiyet birleştirici ve beraberliği sağlayan bir unsur ve bunun yanında bir kimlik olarak kullanılmıştır.

Türklerin İslam'a hizmetlerinden genel olarak üç noktadan bahsedilebilir. Bunlar (Akıncı, 2013:145);

- Türkler İslam alemindeki iç huzursuzlukları bastırmışlar ve yok etmeye çalışmışlardır.

- İslam alemine dışarıdan gelen saldırılara karşı koymuş ve engelleyip durdurmuşlar.

- İslam medeniyetinin gelişmesinde etkileri olmuştur ve çok büyük katkıda bulunmuşlardır.

İslam medeniyetinin Türkler üzerinde etkileri ve faydaları olmuştur. Bunlar (Akıncı, 2013:150-151);

- İslamiyet Türklere birlik ve beraberlik ruhu vererek dağılmalarını engellemiştir.

- İslamiyet'ten sonra Türkler yerleşik hayata geçmişler ve sanatı geliştirmişler. Milli sanat ve İslam sanatından faydalanarak eserler yapmışlardır.

- Türklerin batıya kayma siyasetler için İslam alemince desteklenmiştir.

- Türk İslam kültürü doğmuş ve Türk fikir hayatında gelişmeler görülmüştür.

- İslam aleminde hakim duruma gelen Türkler ticaret yollarını elde etmişler.

- Türk tarihinin en güçlü dönemin ve büyük devri İslamiyet'e geçmeleriyle beraber görülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu din olarak İslamiyet'i seçmiş ve halkıda buna göre ayırmıştır. Burada hükümdarlara sadakatle bağlılık vardır. Din sadece Osmanlı İmparatorluğunda milleti ayırmak için değil, hukukta, sosyal alanda hatta kimlik olarak da kullanılmıştır. Din her alanda var olmuştur. Bu dönemde diğer milletlerde memnunken bundan sonra milliyetçilik hareketlerinin yayılmaya başlamasıyla buradaki tüm farklı milletler bundan sonra isyan edip ayrılmaya başlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nde İslam'ı kendi iktidarlarını meşrulaştırmak için kullanmışlardır. Bunu şu şekilde yapmışlardır. Bu iktidarı dini yaymak için kullandıklarını ve din için savaştıklarını söylemişlerdir. Böylelikle yerlerini sağlamlaştırmışlar. İsyân vb. şeyler olsa da iktidar aynı ailenin soyundan devam etmiştir. Din sadece bunun için kullanılmamıştır. Din eğitimde, hukukta ve her yerde kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde adaletinde de, İslam hukukuna aykırı hareket edemezdi. Çünkü hukuk İslam'a dayalıdır ve ona göre şekillenmiştir. Osmanlı Devleti'nde hukuk zaten örfi ve şeri hukuk olarak ikiye ayrılmıştır. Osmanlı Devleti'nde hukuk İslami kurallara aykırı olamaz. Devlet adamları işlerini İslami kuralara göre yaparlar ve ona aykırı davranamazlar. Osmanlı Devleti'nde devlet kanunları ve İslami kanunlar vardır. Bu devlet kanunları örf, adet ve geleneklere dayalı olarak yapılır. Bu kanunlar İslami kanunlara aykırı olamaz. Osmanlı Devleti'nde din o kadar önemli ki padişah bile bir şey yapmak için fetva istemiştir. İşte din bu kadar önemlidir. Osmanlı Devleti'nde din yaşamın her yerinde olmuştur.

Laiklik ve sosyal fikirli milliyetçiler Osmanlı tarihini yeniden yorumlayarak Osmanlı yönetici sınıfının herhangi bir sosyal grup veya milli kültürle özdeşleşmediklerini ve İslam'ı bile kendi iktidarlarını meşrulaştıran bir unsur olarak gördüklerini söylemişlerdir (Karpas, 2009:250).

Osmanlı Devleti'nde ilk modernleşme askeri alanda başlamıştır. Daha sonra eğitim vb. alanlardan sonra toplumsal alana doğru kaymaya başlamıştır. Ülkede ortaya çıkan sorunları modernleşme ile çözmeye çalışmışlardır. Devlette siyasal modernleşmenin olması ile devletlerin dini kendi altına almış dini kontrol etme yetkisinin elinde bulundurması ve dinle ilgili her şeyi yani dinin çerçevesini, sınırlarını vb. durumlarını belirledikleri bir süreç olarak görülmüştür. Modernleşme ile birlikte İslam'ın yerine ideoloji olarak milliyetçilik yerleştirilmeye çalışılmıştır ve böylece seküler bir ortam kurulmaya çalışılmıştır. Bunun sonucu olarak dinin sosyal ve toplumsal alandaki rolü kısıtlanmıştır. Bunun sonucunda din bireylerin özel alanı içine sokulmuştur (Yılmaz, 2000:35). Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber din üzerinde baskılar ve kısıtlamalar yapılmıştır. Tarikatlar vb. şeyler kapatılmıştır. Bütün bu yapılanlar İslam'ı zayıflatmak için yapılmıştır. Bunların hepsi batıya yönelmek için yapılmıştır. Tüm bunlara rağmen çevrede yaşayan insanların hayatlarında İslam hala

etki etmeye devam etmiştir yani İslam'ın değerlerine ve normlarına bağlı kalınmıştır. İslam'ın ağırlığı devam etmiştir (Yılmaz, 2000:35-36).

Osmanlı Devleti'nde birden çok fazla din vardır. Osmanlı Devleti bunları hoşgörü ile karşılamıştır. Osmanlı Devleti bu şekilde yönetilmiştir. Hiç bir şekilde sorun çıkmamıştır. Bu durum ta ki Fransız Devrimine kadar bu şekilde devam etmiştir. Çünkü devlet İslami kanunlarla ve devlet kanunlarıyla yani şeri ve örfi hukuka göre yönetilmiştir. Fransız Devrimi'nden sonra farklı dinlere sahip olan farklı milletler isyan edip ayrılmaya başlayınca ülkede sadece Türkler ve Müslüman olanlar kalmıştır. Daha sonra Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır. Osmanlı Devleti dağılma dönemine girince düşmanlar tarafından parçalanmaya başlamıştır. Ülkeyi kurtarmak için Kurtuluş Savaşına girilmiştir. Savaş kazanılıp yeni bir devlet kurulunca cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyet ilan edildikten sonra ülkede İslam olmasına rağmen laik bir devlet kurulmak istenmiştir. Bu şekilde batıya yönelmek istenmektedir

2.2.2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Dinin Yeri ve Dini Kimlik

Avrupalılar Osmanlı Devleti'nde yaşayan tüm uyruklara Türk demişlerdir. Türk ve İslam kavramları aynı anlamda kullanılmıştır. Türk İslam sentezi söylemde gerçekleşmiş olduğu görülmüştür (Akıncı, 2013:192). Türkiye kendini en fazla İslam milleti olarak nitelemiştir. Osmanlı Devleti etnik bir devlet olarak değil bir din milleti olarak görülür. Bu yüzden Türklere Müslüman denilmiştir. Her Müslüman Türk'tür. Türkler tarih sahnesine çıkışı bakımından en eski milletlerdendir. İran'ın Türklerden daha eski ve güçlü bir medeniyetinin olmasına rağmen İslamiyet İran medeniyetini yok etmişken, Türk medeniyetini İslam dünyasının en üst noktasına çıkarmıştır (Akıncı, 2013:201-202).

Osmanlı Devleti'nin dağılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber laiklik benimsenmiştir. Tek partili dönemde laikliğe geçmek için din üzerinde baskılar artmıştır. Osmanlı Devleti döneminde toplumsal düzeni sağlayan birleştiren ve beraberliği sağlayan unsur dindir, İslam'dır. Cumhuriyet döneminde bunun yerine milliyetçilik gibi ideolojiler konuldu ve bu yüzden bunun dolduramadığı boşluklar olmuştur. Bu boşlukları dolduracak olan İslam olmuştur (Yılmaz, 2000:37).

Laik bir toplum ve devletin oluşturulması ve benimsenmesi ile kurulan Cumhuriyet hükümeti Osmanlı Devleti'nde benimsenen evrenselci İslam'ı benimsememiştir. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nin kültürel birikimini görmezden gelmişler. Sadece devleti korumak için Osmanlı Devleti'nden devlete saygı ve sadakat geleneği alınmıştır. Bu dönemde İslam devletin tüm kurumlarından uzaklaştırılmıştır. Osmanlı Devleti'nde bu şekilde olmadığı için Osmanlı Devleti'nin kültürel mirası reddedilmiştir. Bu durum böyle yapılmasının sebebi halka laikliği benimsetmek ve halkın laikliğe karşı çıkmasını engellemek için devlete sadakat ve saygı geleneği kullanılmıştır.

Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber İslam milleti kavramı laik bir devrim sürecine paralel olarak resmi söylemde değişiklik olmamıştır. Bu yukarıdan aşağıya bir şekilde devrim olarak tanımlanmıştır. Resmi söylemsel düzeyde değişime uğrayarak laik, cumhuriyetçi, dil, kültür merkezli yeni bir Türk milleti fikrinin halk tarafından kabul görüldüğü ve laikliğin tam olarak benimsendiği söylenilemez (Aktürk, 2013:186).

Milliyetçilik ideolojisi 1908-1918 yılları arasında gelişmiştir. Kurtuluş Savaşı sürecinde bu ideoloji tüm sosyal grupları toplayarak savaşı kazanmak için bunları seferber etmiştir. Sadece bunları değil tüm ideolojileri yanına alarak kucaklamıştır. Bunları bir devlet yani Türklere ait bir ulus devlet kurmak için birleştirmiştir. Bu ideolojik gruplar aslında milliyetçilik içinde kendi inançlarını yükseltmeye çalışmışlardır. CHP 1937 yılında laiklik gibi milliyetçiliği de anayasaya alarak resmîleştirmiştir. Milliyetçiliğin kapsamı Türkiye'nin kurulmasıyla benimsenen laiklik, modernist fikirler çerçevesinde daraltılmıştır (Karpat, 2009:239-240).

Dinin yerine laiklikle beraber milliyetçilik gibi ideolojiler konulmuştur. Bu olanlara tepki olarak dini kesimler bunları dinden uzaklaşma olarak görmüş ve muhalefet aracı olarak görmüşlerdir (Yılmaz, 2000:36). Tek partili dönemde laikliğe geçmek için din üzerinde baskılar olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi iktidardayken dini devletten ayırmak için tarikatları ve ilmiye sınıfını ortadan kaldırarak dinin gücünü kırmış ve zayıflatmış oldu. Din görevlilerini devlet kendine bağlamıştır ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kurarak bunları ona bağlamıştır. Bunun dışında yapılan reformlar katı olmuştur. Halk bu baskılardan sıkılınca Demokrat Parti'nin yanında olmuşlardır. CHP bu durumu engellemek için bazı dini özgürlükler getirmeye çalışmıştır ama

başarılı olamamıştır. Çok partili hayata geçince Demokrat Parti seçimleri kazanmıştır. Başa gelen Demokrat Parti dindeki kısıtlamaları kaldırıp dini özgürlükler getirmiştir. Çok partili dönemde İslamcı kesimler siyasi partileri etkilemeye başlamışlar. Partiler de onların isteği doğrultusunda taleplerini dikkate alarak politikalarını şekillendirmişler (Yılmaz, 2000:33). Tek partili döneminde din ile ilgili baskıların olması İslami kesimleri rahatsız etmiştir. Bu dönemdeki iktidardan, baskılardan rahatsız oldukları için iktidara karşı tepkileri artmış ve şikayetleri başlamıştır. Bu dönemden sonra çok partili hayata geçilince bu kesimin sesleri çıkmaya başlamıştır. Partiler ise bu İslami kesimlerin isteklerine göre hareket etmeye başlamışlardır. Partilerin bu şekilde davranmasının sebebi ise diğer partilerin önüne geçerek iktidar olmak istemelerinden dolayıdır. Partiler halka yakın olarak onların isteklerini yerine getirerek iktidar olmak istemişlerdir. Bu yüzden onların isteklerine göre politikalarını şekillendirmişlerdir.

Toplumun beklentilerini sınırlamak için İslam'a dönülmüştür. Fakat bu durum aydınlar tarafından laikliğe karşı bir tepki olarak görülmüştür. Aslında bu durum dinde yeni bir anlam ve fonksiyon bulmak için yapılmıştır. Bu durum siyasal rejimi değiştirmek için değil, ahlakı, manevi ve ruhsal ihtiyaçları karşılamak için dinden yararlanılmasıdır (Karpas, 2009:235). Din ilk başlarda insanların ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmıştır. Burada dine dönülmesi ile laiklikten vazgeçilmemiştir. Sadece din ihtiyaçları karşılamak için kullanılmıştır. Daha sonraları din her yerde olmuştur ve bundan sonra iktidar halkın dini isteklerini karşılamaya çalışmıştır. Din yükselişe geçmiş, güçlenmiş ve hatta toplumda eskiden Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi kimlik olarak kullanılmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de tek partili dönemde katı bir laikliğin uygulanması ve din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, toplumsal hayatında devletleştirilmesiyle bazı dini özgürlüklerin kısıtlanması ile halkın dine alana yönelmenin arttığı ve toplumda dinin arttığı görülmüştür. Halkın bu şeylerden şikayet etmesi vb. şeyler çok partili hayata geçişi hızlandırmıştır. Demokrat Parti'nin ortaya çıkmasıyla beraber dini özgürlükler gibi vaatlerde bulunması, din ile ilgili şeyler söyleyerek tek partili dönemde yapılanları istemeyen halk Demokrat Parti'nin arkasında olmaya başlamıştır ve CHP'nin dini özgürlükler getirmesine rağmen Demokrat Parti başa gelmiştir. Bu tek partili dönemde yapılan baskılar çok partili hayata geçmeden önce bazı özgürlükler verilerek azaltılmaya çalışılsa da bunlar yeterli olmamıştır. Çok partili hayata geçince Demokrat Parti

seçimleri kazanmıştır ve kazanınca dini özgürlükler verilmiştir. Tek partili dönemde laikliğin uygulanması ile din dışlanmıştır. 1950 yıllarında ise İslam yükselişe geçmiştir ve dini özgürlükler verilmiştir. Bu yükselişin nedenlerinden biri kente başlayan göçle beraber olmuştur.

1945 yılından sonra dinin devam etmesi gereken üç odak noktası olmuştur. Bunlardan biri kültür muhafazakârlığı, ikincisi tarikatlar olmuştur. Üçüncüsü ise modern toplumlarla kendini bağdaştırarak ve kendini canlandırmak için uğraşan akımlardır (Unan, 1999:31).

Dini siyasal ideolojiler yavaş olarak ilerlemişler ve gelişmişlerdir. Çünkü önce halkta olmuştur ve bunların politikaları etkileme gücü yoktur. 1950 yıllarında demokratik bir sisteme geçişle siyasal bir katılım alanı fırsatı doğmuştur (Hülür ve Kalender, 2003:123). Bu dönemde grupların katkıları ile din yayılmaya başlamıştır ve siyaset din arasında ilişkiler olmaya başlamıştır. Bundan sonra din iktidar üzerinde etki göstermeye başlamıştır. Bu süreç şu şekilde olmuştur. Bu dönemde artık halkın istekleri dinlenilmeye başlanmıştır. Halkta dinsel isteklerde bulunarak hükümet tarafından gerçekleştirilmesini istemişlerdir. Hükümet ise halkın bu isteklerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

1950 yıllarında İslam gelişmeye ve yayılmaya başlamış ve ülkede güçlenmesi başlamıştır. 1920 ve 1950 yılları arasında cumhuriyetin ilan edilmesiyle başlayan laiklik ve bu laikliğin uygulanması için dinin siyasetten yani kamudan, devletten uzaklaştırıp halka indirgemek için yapılan dini reformlar Türkleri Osmanlı Devleti'nin geleneksel bağlarından koparmak için yapılmıştır. 1950 yılından sonra din bir ivme kazanıp yükselmeye başlamıştır ve bu yıldan sonra halka din ile ilgili özgürlükler verilmiştir.

1950 yıllarından sonra Türk siyasetinde İslam yükselişe geçmiştir. Toplumsal yapı, somut ilişkiler ve etkileşimler düzeyinde belirleyen güçler çağdaşlaşma sürecinin dinamikleri tarafından şekillenmiştir. Toplumlar arasındaki farklılıklar siyasal yapı üzerinde de görülmüştür (Hülür ve Kalender, 2003:111). İslam'ın yükselişe geçmesinin nedeni çok partili hayata geçmesiyle iktidar değişmiştir. İktidarın değişmesi tek partili dönemde uygulanan katı laiklik politikasını artık değiştirmiştir. Bu katı laiklik politikası yerine dini özgürlükler verilmiştir ve bundan sonra halkın önceden verdiği tepkileri azaltmak için iktidar ona göre davranmıştır.

1961 Anayasası dini düzenlemeler ve laikleşme ile ilgili kanunlara atıfta bulunmakta ve bunların kaldırılmasını engellemiştir. Kaldırılması engellenen kanunlar vardır. Bunlar; öğretimin birliği, şapka giyilmesi, tekke ve zaviyelerin kapatılması, medeni kanunun medeni evlilikle ilgili hüküm, uluslararası rakamların kabulü, Latin alfabelerinin kabulü, efendi bey gibi unvanların kaldırılması, belirli kıyafetlerin giyilmesini yasaklayan kanun ile ilgili düzenlemeler vardır ve bunların hepsini içermektedir (Erdoğan, 1999:128).

1960 yılında bir darbe yaşanmıştır. Darbeden sonra din ile ilgili gelişmeler olmuştur. 1961 yılında yapılan anayasa ile özgürlük ortamının oluşmasıyla İslamcılar ilk kez kendi partilerini kurmak için uğramıştır ve kurmuşlardır. Bu kurulan Parti Milli Nizam Partisidir (Yılmaz, 2000:39). Milli Nizam Partisi ile beraber din yükselişe geçmiş ve bir parti dini programına koymuştur. 1970 yılında dinin parti programına girmesi Milli Selamet Partisi'nin ortaya çıkmasıyla olmuştur ve din yükselişe geçmiş ve güçlenmiştir. 1970'li yıllardan sonra İslam'a doğru yönelim artmaya başlamıştır ve ilk defa bir parti kendini dinle birleştirmiş yani Parti din ile özdeşleştirilmiştir. MHP'de kendi tanımını değiştirerek, İslam'ı partinin tanımı içine katarak ona göre programını ayarlamıştır. Refah Parti iktidara geldikten sonra liberal yönetim ile İslam'ı bütünleştirmeye çalışmıştır. Necmettin Erbakan'ın MNP ile başlayan Milli Görüş Hareketi kurduğu diğer partilerle devam etmiştir. Milli Görüş Hareketi'ne göre ülkede adil düzen ve sanayileşmenin olması gerekir. Milli Görüş Hareketi batı laikliğini reddetmektedir. Milli Görüş Hareketi'ne göre din ve inanç özgürlüğünün olduğu bir laiklik tanımı yapılmıştır. MNP ve MSP Milli Görüş Hareketi'ni bir seçmen kitlesine dayandırmıştır. Bu kitle çok olmasa da sağlam yapıya oturtulmuştur. Bu durum seçimlerde görülmüştür. Milli Görüş Hareketi eylemlerini din üzerinden yapmıştır. Bu güçlenen durum yani Milli Görüş Hareketi bundan sonra gelen kriz vb. olaylardan etkilenmemiştir. Bunlardan sonrada güçlenen İslamcı hareket büyümeye devam etmiştir. Milli Görüş Hareketi din üzerinden ilerlemiştir. Bu hareketin manevi kalkınma ayağı, dini tarafı güçlü bir milliyetçi muhafazakar içeriğe dayanmaktadır. Bu manevi kalkınma ayağı hareket için önemli ve güçlü bir durumdur. Bunun sebebi ise gelenekçiliğin ötekileştirdiği kavramın modernizm olmasında görülür. Buna göre hareketin diğer ayağı ise maddi kalkınmadır. Bu ise teknoloji ile alakalıdır yani teknolojik güçlenmeden bahseder. Manevi kalkınmanın, maddi kalkınmayı öncelemesi sanayileşme ile beraber

gelecek olan toplumsal dönüşümü dizginleyebilir düşüncesinden gelir. Bu kavram daraltılmasının nedeni ise İslamcı akımda modernizm ve batıl öncüllere dayandığı insanüstü gerçeği değil, beşeri medeniyeti ele almıştır (İnceoğlu, 2009:72).

1970 yılından sonra diğer ülkelerde olan Hasan El Banna, Seyid Kuttup gibi insanların yazmış oldukları kitapları Türkiye’de okunmaya ve yayılmaya başlamıştır. Bu kitapların okunması ile etkisi artmaya başlamıştır ve bu etki ile İslam yükselmeye başlamıştır. Bundan sonra Türkiye’de İslam kesiminin hayatıyla sınırlı olmayıp kamusal alanda da bulunması gerektiğini anlamışlardır. İslam’ın kamusal alana kayması ve yerleşmesi ile birlikte milliyetçi muhafazakar bir anlayıştan ulus ötesi bir anlayışa kaymıştır (Çaha, 2008:190).

1980 yılından sonra Türk İslam sentezine yönelim olmuştur. 1980 yılından sonra Türk İslam sentezine yönelimin olmasıyla dini grup ve tarikatlar hızla çoğalmaya başlamıştır ve bu grup ve tarikatların etkileri de hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır.

İslamcı siyaset tarihin çeşitli aşamalarında otoriter olsa da küreselleşen liberal pazarın ve ona eşlik eden sivil toplumculuğun Türkiye’de önemli ölçüde bunlara paralel bir biçim kazanmaktadır. 1980 yıllarında Özal ile birlikte yükselişe geçen liberalizm ile İslamcı siyaset, hak ve özgürlükler gibi birçoğu siyasal söylemde etkili yansımalar olmuştur (Hülür ve Kalender, 2003:112).

1980 yılından sonra toplumda oluşan sorunları çözüm bulmak ve bu sorunları aşmak için dine yani İslam’a dönülmüştür. 1980 yılı sonrasında demokratikleşme ve liberalleşme yönünde açılımlar ile birlikte kamusal ve siyasal alanda değişiklikler olmuştur. Temel hak ve hürriyetler sosyal ve sivil özgürlükler ve dinsel etnik kimlik gibi arayışlar ile kamusal alana yeni gruplar girmiştir (Çaha, 2008:187). 1980 yılından sonra İslam yükselişe geçmiştir. Bu İslami kesimlerin yükselişe geçmesinin nedeni şunlardır. İslam kamusal alana taşınmış ve kamusal alandaki kurumların İslam’a göre hareket etmesi, Müslümanlık fikrinin sınırlarını aşarak İslam alemi fikrine ulaşması gibi sebeplerdir (Çaha,2008:190). Bu dönemde İslam’ın yükselişini bu nedenler sağlamıştır. Bu dönemde dinsel kimlik arayışları olmuştur. Laiklik ile kamusal alandan çıkarılıp halka indirgenen din 1980 yılından sonra kamusal alana yönelmiş ve buradaki kurumlar İslam’a göre hareket etmiştir. 1980 yıllarında Türk İslam sentezine yönelimin başlaması ile İslamileştirme politikaları yapılmıştır. Bu politikalar şu şekilde sıralanabilir;

- 1980 yılının öncesinde yaşanan terör olaylarının bir daha tekrarlanmaması için İslam’a yeni bir rol çizilmiştir (Yılmaz; 2000;19). Terör olaylarını engellemek için

İslam'ın birleştirici ve beraberliği sağlayıcı unsuru kullanılmıştır yani ülkedeki tüm herkesi kardeş olarak beraber ve birlikte yaşamalarını sağlamak için din kullanılmıştır.

- Tarikatların ve cemaatlerin eğitim durumlarını giderek denetim altına almaları ve imam-hatip okullarının, Kuran kurslarının çoğalması da İslam'ı hareketlerinin büyüme nedenlerindedir (Yılmaz; 2000;20). Tarikatların ve cemaatlerin artması İslamiyet'in yayılmasını sağlamıştır.

- İran'daki İslam'ı devriminin ve Ortadoğu'daki fundamentalist hareketlerin Türkiye'deki İslam'ı kesimler üzerindeki etkileri de sayılabilir (Yılmaz; 2000;20).

1990 yılında İslami aydınlar temel hak ve hürriyetler, hukukun üstünlüğü, batı demokrasisinde görülen çoğulculuk ile uzlaşma gibi uygulamaları kabullenerek bunları İslamiyet ile birleştirmek yani batının bu uygulamaları İslami kurumlarla ve uygulamalarla özdeşleştirmeye ve birleştirmeye çalışılmıştır (Çaha, 2008:192).

Türkiye'de İslami gruplar cemaatler, tarikatlar, siyasal gruplar ve bağımsız gruplar olarak görülür. Cemaat adacıkları barındırabilir yani olabilir. Cemaatlerin takip etmekte oldukları bir yaklaşımdır. Bu cemaatler olağan sistem modeline dayanarak kalmamış bu modelin sundukları dışında farklı şeyleri denemişler yani kullanmışlardır. Bu cemaatler ılımlı bir karakter taşımaktadır (Çaha, 2008:208-209-210-211). Osmanlı Devleti döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde halk liberal olan partilerin arkasından gitmişlerdir ve bu partileri desteklemişlerdir. Bunları destekleyen halk geleneksel muhafazakar kesimdir ve bu da İslami grupların temel yapısıdır. (Güngör, 2007:212). Bu partiler İslami özgürlük verdikleri için halk kitleleri bu yüzden bu partileri desteklemişlerdir. Bu halk gelenekçi kitlelerdir. İslami gruplar siyasal ve sosyal alanda farklılıklar getirmişlerdir ve bunların yanında toplumsal alanında özerkleşmesini sağlamıştır. Bu İslami grupların özgürce hareket etmesini sağlamışlardır. Bu gruplar İslamiyet'in yayılmasını ve yükselmesini sağlamıştır. Cemaatler ve tarikatlar yani İslami gruplar İslamiyet'i yayarken birçok şeyi etkilemiştir.

Soğuk Savaş sonrasında gelişen olaylardan sonra İslamiyet yükselişe geçmiştir. Bosna'daki gerçekleşen ayrımcılık, İslam Dünyasında büyük etki yaratmıştır. Bu olanlardan sonra kimlik bilinci ortaya çıkmıştır. Anti-sömürgeci mücadeleye karşı bir direniş kimliği oluşmaya başlamıştır.

Bu gelişmelerin merkezinde bulunan ve özellikle Balkanlar ve Kafkaslarda yükselen tarihi bilinç ile doğrudan teması geçen Türkiye’de İslami kimliğin ve söylemin 1993-1996 yılları arasında siyasi platformda hızla bir yükselişe geçmesi bu uluslararası konjonktüre uygun bir tarzda gelişti. İslami kimliğin yükselişi aynı zamanda Soğuk Savaş sonrası dönemde ivme kazanan ve dış kaynaklarda da desteklenen etnik milliyetçilik hareketlerine karşı ortak din bağı ile milli bütünlük arasında bir bağ kurulmasını da sağlamıştı. Refahiyol hükümetinin Asya ve Afrika’ya açılım politikaları ile PKK terörü ve Kürt meselesine bakışı bu çerçevede özel bir anlam kazanmaktaydı. Batı ile doğrudan çatışmadan Batı-dışı alanlara açılmak ve Batı ülkelerinin stratejik çıkar hesapları ile körüklemeye çalıştığı düşünülen etnik ayrılarak karşı dini bağları bir koruyucu kalkan olarak görmek 19. yüzyılın sonlarındaki İslamcılık politikalarını sürdüren bir tutumu yansıtmaktaydı (Davutoğlu, 2001:87-88).

Refah Parti döneminde İslam yükselişe geçmiş Özal’ın İslamcı sermaye birikimi üzerinden Refah Partili bir iktidar kurumlaşan Türk İslamcılığının belirli bir konuma gelmiştir (Aydın, 2002:151). Türkiye’de İslamcılığının güçlenmesi ile iktidarı belirlemeye sahip olmaya başlamıştır. Bu yapının böyle olmaya başlaması ve dinin güçlenmesi ile laikliği benimseyenleri korkutmaya başlamıştır. Bu yüzden rejim değişikliğinin yapılmasını zorunlu görmüşler. İslamiyet’in güçlenmesi ile laikliğe bir tehdit unsuru olarak görülmüş ve 28 Şubat süreci başlamıştır. Bu süreç sonunda Refah Parti kapatılmıştır.

2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi başa gelmiştir. Bu partinin iktidara gelmesi ile dini özgürlükler olmuştur. İslam’ı siyasette kullanmak istememiş ama AK Parti halkın dinini serbestçe ve özgürce yaşaması için çalışmıştır. AK Parti ılımlı İslami anlayışa göre hareket etmiştir. Hatta İslam’ı kimlik olarak kullanmış ve dış politikada kullanılmıştır. İslam Dünyasının jeopolitik konumu Türkiye için önemlidir. Türkiye’nin bu alanda bir konumu yani etkinliği olması lazımdır. Çünkü burada etkin olursa uluslararası alanda da önemi ve etkinliği artmış olacaktır. Bunu yapabilmek için Türkiye son dönemlerde tarihi ve coğrafi konumunu kullanarak kültürel etkileşim ile medeniyetler yani ülkeler arası ilişkiler kurarak buralarda etkin olmaya çalışmaktadır. İslam medeniyetinin kültürüne yani geçmişten gelen zengin bir kültür ve tarihi mirasa sahip olan Türkiye bunu kullanarak, İslam kimliğini kullanarak İslam Dünyası ile iyi ilişkiler kurarak burada etkin olmaya çalışmıştır. AK Parti bireylerin dinden alınan duygu ve düşüncelerinin siyasette görülmesini normal olarak karşılanmıştır ve normal olarak görülmüştür (Akdoğan, 2003:132). Din devletin, hükümeti kuran partinin elinin altında yani kontrolü altında olan, siyaset aracı olarak kullanılmamalıdır. Dinin

birleştirici ve bütünleştirici özelliği kullanılarak ülkedeki bütünlük sağlanmalıdır. Din siyasette aracı olarak değil, toplumda düzeni sağlayan bir yapı olarak görülmelidir.

İslamiyet'in ılımlı yapıda olmasının dört önemli noktası vardır. Birincisi, İslam'ın Osmanlı Devleti ve Selçuklu Devleti dönemlerinde devletin altında kalmasıdır. İkincisi, Osmanlı Devleti'nin siyasal ve sosyolojik yapısı ile ilgilidir. Üçüncüsü, Osmanlı Devleti'nin teokratik bir yapının bulunmayışı dini, siyasal bir yaşam biçimi olmaktan çok kültürel, ahlaki ve sosyolojik bir yaşam biçimi haline gelmiştir. Dördüncü ise İslam tasavvufunun olduğu söylenebilir (Çaha, 2008:213-214-215).

Romanlar, televizyon, radyolar ve gazeteler toplumsal hayatı İslamileştirme projesinin aracı olarak kullanılmıştır (Yılmaz, 2000:102). Bu haber vb. şeylerle insanlara yapılmak istenilenlere ulaşılabilir. İnsanların kafalarında bir şeyler oluşturmak için bu medya araçlarını kullanırlar.

2.3. LAİKLİK VE DİN İLİŞKİSİ

Osmanlı Devleti döneminde İslam önemli bir yer tutmaktadır. İslam Osmanlı Devleti'nin yasalarında bile yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nde İslamcılık kimlik olarak kullanılmıştır. Bu politika ile tüm Müslümanları bir çatı altında toplamak istemiştir ama bazı Müslümanların ülkeden ayrılması ile bu politika tutmamıştır. Türkiye'de de bazı dönemlerde İslamcılık kullanılmıştır yani İslam'a yönelme olmuştur. Fakat bazı dönemlerde ise laiklik benimsenmiştir.

Laiklik din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Dinin devletin kurumlarına bir etkisi olmayacak, devlette din işlerine karışmayacaktır. Birçok ülkede laikliği benimsemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber ülke laikliği benimsemeye başlamıştır. 1928 yılında devletin dini İslam'dır maddesi anayasadan çıkarılmıştır. Bunun yerine 1937 yılında laiklik CHP'nin altı okundan biri sayılarak anayasaya girmiştir. CHP döneminde laiklik çok katı olarak uygulamaya başlanmıştır.

2.3.1. Laikliğin Tanımı

Laikleşme orta çağın sonlarına doğru devlet ve kilise arasında ortaya çıkan tartışmalar sonucu olarak devletin yani iktidarın kiliseyi ortadan kaldırmak, gücünü kırmak yani devleti kilisenin etkisinden kurtarmak için laikleşme süreci hızlanmıştır. Bunun sonucunda ise iktidarın bağımsızlığını sağlamışlar ve devlet meşruluğunu din yerine artık halktan almaya başlayarak din ile bağlarını koparmıştır. Devletin içinde çift otorite olamaz tek otorite olur ve bu yüzden kilise devlet iktidarının altına alınmalıdır. Burada laiklik dinin devletin altında olmasıdır yani dinin gücünün kırılmasıdır. Daha sonraları Reform hareketlerinin görülmesi, Rönesans ve Aydınlanma çağı ile birlikte laiklik tam olarak ortaya çıkmıştır. Bunlarla beraber din yerine insan ve akıl almaya başlamıştır. Devlet din üstüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Bunlar sonucunda artık laiklik tam olarak ortaya çıkmıştır. Bundan sonra siyasi iktidar meşruluğunu dinden almaz, kilise artık iktidarı iktidar olarak kabul etmez yani meşruluğunu sağlaması ortadan kalkmıştır. Artık iktidar meşruluğunu halktan almıştır.

XVI. yüzyıldan sonra Avrupa'da başlayan Reform Hareketleri devletin kilisenin etkisinden kurtararak devletin bağımsız bir şekilde gücünü sağlamlaştırmıştır. Reform Hareketleri ile beraber kilise eski gücünü kaybetmeye başlamıştır. Bununla birlikte kilisenin örgütlenmesi parçalanmaya başlamıştır. Reform Hareketlerinin laiklik açısından sonucu olarak siyasal iktidar ile yeniden ulusal nitelikte düzenlenen kilise ile birleşmesi ve otoritenin tek olması ve bunun siyasal iktidarın elinde bulunmasıdır. Din tamamen devletin elinde bulundurulduğu bir laiklik anlayışı olmuştur (Dağcı ve Dal, 2014:40). Devletin dinsel meşruluğunu toplumsal sözleşmelere kadar sürmüştür. Sözleşme ile beraber doğal hukukun laikleşmesi ile egemenlik yönetilenlere verilmiştir. Egemenlik demokratik bir meşrulukla donatılmıştır (Dağcı ve Dal, 2014:41). Reform Hareketleri, Rönesans ve Aydınlanma çağı ile birlikte din devletten ayrılmış ve dinin gücü zayıflatılmış ve laiklik ortaya çıkmıştır. Egemenlik demokratik yollarla meşrulaştırılmıştır. Yani dinin iktidar üstündeki etkisi, iktidarı meşrulaştırmasıdır. Bu ortadan kalkmış ve bu kilisenin yerine halka geçmiş artık halk iktidarı meşrulaştırılan unsurdur. Bundan sonra tek bir siyasal otorite olmuştur.

Din ve devlet sorunu 1789 Fransız İhtilalinden önce Hristiyan geleneğinin hakim olduğu Avrupa ülkelerinde baş göstermiş ve zaman içinde farklı şekillerde çözüme kavuşturacak dinin devlet ve toplum içindeki rolü belirlenmeye çalışılmıştır. İkinci

Dünya Savaşı'ndan sonra din yeniden önem kazanmış, dinin toplumsal ve siyasal hayattaki yerinin yeniden belirlenmesi konusundaki tartışmaların yeniden başlamasına neden olmuştur (Kahraman, 2008:58)

Laiklik XIX. yüzyılda ortaya çıkmış ve devletin herhangi bir dine, mezhebe ve sınıfa dayanmamasının gereği olarak kullanılan bir kavram olmuştur (Unan, 1999:38). Laiklik din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, devletin herhangi bir dini olmaması, bireylerin istediği dine özgürce bağlanmalarına izin verilmesi, devletin dine karışmaması devletinde din işlerine karışmaması gibi şeylere bağlanır. Laiklik dinin devletin yani siyasetin işlerine karışmamasıdır ve bunun yanında vatandaşların vicdan hürriyetinin oluşturulması yani vicdan hürriyetine yer verilmelidir. Laiklik devletin dinle yönetilmesine karşıdır ve bu yüzden dinle devletin ayrılmasını sağlamıştır. Laiklik dinin veya inançların çıkar sağlamak için araç olarak kullanılmasını engellemiştir. Laiklik vatandaşlar arasında dini inançlara göre ayırım yapılmasını engeller ve hepsini eşit olarak görür (Yetkin, 2013:59).

Laiklik (hukuksal ve ideolojik olarak) iktidarın kaynağının tanrı değil halkın olduğunu, insanların inançlarına ve cinsiyetlerine göre değil insan olmaları eksenine göre eşit haklara sahip olduğunu göstermektedir (Aydın, 2002:177). Herkes insan olarak eşit haklara sahip olduğunu ve ona göre herkesi eşit sayarak o şekilde davranılır. İnsanlar kendi iktidarlarını kendileri belirler. Din siyasetten ve kamusal alandan alınıp bunun yerine halka yani özel alana itilmiştir. Laiklik hukuki anlamda ise devletin dini kurallara dayanmaması yani hukuki ve yargı olaylarında eskiden olduğu gibi dini kurullarla çözülmemesi, yani dinin yerine pozitif hukuka dayandırılmasıdır. Siyasal anlamda laiklik ise siyasal otoritenin dayanağı olarak görülmelidir yani din ve dinsel kurumlar siyasetin dışına çıkarılmıştır. Egemenliğin kaynağı yani iktidarın egemenliğini din ile meşrulaştırmaması, din yerine halk ile meşrulaştırmasıdır. Laiklik sosyolojik anlamda karşılığını sekülerleşmek olarak bulmuştur. Buna göre dinin uysal hayattaki rolünün azaltılması, toplumun sekülerleştirilmesi olarak tanımlanır. (Dağcı ve Dal, 2014:39). Burada dinin ikinci plana atılması söz konusudur. Dinin yerine aklın alması yani hayatı anlamlandırmak için din yerine aklın yer alması ve kullanılmasıdır. Laiklik dinin siyasi, hukuki ve idari boyutunu yavaş yavaş daraltmıştır ve dini bu boyutlardan uzaklaştırarak buralardan dışlamaya çalışmıştır. Laik olan bir devlette tek din olamayacağı içinde tüm dinleri korumak için din ve inanç özgürlüğünü koruma altına almaya çalışmıştır. Dini ya da dinleri yok etmeye çalışmamış sadece devletten yani

siyasetten uzak tutmuştur. Dini halka indirgemiş, halkın özel alanına sokmuştur. Bireylerin veya vatandaşların inanç özgürlüğü koruma altına alınmaya çalışılmıştır.

Laiklik ulusal olanı dinsel olandan ayırmak ya da dinsel nitelikler taşımayan etnik yeni bir ulusçuluğu temellendirmek konusundaki yaklaşım cumhuriyetin ilk on beş yılının özelliğidir. 1940 yılından sonra ulusçuluk ilkesinin yerine halkçılık ilkesi konulmuştur (Yavuz, 1998:14).

Güngör laikliği şu şekilde eleştirmiştir. Laiklik ile ilgili olarak Anayasada olan maddelerle Türkiye laik sayılmış olmaz yani laik olmuş sayılmaz. Dinle ilgili olarak yapılmış baskılar, yasaklar olmuş olabilir ama insanlara objektif düşünce ile laiklik benimsetilemez ya da insanlar laikliğe alıştıramaz (Akıncı, 2013:30). İnsanlar bir dine inandıktan, sığındıktan sonra ne kadar baskı yapılırsa yapılsın onlar inandıkları dinden vazgeçmek istemezler. İnsanlara bu şekilde baskılarla başka bir durum benimsetilemez.

Laiklik devletin dinden ayrıştırılması dünyevi bir hukuka ve toplumsal haklara bağlanmasıdır (Aydın, 2002:24). Laiklik dinin kamusal alanın dışına atılarak dinin sivil alana yani topluma doğru itilmeye çalışılmasıdır. Laikliğe göre devletin din ile ilişkisinin kesilmesi gerekir ve devletin kişiyle din arasında olmaması gerekir. Bunun yerine dinin sadece kişiye ait olması yani onun özel alanında olması gerekir. Laiklik zaten dinin devletten ayırıp toplumdaki insanların özel alanına iter. Laiklik devlette dindar sivil toplum modeli esasen modern ekonomi de gözlemlenen uzmanlaşma süreçlerine göre insan hayatın laikleşmesinin tamamlayıcısı olarak özel hayatın gitgide dinin odağı haline gelmesi olarak söylenmiştir (Aktürk, 2013:127).

Marx laikliği yani laikleşme dinin yok eden, ortadan kaldıran bir durum değil sadece laiklik dinin devlet işlerinden ayrılmasıdır. Bu durum dini yok etmez bunun aksine dinin toplumlarda güçlenmesini sağlamıştır. Laiklik dini ya da dinleri zayıflatmaz. Çünkü laiklik din devlet işlerini ayırır. Devlet bir dini seçmez. Din ne devletin işlerine karışır ne de devlet din işlerine karışır. Yani din toplumda yaşayan insanların özel alanına sokulmuştur. Bu yüzden din toplumda güçlenmiştir.

Laiklik inançsal kimliklerin haklarının tanınması yanında çağdaş bir kimlik olarak ulusun ve ulusal hakların tanınmasının temellerindedir yani hayatta inanç özgürlüğünün olması gerekir (Aydın, 2002:35). Laikliğe göre din özgürlüğü bir dinin kendi doğrularından hareketle istediğinin kayıtsız şartsız yapılması değil tüm dini ve din

dışı inançların hak ve özgürlükleri ihlal etmemek koşuluyla istediğini yapabilmesidir (Aydın, 2002:26). Din özgürlüğü herkesin kendi inançlarını ve inanış şekillerini kimseye zarar vermeden özgürce ve istediği şekilde yapmasıdır. Demokratik ülkelerde insanlar istediği dini istediği gibi yaşar. Laikliğe göre din özgürlüğü hiç kimseye zarar vermeden dinini yaşamasıdır yani istediği şekilde ibadetlerini gerçekleştirmesidir. Din bireylerin özel alanlarında oluşan bir özgürlüğün yaşam alanında olmasıdır. Laiklik açısından din ve vicdan özgürlüğü sadece dinlerini özgürce yaşamak değildir. Devlet içinde farklı dinlerinde yer almasıdır yani bireylerin ya da vatandaşların istediği dini seçip istediği şekilde kamu düzenine zarar vermeden özgürce yaşayabilmesidir. Laik bir devlet belli bir dine bağlı değildir. Laiklik demek sadece dinin devletten ayrılması değil, bunun yanında devletin belli bir dine bağlı olmamasıdır. Bireyler istediği dine inanabilir. Bu yüzden din özgürlüğü herkesin istediği dine özgürce inanmasıdır. 1982 Anayasasına göre din ve vicdan özgürlüğü, herkesin dini inanç ve düşünce hürriyetine sahip olmasıdır. Bu yüzden kimsenin ibadetine, ibadet şekillerine veya törenlerine katılmaya, dini inançlarını söylemeye ya da inandığı inançlardan dolayı dışlanmaya zorlanamaz veya suçlanacak bir şey yapılmaz (Kahraman, 2008:71). Buna göre bireyler inandıkları dinden dolayı suçlanamazlar veya yaşadıkları yerden inandıkları din veya düşüncelerinden dolayı dışlanamazlar. Yani herkes istediği dine inanmakta özgürdür. Hiç kimseye inandığı din zorla söylenemez ve herkes dini inançlarını, ibadet şekillerini istediği şekilde yapabilir. İnsanlar bir dine zorla katılamaz bu yüzden herkes istediği dine inanmakta özgürdür. Laik devletin iki belirleyici özelliği göze çarpar ve bunlar şunlardır;

Bu belirleyici özelliklerinden biri kamusal alanın, siyasal ve eğitimin laik ölçütleri temelinde biçimlendirilmesi, dinsel kural ve sembollerden bağımsızlaştırılması devletin din dışı kılınmasıdır. Diğeri ise yurttaşlarının inançları arasında eşitsizlik yapılmamasıdır. Örneğin inançlardan birine devlet bütçesinden pay, kurumsallaşması ve yasal ayrıcalık, eğitim ve ibadet desteği veya tersine engellenmesi yapılmamalıdır (Aydın, 2002:26)

Laiklik konusu çok tartışılmış bir konudur. Avrupa'da laiklik inanç özgürlüğü olarak kabul etmişken Türkiye'de bu durum farklıdır. Avrupa'dakinin tam tersine Türkiye'de cumhuriyetin kurulması ile beraber dini kontrol altına almak ve dine baskı yapılarak bu durum için istenilen kıvama getirmektir (Akıncı, 2013:31). Avrupa'da din ve devletin çatışması ile birlikte bazı gelişmeler ile laiklik ortaya çıkmaya başlıyor. Türkiye'de ise cumhuriyetle beraber ortaya çıkıyor.

2.3.2. Türkiye’de Laikliğin Uygulanış Biçimi

Laiklik Osmanlı Devleti’nde başlamış aslında ama toplumun özellikleri dolayısıyla tam olarak gerçekleşmemiştir. Osmanlı Devleti’nde devlet her şeyden önce gelir. Din devletin otoritesinde olan bir durumdur. Türkiye’de devlet dini kendi emrinde olan bir kurum yapmaya çalışsa da, devletin ulemanın ve tarikat önderlerinin etkisini korumaya dönük çabası Osmanlı Devleti’nden gelen bir gelenektir (Dağcı ve Dal, 2014:42). Osmanlı Devleti’nde modernleşme ile yapılan ıslahatlarla batıdan alınan etkilenmeler ve modern kurumlar laik bir yaklaşımla olabilir. Batıdan gelen kültürel etkilenmelerle beraber oluşturulan kurumlar bu şekilde yapılmaya çalışılmıştır. Aslında laiklik ıslahatlarla beraber ortaya çıkmıştır. Din devlet tartışmaları Osmanlı Devleti’nde Tanzimat ile birlikte girmiştir. Tanzimat döneminde tüm halkın eşit sayılmasıyla beraber ortaya çıkmıştır. Önceden halkın dine göre birbirinden ayrılmasını sağlayan sistem kalkmaya başlamış ve tüm halk eşit sayılmıştır. Bundan sonra ise Cumhuriyet döneminde 1928 yılında anayasadan devletin dini İslam’dır olan ibare çıkarılmış ve 1937 yılında ise laiklik anayasa girmiştir ve böylelikle laik bir devlet olmak için çalışılmıştır.

Türkiye’de laiklik Jön Türkler zamanında dinin idari, yargı alanlarından işlevsiz kalmasını sağlamak için çaba olarak ortaya çıkmıştır. 1920 yılında şeriat mahkemeleri kaldırılıyor ve din eğitimi veren okullar kaldırılmıştır (Kahraman, 2008:70). 1924 yılında halifelik kaldırılıyor. 1937 yılında laiklik anayasaya CHP’nin altı umdesinden biri olarak girmiştir. Bunlar yapılarak laik bir devlet oluşturulmaya çalışılmıştır. Laik bir devlet için Cumhuriyetin kurulması ile beraber dinin gücü ve işlevleri sınırlandırılmıştır.

Osmanlı Devleti’nden beri oluşmaya başlayan laiklik Türkiye’de Cumhuriyetle beraber devrimci tepeden inmece şekilde ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin kurulması ile beraber din gerilemeye başlamıştır ve Türkiye’de laiklik uygulanmaya çalışılmıştır. Bununla beraber din insanların özel hayatına atılmış ve özgürce yaşanabilmiştir ama siyasal alandan ve devletten dışlanmıştır. Din özel alan dışında resmi hiyerarşik bir örgütlenmede denetim altına alınmıştır (Dağcı ve Dal, 2014:44). Laiklik Türkiye’de dinin durumuna göre değişmiştir. Bazı dönemlerde din güçlenmiş ve bazı dönemlerde ise düşüşe geçmiş ya da kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Türkiye’de laiklik

cumhuriyet ile başlamış ve bunun uygulanması için devletin dini İslam'dır anayasadan çıkarılmıştır ve laiklik anayasada yer almıştır. Din siyasal alandan çıkarılmaya çalışılmışlardır.

Türkiye'de laiklik değişik şekillerde uygulanmış ve uygulanış biçimi çok karmaşık olmuştur. Laikliğin taslak olarak uygulanmasının cumhuriyetin temel hedefleriyle ilişkisini gösterir. Bu görülen hedeflerden birisi Türk toplumu için sosyal pekiştirici olarak görülmüş ve Türkler arasında sosyal şuurunu oluşturmuş ve yükseltmiştir (Unan, 1999:68). Bunları oluşturmada din yani İslamiyet yetersiz görülmüştür. Bu yüzden laiklik uygulanmaya çalışılmıştır.

Türk inkılabının temel yapısını oluşturan laiklik eşit haklar, dini reformlar ve kadın özgürlüğü gibi hakları vermesi, gelenekçi ve modernizm arasındaki farkı göstermek için bunlar ortaya çıkarılmıştır. Modernleşme ile uyumlu şekilde yürümek için şahsi görüş ve yorumların yer aldığı normal meselelere dönülmüştür. Milliyetçiliğin kendini koruma çabaları yok olmaya başlamıştır ve İslam'ın içinde aranmaya başlandığı bir bireysel ahlak görülmüştür (Karpaz, 2009:229). Türkiye'nin ilk kurulmasıyla beraber halkın inkılapları benimsemesi için laiklik uygun bir ortam olmuştur. Bu yüzden temel yapı olarak görülmüştür. Bu laiklik ne kadar dini zayıflatmak istese de belli bir dönemden sonra din yeniden güçlenmeye başlamıştır.

Tarihsel, kültürel, siyasal ve dinsel nedenlerden dolayı Türk Müslümanlığı ılımlı olarak görülmüştür. Cumhuriyet döneminde ılımlı politika değişmiştir. Bu değişimin yani sertleşmenin sebebi modernleşme değil. Cumhuriyet dönemindeki partinin otoriter siyasetinden, yönetiminden dolayı değişiklik olmuştur. Laiklik politikası Müslümanlığı rehabilitasyonunu sağlamaktan çok sertleşmesine neden olmuştur ve batının demokrasi, insan hakları gibi unsurlarını gölgelendirmiştir (Çaha, 2008:217). Türkiye'de son zamanlarda daha yumuşak bir laiklik politikası izlenmiştir. Türkiye geniş bir kısımda bu politikaları benimsemiştir. Bu dönemlerde Türkiye batıdan gelen insan hakları, demokrasi, özgürlük gibi değerleri ve yanında İslamiyet'i, İslami değerleri benimsemiştir. Hem de dinsel olan şeyleri gerçekleştirmiştir. Laiklik yukarıdan aşağıya yani tepeden inmece şeklinde olmuştur. Türkiye'de bu radikal olmamıştır. Din eski düzende olduğu gibi devletin resmi kimliğinin iki belirleyeninden biri olmuştur (Aydın, 2002:48).

Kemalist laiklik anlayışının özellikleri şu şekildedir:

1-Laiklik ilkesi, din temelli ümmetçi anlayışa karşı ulusalcılığın ve ulus-devlet formülünü dayanağını oluşturur. Kemalizmin getirdiği dinsel birlik unsurunu dışlayan bir ulus tanımı bu anlamda çağdaş bir ulus oluşturma hedefi doğrultusunda laiklik ilkesinin katkısını somutlaştırmaktadır.

2- Laikliğin ulusçulukla ilişkisi bağlamında dikkat çeken bir diğer yönü ise, ulus egemenliği anlayışının alt yapısını oluşturur. Ancak laiklik sayesinde siyasal iktidarın kaynağı dinsel olmaktan çıkarak dünyevileşmiş ve ulus egemenliğine dayanan çağdaş devlet formuna geçişi alabilirdi. Bu nedenle laiklik, ulusçuluğu en önemli payendesi olan din egemenliği yerine ulusal egemenliğe geçişte kilit rol oynadı. Laiklik vasıtası ile dinsel kimlik yerine ulusal kimlik öne çıkarıldı.

3- Kemalist devrimin getirdiği laiklik anlayışında, dinin siyasete alet edilmesinin ve din adamlarının dinsel kimliklerinden yararlanarak siyasete etkide bulunmalarını önlenmesi temel bir zorunluluk addedilir.

4- Kemalizm de laiklik yalnızca, dinin siyaset istismarını önleme ve devlet işlerinden dinin etkisini sınırlama işlevine sahip siyasal içerikli bir ilke olmayıp aynı zamanda toplumsal bir yaklaşımı kapsamaktadır.

5- Kemalist düşüncede laikliğin toplum yaşamının din kurallarından arındırılması biçiminde anlamlandırması, laikliğin geniş anlamda bir sosyal özgürlük sorunu olarak algılandığını göstermektedir.

6- Dinin kişileştirilmek istenmesine zıt anlamlar verilmiştir. Devrimin önder ve kadroları, bunun din içinde hayırlı olacağı, dinin siyaset ve çıkar aracı olmaktan aranacağı tezini savunuyorlardı.

7- Türk laikliğinin bir diğer özelliği de, din-devlet ayrılığını iki taraflı karışmazlık olarak algılanmamasıdır. Burada din ve devlet ile ayrı özerk alan değildir. Din, devlet işleme karışmaz ama devlet din işlerine karışabilir, bunları düzenleyebilir, denetlenebilir (Yetkin, 2013:73-74-75-76).

Laiklik dini dışlamaz sadece özel hayata yani bireylerin yaşam alanına indirgenmiştir. Laiklik din ve inanç özgürlüğünü koruma altına almıştır. İslam da laikliği dışlayamayan ve devletin, inanç ve inançsızlık özgürlüğünü güvence altına almış olan bir laiklik tanımlanmasıyla örtüşen bir laiklik öngördüğü söylenebilir (Eyüpoğlu, 2005:323). İslam dini yok etmeyen ve dini koruyan, inanç özgürlüğü sağlayan bir laiklik öngörmüştür. Laiklik eskiden devletin yani siyasal ve hukuki alanlardan dini çıkarıp onu halka indirgemıştır. Türkiye’de laiklik tepeden inmece şekilde koyularak halkın benimsemesi için din ile ilgili baskılar yapılmıştır. Tekke ve zaviyeler kapatılmış. Ezan Arapça yerine Türkçe okutulmaya başlamıştır. Bunun gibi baskılar yapılmıştır. Bu durumda Osmanlı İmparatorluğundan gelen kültürel mirası almak istememişlerdir. Osmanlı İmparatorluğunda olan dinin yerini laiklik konmuştur. Dini Osmanlı İmparatorluğunda olduğu gibi almamışlar. Yani dinin gücünü kırıp, onu siyasal ve idari hayattan çıkarıp ve din özel alana atılmıştır. Tek partili dönemden çok partili döneme geçişe kadar din üzerinde baskılar devam etmiştir. Türkiye’de laiklikle beraber dinin güçlü bir şekilde yapılanmasına, oluşmasına izin verilmemiştir. Dini

kontrol ve denetim altına almak için Diyanet işleri Başkanlığı kurulmuştur. Bununla beraber dinin devlet üzerindeki etkisi yok edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle din siyasal alandan uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Daha sonra bu yapılanlar kaldırılmış. Hacca gideceklere yardım edilmiş, ilahiyat fakülteleri açılmış ve bunun gibi dini özgürlükler verilmeye başlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde laikliğe geçilirken reformlar yapılmıştır. Yapılan bu reformlar laiklik ilkesine bağlı olarak yapılmıştır. Bu reformların en önemli hedefi, kimliğin ayırt edici unsuru olan din ve Osmanlı kimliği yerine Türk kimliğinin oluşturulmaya çalışılmasıdır. Bu nedenle toplumu, kültürel ve ahlaki yapıyı değiştirmeden laiklikten yararlanılmıştır. Bu yapıların değişimi yani dönüşümü laiklik ilkesine göre yapılmıştır (Kahraman, 2008:70-71). Tek partili dönemde laikliğe geçmek için din üzerinde baskılar olmuştur. Uygulanmaya çalışılan laiklik için kamusal alan dinden uzaklaştırılarak sekülerleştirilmiştir. Din özel alana itilmiştir yani din insanlar arasında yaşanmaya başlamıştır. Devlet dinden uzaklaştırılarak din ve devlet kurumları birbirinden ayrılmış. Din halka indirgenmiş, bu dini zayıflatmamış aksine güçlendirmiştir ve artık bu uygulanmaya çalışılan reformlardan rahatsız olan halk tepki göstermeye başlamıştır. Bu yüzden halk Demokrat Parti'nin yanında olmuştur. DP halkın inançlarında yani dinde bazı özgürlükler vermiştir.

1946 yılından sonra toplumda gerçekleştirilmeye çalışılan liberalizm politikaları ile laiklik ve gelenekçi milliyetçilik arasında tartışmalar olmuştur. Bunların yani tartışmaların en açık şekilde görünümü iki farklı milliyetçilik anlayışını yansıtan halk evleri ve Türk ocaklarıdır. 1931 ve 1932 yılında kurulan halk evleri toplumun yaşamına uygun laik bir Türk kimliği oluşturmak için çalışmıştır (Karpaz, 2009:241).

1970'li yıllarda MHP ve MSP Türk-İslam sentezini bir ölçüde savunarak başarılı olmuştur. Türkes parti tanımını değiştirerek İslam'ı MHP içinde vazgeçilmez bir ilke haline getirmiştir. 1980 yılından sonra Türk-İslam sentezine yönelim artmıştır (Akıncı, 2013:270).

AK Parti'ye göre laiklik devletin dine ve insanların yaşadıkları, inandıkları inançlarına karışmamalı veya müdahale etmemelidir. Din devletin elinin altında olmamalı veya siyaset aracı olarak kullanılmamalıdır. Din toplumdaki çeşitliliği savaş ve çatışma ortamından uzaklaştırarak, barış ortamını sağlayarak, özgürce bir arada

yaşamısını sağlamalıdır (Akdoğan, 2003:132). Dinin zaten birleştirici ve bütünleştirici özelliği vardır. AK Parti'ye göre laiklik dine zarar vermez. Laiklik sadece din ve devletin birbirinden ayrılmasıdır. Devletin dine, dinin de devlete karışmamasıdır. AK Parti döneminde din ya da İslam kimlik olarak kullanılmıştır ve dış politikada da kullanılmıştır.

2.4. DİN VE ULUSAL KİMLİK İLİŞKİSİ

Paul Wittek Türklerin İslamiyet'i kabul ettiklerini ve onun milli Türk dini olarak kabul edildiğini ve milli din olduğunu söylemiştir. Türk olup da İslam'ı kabul etmeyenler Türk milli birliği dışında görülebileceğini söylemiştir.

İslamiyet farklı şekillerde yayılmıştır. İnsanlar meydana gelen sorunlardan kurtulmak için dine yönelmişler ve bu İslam'ın yayılmasını arttırmıştır. İslami değerlerin artmasında ve yayılmasında göç de etkilemiştir. İslamiyet, İslami değerler, örf, adet ve gelenekler köylerde daha çok yaygındır. Buradaki insanlar köylerin sorunlarından dolayı yani eğitimin iyi düzeyde olmaması, sağlık faktörlerinin iyi olmaması, alt yapının yetersiz olması nedeniyle buralardan kentlere göç etmeye başlamışlardır. Kırdan kentte göçlerin başlamasıyla beraber oradaki İslami değerler kente aktarılmıştır. Köyde yaşayan insanlar kente göç etmesiyle beraber alıştığı her şeyi yapmaya devam etmiş ve İslami değerleri yaymıştır. Böylelikle İslam yaygınlaşmaya ve yayılmaya başlamıştır. Köyler gelenekselci oldukları için din oradaki insanlarla özdeşleştirilmiştir. Dinin köylerde daha yaygın olması lasistlerin işine gelmiştir. Çünkü onunla ideolojik olarak baş etmesi kolaydır. Fakat modernleşme ile birlikte ortaya çıkan gruplar İslam'a yönelmişler ve yaymak için çabalamışlardır. Bu durum lasistler için ters bir durum olarak görülmüştür (Hülür ve Kalender, 2003:94). Bu grupların laikliğin içinde eritilip yok edilmesi beklenirken bunun tam tersi olmuş ve cemaatler, tarikatlar ve gruplar çoğalmaya başlamıştır. Bu gruplar dine yönelip dini yaymaya çalışmışlardır. Bu durumdan sonra din yayılmaya başlamıştır.

Türklük ve İslamiyet giderek kaynaşmıştır. İslamiyet Türklerin milli dini olarak kabul edilmiştir ve bu ikisi birbirinden ayrılmaz olmuştur (Akıncı, 2013:83). Din milli duygularla birleştirilerek yeni bir kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Türkler İslam dinine yakın oldukları için çabuk benimsemişlerdir. Dini kendileri ile özdeşleştirerek ve

milli duygularla birleştirerek bir kimlik yani dini kimlik oluşturmaya çalışmışlardır. Bu dini kimlik dış politikalarda da kullanılmaya çalışılmıştır.

Toplumlarda kimliğin oluşumunda artık kültür yer almaya başlamıştır ve bundan sonra kültürel değerlere bağlı olarak bir kimlik yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Dine uygun kültürel davranışlar benimsenmeye başlanmıştır. Modern toplumlarda yeni bir kültür ve yeni bir kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Kültürün oluşumunda etkili olan yani kültürün alt unsuru olan dinde bu kültüre bağlı bir kimlik oluşturma yapısı içinde yer almıştır.

Medeniyetler ve kültür oluşturulurken dinden faydalanılmıştır. Bu yüzden medeniyet ile din arasında bir bağ kurulmuş ve beraber bir dengede kalmaları sağlanmıştır. Din toplumu şekillendirir. Medeniyet ise toplumda oluşur. Toplumda oluşan kültür ve medeniyet böylelikle din tarafından oluşturulmuş olur. Medeniyet imanın ürünüdür. Yeni bir din toplumu yeniden düzenler. Dinin belirlediği bakış açısı ile hayatı yaşamak için özgün bir üslup kurulmuş ve kültür gerçekleşmiştir. Medeniyet ya da kültür toplumun içinde belli bir din etrafında şekillenmiştir. Din toplumu oluşturan, şekillendiren ve kuran bir güç olmuştur. Bu imanın dinin muhtevesi üslubu belirler (Kösoğlu, 2003:81). Bu şekilde oluşan kültür milli kimlik oluşumunda kullanılır. Toplumları oluşturan kimlikler kültürle oluşur ve kültürü oluşturan dindir. Din kimlik oluşumunda kullanılmıştır. Kültürün oluşmasında kurulmuş olan üslup bütünlüğü ancak kültürün bir dine dayalı olduğunu bildirir. Topluluk milli bütünlük ve birleşmeyi sağlar ve gücü simgeler. Toplumları yeniden düzenlenmek ve oluşturmak için medeniyetlerin oluşması lazım ve bu medeniyetini oluşturan dindir. Zaten din toplumun birlik ve beraberlik içinde yaşamasını sağlamıştır. Bu şekilde oluşan topluluğu birleştirmek için milli kimlik kullanılır. Bu kimlik oluşturulurken dinden yararlanılır.

Kültür toplum içinde oluşur ve değerlerini, anlamlarını toplumda yaşayan insanların anlayışları, görüşleri ve bakış açılarına göre oluşturur. Bunlar toplumdaki kültürü oluşturur. Toplumdaki insanlar kültürlerini oluştururken kendilerine özgün bir şekilde oluştururlar. Her kültür kendi toplumuna özgüdür. Kültür ile din arasında bir bağ var ve kültür din ile birlikte diğer unsurlardan oluşur. Milli kimlik de din

unsurundan yararlanır ve milli kimlik dini kimliği kullanır. Toplumların milli kimliğini oluşturan değerler din tarafından belirlenen unsurlardır.

Milli kültürün içinde milli olanla İslami olanın yapısal ilişkilerine, farklılıklarına ve benzerliklerine bakılır. Bunun için kültürün oluşumunun nasıl olduğuna bakmak lazım. Milli kültür, belli bir toplumun iman manzumesi çerçevesinde gerçekleşir (Kösoğlu, 2003:99). Kültür din çerçevesinde gerçekleşir. Kültür dinin üslubu oluşturularak oluşturulur. Her kültür özgündür ve millidir. Kültürlerde ortak unsurlar olur. Dinde de ortak noktalar ve benzerlikler vardır. Tüm bu unsurların ortak noktaları olsa da kültürü oluşturma şekilleri farklı olabilir. Bu yüzden ortaya çıkan kültürlerde farklı olarak ortaya çıkabilir. Kültürün kimliği ve milliliği onu başkalarından ayıran farklılıklardır (Kösoğlu, 2003:104).

Din çok daha öncelerden de bir kimlik olarak kullanılmıştır. Din toplumda yaşayan insanlara kültürel bir değer vermiştir. Din Osmanlı Devleti'nde toplumu düzenleyen, birleştiren ve beraberliği sağlayan bir unsur olarak kullanılmıştır. Bu yüzden dinin Osmanlı Devleti'nde önemli bir yeri vardı. Türkiye'de din ilk başlarda laikliğin dolduramadığı boşlukları doldurmak için kullanıldı. Daha sonraları dinin güçlenmesi ile belli bir dönemden sonra din kimlik olarak da kullanılmıştır. Din ne olursa olsun her toplumda yer almıştır. Kimlik oluşturulurken din kullanılmıştır. Özellikle toplumsal dönüşüm geçiren yerlerde dine sarılmış ve orada kimlik oluşturulurken kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde tebaayı ayıran din olmuştur. Müslüman ve gayrimüslim olarak ayrılmasını sağlayan dindir. Her millet kendi dinine göre ayrılmış ve böylelikle Müslüman ve gayrimüslim olarak ayrılmıştır. Dinin Osmanlı Devleti'nde bu kadar önemli olmasından dolayı din kimlik olarak kullanılmıştır. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nde Osmanlı kimliği yanında dini kimlikte kullanılmıştır. Bu durum Fransız İhtilali ile farklı milletlerin Osmanlı Devleti'nden ayrılarak kendi kimliklerini oluşturmaya başlamasına kadar sürmüştür. Osmanlı Devleti bundan sonra tüm Müslümanları bir arada toplamak için İslamcılığı kullanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Sultan İkinci Abdülhamit döneminde din üst kimlik belirleyicisi olarak kullanılmıştır. Dinin üst kimlik olarak kullanılmasının sebebi Osmanlı Devleti'nin çöküşünü engellemek, Avrupa'nın Osmanlı Devleti'nin içişlerine

karişmasını engellemek ve ÷lkede yaşayan yabancuların hakkını korumak için buraya karişılmasını engellemek gibi nedenlerle yapılmıştır (Alperen, 2008:71). Dini kimlik olarak kullanmalarının nedeni çöküşü engellemektir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan farklı milletler ayrılmaya başlayınca bu durum kalanları toplamak için kimlik olarak dini kullanmaya itmiştir ve böylelikle din kimlik olarak kullanılarak Müslümanları bir arada toplamıştır.

XIX. yüzyılda kitlelerin daha geniş bir iletişim sürecine girmeleri ile İşlam artık kendi çevreleri ile değil dünya içinde bütünleşmek için kullanılmaya çalışılmıştır (Mardin, 1999:20). Böylelikle din toplum içinde birleştirici ve bütünleştirici olarak yer almıştır. Devlet içinde diğer devletlerle ilişki kurarken bir yeri olmuştur ve kimlik olarak da kullanılmıştır. Din toplumlar arasında ilişkiler kurar. Dış politikalarda dış politikaları belirleyici olarak kullanılmıştır. İşlam kimlik olarak kullanılıp dış politika belirleyicisi olarak kullanılır. Din dünyalar arasında bir yer edinmiştir. Dinin toplumdaki insanların iletişime geçişi ile sadece olduğu toplumda değil diğer toplumlarda da etkileri görünür. Zaten dinin diğer toplumları etkileme özelliği vardır. Din toplumlarda özgürce yaşanmaya başlayınca yükselişe geçmiştir. XIX. yüzyılda ulus devletlerinin oluşumunda ve yapısında var olan bir inanç bulunmaktadır. Dinler ulusal kimliğin oluşumunda önemli bir yere ve zenginliğe sahiptir. Aynı zamanda liderler içinde meşruiyet kaynağı olarak görölmüştür (Koyuncu, 2013:48).

Atatürk'ün reform siyasetinde, dinin bir rol üstlenmesi reddedilmiş ve toplum içinde yeni bir kolektif kimlik oluşturulurken kullanılmıştır. Laikleştirici reformları kişinin toplum içinde özgürlüğünü ve bağımsızlığını genişletmeye çalışılmıştır.

Türkiye'de ulusal kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır ve bu ulusal kimlik laik bir devlet üzerine kurgulanırken dini dışlayamamış ve dinde burada yer almıştır. Bunun şebekesi ise Türk olmak demek Müslüman demek olduğu içindir. Din ulus inşasında da yer almıştır. Din siyasi düzenin milli kimliğine uygun bir işleve sokulmuştur. İşlam ulusalcılığı din topluma hizmet eden bir öneme sahip görölmüştür (Hülür ve Kalender 2003:114). Türkiye'de laiklik olsa da dini dışlayamamış ve ulusal kimlik oluşurmada din de yer almıştır.

Bazı gelişmelerin ortaya çıkmasından sonra dine karşı bir davranış değişikliği ortaya çıkmıştı. Birinci olarak ordu, dinin siyasetin içinde olmasına ve siyasal amaçlarla

kullanılmasına karşı çıkmıştır. Artık İslam insanların ihtiyaçlarını karşılayacak bir araç, kültürel kimlik, ülkeye sadakat kaynağı, kimliğin ve kültürün oluşumunda bir araç olarak görülmüştür. İkinci olarak, orta sınıfın çoğu dini eğitici bir unsur, yaşamın unsuru, toplumu oluşturan, düzenleyen, birliği ve beraberliği sağlayan unsur olarak görmüşlerdir. Üçüncü olarak, bunalım içinde yaşayan bazı gruplar istemeden de olsa uygulanan laikliğin aşırı bir şekilde uygulanması ile dinin yok olmasına gelecek kadar sorunlar, yaşamın dinsel ve ruhsal değerlerin reddedildiğini görmüştür. Son olarak ise laiklik dine karşı değildi. Türkiye’de laiklik meselesi modern devlet ve kurumların kurulması ile ilgilidir. Din ise bu durumda siyasal sistemin bir alt kültürü durumuna gelmiştir ve mevcut düzenle ilgili alanlarda yeri yok olmuştur (Karpaz, 2009:198).

1920 ve 1930 yıllarında demokrasiye geçilmiştir. 1950 yıllarında İslami dindarlığı açık hale gelmiştir. Bu dönemde dine yönelim artmıştır. 1950 yılında Türk İslam sentezi yapıldıktan sonra 28 Şubat gününde oluşturulan sentezin İslam tarafı budanmış ve ortak mili kimlik söylemi Türklük olmuştur (Aktürk, 2013:324). İslami kimlik yani Müslüman kimlik ile Türklük birdir. Bu yüzden İslami kimlik ile Türk kimliği birleştirilir yani Türkler Müslüman olarak algılanır ve her Türk Müslüman olarak görülür. Bütün kimlikler, insanların diğer kimlikleri manevi kimliğe göre şekillenir (Düzdağ, 2013:309). Din Türk kimliğini tamamlayıcı olarak görmüştür. Laik cumhuriyet döneminde Türk kimliği yanında dini kimlik vardır. Ülkedeki din laiklik tarafından boş kalan yerleri doldurur. Din Türkleştirmeyi yardım eder. Dinin zaten birleştirici ve bütünleştirici özelliği vardır. Bunların yanında laikliğin yeterli olmadığı boşlukları dolduramadığı yerde devreye girer.

1922 ve 1950 yılları arasında halk ve seçkinler arasında iki kimlik vardır biri dini topluluk diğeri ise etnik dilsel milliyetçiliktir (Hülür ve Kalender, 2003:120). İslam siyasetten arındırılmış, uzaklaştırılmış. Din topluma indirgenmiş yani halka yönlendirilmiş ve din halka ait olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında laik bir toplum oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunu sağlamak için birçok alanda reformlar yapılmıştır ve bu reformlar çok sert olmuştur. Bu reformların halk tarafından benimsenmesi zor olmuştur. Laiklik için yapılan sert reformlar dini kısıtlamış, din ilgili yerler kapatılmıştır ve bu durum halk tarafından hoş karşılanmamıştır. Halk tarafından tepki ile karşılanmıştır.

Toplumlarda bazı sorunlar ortaya çıkabilir. Bu sorunları aşmak için insanlar farklı şeylere yönelmişlerdir. 1980 yılında yaşanan toplumsal sorunlara karşı bir çözüm bulmak için İslam'a yönelme olmuştur. 1980'lerden sonra toplumun her türden insanları dini kimliği benimsemeye başlamışlardır (Yılmaz, 2000:78). 1980 yılında yapılan darbeden sonra İslam ulusal kimlik içerisinde yükselişe geçmiştir. Bu dönemde ideolojiler önemini kaybetmiştir.

Din kimlik oluşturmada kullanılmış, kimlik oluşturmada tamamlayıcı özelliği onun toplum üzerindeki tesirini arttırmıştır. Ne kadarda laiklik döneminde etkisi azalsa da din hiç bir zaman yok olmamış sadece halka indirgenmiştir. Bu yüzden din her zaman varlığını korumuş ve devam ettirmiştir. Dinin sosyal toplumda bütünleştirici bir özelliği vardır. Bundan dolayı toplum ve grup kimliklerini oluşturur. Bunları yaparken birbirinden farklı olabilir (Alperen, 2008:75). Dinin toplum üzerindeki etkileri yer ve zaman olarak farklılıkları olabilir. Her insan aynı dine ve inanca sahipse bunlar bir araya gelerek dini kimlik oluştururlar. Din bireyin anlamlı bir dünya kurmasını ve inşa etmesini sağlamıştır. Bireyin varlık dünyası ile bağlarının koparılması ile kimlik boşluğu engellenmiştir (Erkan, 2013:1825). Din ne olursa olsun toplumda devam etmiştir. İnsanın hayatında boşlukları doldurmuş ve kimlik oluşturmada kullanılmıştır. Her ne olursa olsun din toplumda olmaya devam etmiştir.

Din toplumdaki sosyal değişimler olmasına rağmen toplumda yerini devam ettirmiştir. Din zaten kültürel olarak toplumda kimlik olarak kullanılmıştır. Dinin hayatı anlamlandırmak ve kimlik kazandırma özelliği vardır. Din insanları anlamlandırır. Din boşlukları doldurucu ve tamamlayıcı olarak kullanılmıştır. Dinin tamamlayıcı kimlik oluşturma rolü sosyo-kültürel hayat üzerindeki tesirin sekülerleştirilmesi sonucunda yeri ve önemi giderek yok olmaya yani yavaş yavaş azalmaya başlamıştır (Erkan, 2013:1837). Dinin bu durumunun günümüz topluluklarında da görüleceği söylenilse de bu böyle olmamıştır. Din varlığını devam ettirmiştir.

Dinin evrensel olması onun toplumun milli niteliklerden olmasını engellememiştir. Din düzenleyici rolünü gerçekleştirirken her toplumu anlamlandırırken farklı sonuçlar çıkarmıştır ve toplumdaki gelenek kültür gibi şeyler toplumda farklı sonuçlar çıkarır. Din milli kimliğin bir parçasıdır ve bu durum dinin düzenleyici rolünün farklı sonuçlar ürettiğinden dolayıdır (Cebeci, 2008:9).

İslamcı kimliklerin içine kapanmasının nedenlerinden biri İslami cemaatlerin kendi söylediklerini doğru olarak kabul edip diğerlerinininkini yanlış olarak ele almalarıdır yani görmezden gelmeleridir. Bu şekilde davranmalarının sebebi ise diğer grupların kendi doğrularını benimsetmelerinden, onların kendilerini içlerinde yok etmelerinden ve dinsel kimliklerini yok etmelerinden korkmuşlardır. Diğeri ise devletin totaliter ve merkeziyetçi yapısıyla ilgilidir. Devletin bu özellikleri toplumsal gruplar tarafından da içselleştirmişlerdir. Bunların içinde yok olmaktan ve erimekten korkmuşlardır. Bu yüzden içlerine kapanık olarak yaşamışlardır (Yılmaz, 2000:95).

İslamcı hareketin siyasallaşması ve modernleşmesi sonucunda kamusal alanda baskın olan resmi söylemin yanında dini kimlik ve ahlak vurgusu olan İslamcı söylem de bu alana geçmiştir (Hülür ve Kalender, 2003:128). Müslümanlar için toplumsal kimlik yalnız kişinin toplum içindeki yerini değil, dini inancının bir ürünüdür. İnsan toplulukların da halkın üzerindeki baskısı bu değerleri pekiştiren dış kaynaklarını oluşturur. İç kaynak kişinin bu değerleri içermesinden oluşur. Başka yönden ise anayasacı görüşle beraber gelen ve oluşan dini bir inanç daha fazla vatandaşın yani halkın katılımını sağlaması gerekir (Mardin, 1999a:277).

Türkiye'de tarihi metodu kullanarak düşünce akımının hangi koşullarda ideolojik tarihi nasıl olmuştur ve nasıl kendine has milli özellikte olmuştur. Bunlar şöyledir. Birinci özellik, düşünce akımları yeni bir kimlik oluşturmaktır. Ama bu oluşturulan kimlik toplumun kendi medeniyetinden farklı olamaz ve kültürünü oluşturan Osmanlı Devleti'nden ayrı düşünülemez. İkinci özellik ise kimlik değiştirmek ve yeni kimlik oluşturulurken toplumun tüm özelliklerini ve kültürünü korumaya çalışmaktır. Bu yeni kimlik arayışı dinle beraber yürümüştür (Karpaz, 2009:318). Kimlik oluşturulurken veya yeni bir kimlik aranırken toplumun varlığı ve kültürü korunur. Bu dönemde din kimlik oluşturulurken kullanılmıştır.

Toplumlarda özgür insanlardan oluşan etno-dini ve kültürel cemaatler küreselleşme çağında kimlik, ahlaki ve dini gücün kaynağı olarak hayati bir rol oynamıştır (Karpaz, 2009:106-107). Bu cemaatler kimlik oluşumunda etkili olmuşlardır. Bu cemaatlerin artması dinin gücünün artmasını sağlamıştır. Din kültürün alt unsurudur. Kimlik oluşturulurken kültür kullanılmıştır. Kültürün kullanılması ile din de kullanılmıştır. Dinin kimlik oluşturulmada her zaman yeri olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN ULUSAL KİMLİK VİZYONUNDA İSLAM

3.1. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ

Refah Parti döneminde İslam'ın yükselişe geçmesi laikliğe tehlike olarak görüldüğü için parti kapatılmıştır. 28 Şubat sürecinden Refah Parti'nin İslam'ı temsil ettiği Milli Görüş Hareketi zarar görmüştür. Refah Parti'nin kapatılmasından sonra kurulan Fazilet Partisi'nin içinden gelenekçiler ve yenilikçiler olarak iki grup çıkmıştır ve bu yenilikçilikler Adalet ve Kalkınma Partisi adı altında yeni bir parti kurmuşlardır. Fazilet Partisi'nin içinde olan bu gelenekçiler cemaatçi yapının devam etmesi yönünde görüşlerini açıklarken, yenilikçiler ise siyasi alanda başarılı olmasının Kemalist düzene karşı çıkmadan yani onunla çatışmadan ve siyasette dini söylemlere dayanan araçları kullanmaması gerektiğini düşünmüşlerdir. FP'nin kapatılması ile AK Parti ve SP kurulmuştur. SP milli görüş hareketini devam ettirmiştir. FP'nin içinden ayrılan yenilikçiler 2001 yılında AK Parti olarak ortaya çıkmış ve bir parti kurulmuştur (Özdemir ve Demirkanoglu, 2015:119).

AK Parti'nin iktidar olmasına kadar istikrarsızlık sürmüştür. Bu kurulan koalisyon hükümetlerin döneminde ekonomik sorunlardan başka sorunlarda ortaya çıkmıştır. Bu sorunlardan birincisi, koalisyon içinde uyum sorunun olması ve Başbakan Ecevit'in sağlık sorunlarından dolayı ülkeyi yönetemeyen durumda görülmesidir. Halk kriz yüzünden artık sesini yükseltmeye başlamıştır. İkinci olarak ise 28 Şubat sürecinin etkileriydi. Doğru Yol Partisi ve Refah Parti'nin kurmuş olduğu koalisyonun post modern darbe ile düşürülmesi ile oluşan sorunlardır (Koç, 2011:4). Bu yaşanan istikrarsızlık halkı farklı partilere yönlendirerek yeni kurulan AK Parti'nin bu süreçten sonra tek başına iktidar olarak siyasal istikrarın olmasını sağlamıştır. Bu çıkan ekonomik kriz sonrası yapılan seçimden sonra eski partiler barajı geçemezken, bunların içinden sadece CHP geçmiş ama iktidar olan yeni kurulan parti AK Parti olmuştur.

AK Parti'nin toplumsal meşruiyet kazanmasında rolü olan kurguların kimlik temelli bir haklar söylemi ile bir araya getirildiğinde demokrasi ile yönetilen bir ülke

görülmektedir. AK Parti'nin demokratikleşme projesine göre; Avrupa Birliği'nin Kopenhag Kriterlerine uygun olan herkesin eşit olarak görüldüğü çoğulcu bir demokrasiye, farklı dine veya etnik grupta olan insanların bir arada yaşamaları için hayatları sürdürebileceği rekabetçi piyasa ekonomisinin uygulayacak, küresel ekonominin fırsatlardan yarar sağlayarak kalkınacak, toplumsal refahı arttıracak bir ülkenin oluşturulmasıdır (<http://www.yordamkitap.com/doc/books/preface-42.pdf>, 2008). AK Parti'nin demokrasi tanımına göre insan haklarına özen gösterilmelidir. İnsanların hayatlarını sürdürebileceği toplumsal refahın sağlanması gerekir. AK Parti Türkiye'nin ekonomik ve siyasi istikrara kavuşması için reformlar yapmaya ve istikrarı sağlamak için uğraşmıştır. AK Parti'nin demokratikleşme projesini bu şekilde oluşturmuştur.

AK Parti 3 Kasım 2002 yılında yapılan seçimlerde daha köklü partilerin olmasına rağmen seçimi büyük bir başarı ile kazanmıştır. Buna göre AK Parti'nin başarılı olmasında sosyo-ekonomik nedenlerden biri 2001 yılında ortaya çıkan ekonomik bunalımın orta ve alt gelir grubu üstündeki etkisinde aranmalıdır. Bu dönemde patlak veren ekonomik sorun iktidarda olan koalisyon hükümetini oluşturan partilere tepki doğmasına neden olmuştur (Kocal, 2013:335-336). AK Parti bu dönemde Milli Görüş içinden çıkmasına rağmen bu görüşü benimsemeyerek kendisini muhafazakar demokrat parti olarak nitelemiştir. AK Parti bu Milli Görüşü reddetmiş olsa da 2002 seçimlerinde bu görüşü benimseyenlerden oy almıştır.

Muhafazakar kesim Cumhuriyet döneminde uygulanan katı laikliğin baskısından çıkmak için demokrasiyi çözüm olarak görmüşlerdir. 1970 yılında Milli Nizam Partisi ile başlayan sonra Refah Partisi ve Fazilet Partisi ile devam eden bir İslam'ın yükselişi görülmüştür. 2001 yılında ise AK Parti'nin kurulmasıyla İslamiyet yükselerek devam etmiştir. İslami duyarlılığın harekete geçirdiği toplumsal oluşumlar baskıya karşı demokratik siyaseti geliştirmeye çalışmıştır (Erdoğan, 2013:58). AK Parti'nin iktidar olmasıyla beraber dini özgürlükler verilmiş ve olan baskılar kaldırılmıştır. Bu durum ülkede yaşayanların refah ve özgür olarak yaşamasını sağlamıştır. AK Parti kitle partisi olarak yani tüm kesimden insanları kapsayan bir parti olarak halkın isteklerine dönük cevaplar vermeye çalışmıştır.

AK Parti 2001 yılında kurulduktan sonra 2002 yılında seçimlere katılmıştır. AK Parti'den daha köklü partilerin olmasına rağmen seçimi AK Parti kazanmıştır ve bu köklü partilerin bazıları barajı bile geçememiş AK Parti ise büyük başarı sağlamıştır. Bu dönemden sonrada içinden çıktığı parti gibi olmayıp her seçimde oylarını arttırmıştır. AK Parti'nin iktidar olmasını sağlayan ve seçimlerde büyük başarı kazanmasını sağlayan seçmen kitlesi istikrarın sağlanmasını beklemektedir. AK Parti iktidar olduktan sonra buna göre hareket etmiştir. Sağ ve sol ideolojiler bünyesinde yer vererek tüm halkı bünyesinde toplamak istemiştir. AK Parti 2002 yılından önce kurulmuştur. AK Parti kurulmasıyla beraber siyasi kimlik arayışı içine girmiştir. Bu dönemde Milli Görüşü reddedip ve bu partinin İslamcı bir parti olmadığını söyleyerek yeni bir siyasi kimlik oluşturmaya çalışmışlardır. AK Parti tüm kesim tarafından benimsenmek için muhafazakârlığı ve demokrasiye birleştirmiştir ve muhafazakar demokrat kimliğini kullanmaya çalışmıştır. AK Parti ne kadar milli görüş hareketi içinden çıkmış olsa da reddetmiştir. AK Parti Post İslamist olarak tanımlanmıştır. Yani buradan AK Parti'nin Milli Görüşten ayrıldığı görülür. AK Parti'nin ılımlı İslam'ı benimsediği söylenir (<http://www.yordamkitap.com/doc/books/preface-42.pdf>, 2008).

Adalet ve Kalkınma Partisi farklı inançlara sahip olan ve farklı ideolojileri benimseyen kişileri bir noktada buluşturarak ve bir araya getirerek bunları kendi bünyesinde toplamaya çalışmıştır. Yani tek bir kesimi değil ülkedeki bütün kesimleri çağrıda bulunarak bunları kendi bünyesinde toplayarak bu partinin tüm halkı kapsadığını ve kitle partisi olduğunu söylemiştir. AK Parti'nin kitle partisi olması ile her kesimden bireyleri kucaklayan ve bir araya getiren bir siyaset izleyen bir parti olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi her türden farklı inancı olan, farklı etnik kökene bağlı olan bireyleri hiçbirini birbirinden ayırmadan kucaklayan bir parti olarak ve bunların bir arada birlikte beraber olarak yaşaması için siyaset yapmaya çalışmıştır. Bu farklı din ve etnik kökeni dayalı olan kesimlerin devlete bağlılığını sağlamak için politikalar yapmıştır. Bu izlediği politikalar ile bu farklı etnik kökene ve dine bağlı insanların sorunlarının ortadan kalkması için milli birlik ve kardeşlik surecini ortaya koymuştur. Böylelikle Türkiye'nin toplumsal dokusuna zarar veren sorunların çözümü için çok boyutlu politikalar yapmıştır (<https://m.akparti.org.tr/site/akparti/2023/siyasi-vizyon>, 2012). AK Parti'nin çok kültürlülüğüne göre bu etnik kökenlerin bir arada

yaşaması için dini kimliğin altında birlik ve beraberlik içinde bir araya toplanmalıdır. Dinin birleştirici özelliğini kullanarak bu şekilde bir politika izlemiştir.

2002 yılında yapılan seçimleri AK Parti'nin kazanması ve iktidar olmasıyla beraber kendisinden önce kurulan koalisyon hükümeti ve siyasi istikrarsızlık bitmiş oldu. Çünkü artık koalisyon hükümeti değil tek bir hükümet kurulmuştur. Yeni kurulan AK Parti ile birlikte Özal döneminden sonra ilk defa bir parti tek başına çoğunluğu alarak tek başına hükümeti kurmuştur. 28 Şubat döneminde Refah Parti liderleri siyasetten uzaklaştırılmış ve genç muhafazakar Müslüman siyasetçilerin önü açılmıştır. Bunlar siyaset sahnesine çıkmaya başlamıştır. AK Parti 2002 yılında yapılan seçimleri kazanmış. 2007 ve 2011 yılında aynı başarı ile seçimleri kazanan AK Parti Türk siyasal hayatında yerini almıştır. 2011 yılında yapılan seçimleri kazanmış olan AK Parti Demokrat Parti'nin üç dönem boyunca tek başına hükümeti kurmasını geçmiştir. Böylece bu dönemlerde Türk siyasal hayatında bir tarafta Batı karşıtı siyasal İslam'ın diğer tarafta ise milliyetçi sekülerizmin iflasının da görüldüğü bir dönem olmuştur (Kösebalaban, 2014:278). AK Parti 2002 yılında seçimlere katılmış ve çok kısa bir sürede kurulan bir parti olmasına rağmen yüzde otuz dört oy oranı ile seçimi kazanarak tek parti hükümeti kurmuştur. 2007 yılında yapılan erken seçimlerinde ise oy oranını yüzde kırk yedi gibi oy oranına arttırarak yine tek başına iktidar olmuştur. 2011 yılında da yapılan seçimleri kazanmıştır ve son yapılan seçimleri de tek başına kazanarak bu zamana kadar bu kadar uzun süre tek başına iktidar olmuş bir parti olmuştur.

AK Parti Mili Görüş Hareketi içinden çıktığı için siyasal İslam içinde oluşan bir partidir. Bu partinin kuruluşu kriz döneminde olmuştur. Bu dönemde her yerde ekonomik, kültürel ve sosyal değişimler olmuştur ve yeni sağ hareketleri ortaya çıkmıştır ve uygulanmaya başlamıştır. Türkiye'de bundan etkilenmiştir. AK Parti ise geçmiş ile bağlarını koparmadan yani bu geçmiş geleneğini içinde barındırırken bir yandan da yeni gelen hareketi yani yeni sağ uygulamalarını da kullanmıştır.

Parti tüzüğü ve ekonomik politikaları incelendiğinde Ak Parti'nin daha çok yeni sağ içinde yer aldığını söylemek daha doğru olacaktır. Aslında sadece ekonomik değil tüm uyguladığı politikalarında yeni sağın nitelikleri kendini güçlü bir şekilde hissettirmektedir. Özellikle 12 Temmuz 2007 erken seçimlerinde açıkladığı seçim beyannamesinde bu durum daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Siyasal İslam'ın en önemli temsilcisi olan Milli Görüş geleneğinden gelen ve kendini muhafazakâr bir kimlikle tanıtan AK Parti'nin politikaları daha çok neoliberal çerçevede değerlendirilebilmektedir (Oğuş, 2010:97).

AK Parti ilk döneminde muhafazakârlık ile liberalizm ve küreselci bakış açısını birleştirmeye çalışmıştır. Bu dönemde Avrupa Birliği'ne üyelik süreci müzakerelerini başlatmıştır. İslami muhafazakârlığı kullanmıştır. Dış politikada komşularla sıfır sorun ve iyi ilişkiler kurarak çok yönlü bir politika izlemeye çalışmıştır. Yapmaya çalıştığı dış politika tek bir ülke değil, diğer ülkelerle de ekonomik işbirliği ve ticari ilişkiler kurmaya çalışmaktadır.

3.1.1. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Siyasal Sürecinde Kullandığı Muhafazakar Demokrat Kimliği ve Bu Kimliğin İslam ile İlişkisi

Muhafazakârlık Türkiye'de on dokuzuncu yüzyılda modernite ile ortaya çıkmıştır. Tanzimat ve Batılılaşma hareketi ile Osmanlı Devleti'nde muhafazakar düşünce görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde muhafazakârlık yapısı esnek bir görüntüye bürünmüştür (Umut, 2013:367).

Muhafazakârlık ortaya çıktığı veya benimsenmeye başlandığı yerin, coğrafyanın toplumsal özelliklerine göre yani orada yaşayan insanlara göre ortaya çıkmaktadır. Muhafazakârlık her bölgede, yerde veya ülkelerde farklı şekillerde çıkabilir. Bunun sebebi orada yaşayan insanların bir araya gelip topluluk oluşturması ile oluşan toplumsal özelliklerdir. Toplumsal yaşamı oluşturan gelenekler, din vb. unsurlar muhafazakârlığı değiştiren dönüştüren unsurlardır. Gelenekler toplumun dönüşümünde kontrol aracı olarak görülür. Din ise toplumda birliği ve beraberliği sağlayan bir unsurdur. Türkiye'de din ile muhafazakârlık birleştirilerek kullanılmaya başlanmıştır. Toplumsal özellikler toplumun içindeki bireylere göre değişir ve değişen toplum benimsediği her şeyi değiştirebilir. Bazıları ise farklı şekillere girebilir. Bu toplumsal özellikler dolayısıyla farklılık göstermiş, değişime uğramış ya da farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Bu durum Türkiye'de de yaşanmış ve muhafazakârlık yıllara göre farklılık göstererek, Türkiye'de üç dönemde değerlendirilmiştir.

Türkiye'de muhafazakârlığın evrimi, farklılıklarına göre üç döneme göre ele alınabilir. İlk dönem, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde görülen batılılaşma hareketlerinin toplumsal kültürde yarattığı tepkinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Burada muhafazakârlık dinsel inanç ve kültür ile konumlandırılmıştır (Kocal, 2013:326). İkinci dönem, siyasal İslam'ın yükselişi olarak görülebilir. 1950 yılında

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle dini ve siyasi kimlikler üzerindeki baskıyı azaltmak için uğraşmıştır. 1960 darbesinden sonra İslamcılık ivme kazanmıştır. 1967 yılından sonra Milli Görüş Hareketi ortaya çıkmıştır. Erbakan önderliğinde ilk defa bir parti manevi değerlere vurgu yaparak İslamiyet'e önem vermiştir. 1970 yılında cemaatler ve tarikatlar ortaya çıkmış ve muhafazakâr partileri desteklemeye başlamışlardır. 1950 ve 1970'li dönemlerini ele alan, İslam'ı bir medeniyet ve kültürel bir kimlik oluşturmaya çalışılmıştır. 1970 yılı ve sonrasını da ele alan dönemde ise iktidarın elde tutmayı çalıştığı siyasal İslami hareket olarak görülmüştür. (Kocal, 2013:327). 1970 yılından sonra MNP, MSP, RP ve FP gibi partiler kurularak İslam'ın yükselişe geçmesini sağlamış yani bu partileri ile birlikte İslam yükselişe geçmiştir. Üçüncü dönem ise Türk-İslam sentezi olarak görülen ve devlet eliyle ideoloji olarak kurgulanan liberal muhafazakârlık olarak görülen ılımlı İslam olarak yapılandırılmıştır. 1980 yılında yapılan darbe ile ekonomik ve toplumsal sorunlar karşısında neoliberal politikalar görülmeye başlanmıştır. Turgut Özal ile birlikte liberal muhafazakârlık benimsenmiştir ve din üzerindeki baskıyı kaldırmak için uğraşmıştır. 1980 yılından sonra İslam'ın kamusal görünürlüğü artmaya başlamıştır. 1980 yılında Turgut Özal liberalleşme ve demokratikleşme reformları yapmıştır. Bu durum bir değişim sürecinin yani toplumun ekonomik ve sosyal dönüşümünün olması ile birlikte İslami bir söylem oluşmuştur. 2002 yılında ise AK Partinin kurulmasıyla politikalarında yer alan İslam muhafazakârlığı Türkiye'de İslamcılığının üçüncü evresi olarak görülmüştür (Kocal, 2013:328).

İzolasyonist İslamcılığı reddeden yeni kuşak Müslüman liderler, Menderes ve Özal'ın liberal mirasının yegane varisi olarak gördükleri AK Parti'de güçlerini birleştirdiler. Uluslararası camiada Avrupalılar muhafazakar partilerin Türk muadili olarak görülen parti, dini referansları atfın çok büyük suç olduğu Türkiye'de muhafazakar demokrasi gibi pragmatik bir tanımlama geliştirdi. Bu yeni kimliği siyasi iktidarın sınırlı ve tanımlanmış bir şekilde olarak halkın egemenliği ve hukuken üstünlüğünü benimserler (Kösebalaban, 2014:283).

Adalet ve Kalkınma Partisi kurulduktan sonra Milli Görüş Hareketi'nden ayrılarak kendini bu Milli Görüş Hareketi üstünden hareket eden partilerden uzak tutmuştur ve muhafazakar demokrat kimliği üzerinden siyaset yapmaya çalışan AK Parti bu kimliği tanımlamakla hareket etmiştir. Bir kitle yani tüm halkı ve ideolojileri kapsayan bir parti olarak günlük hayatta da dini değerlere önem vererek bu tanımda ilerlemeyi amaçlamıştır. AK Parti bu muhafazakârlık tanımı üzerinden dini ve tarihi değerlere göre hareket ederek siyaset yaptığı bölgenin kültürel ve tarihi değerlere önem

vererek yeniden tanımladığı muhafazakar demokrat kimliği ile siyasal hayatta yer almaya çalışmıştır. Muhafazakar demokrasi ilk kez ideoloji olarak kullanılmıştır. AK Parti bu ideoloji ile birlikte demokratik değerler üstünden hareket ederek siyaset yapmayı hedeflemiştir. AK Parti muhafazakârlığı ve demokrasiyi birleştirerek yeniden düzenlemiş ve yeni bir kimlik oluşturmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin yeniden kurguladığı muhafazakâr demokrat kimliğinin altında yapı olarak Avrupa'da görülen muhafazakârlıktan farklı olarak İslam yani dini inanç ve kültürel mirasın olduğu söylenebilir (Kocal, 2013:332).

Muhafazakâr demokrat kimliği muhafazakâr ideoloji ile birbirine benzemektedir ve bunlar şu şekilde sıralanabilir.

1-Muhafazakârlık, devrimci dönüşüme karşı evrimci veya teorisi değişimi savunan ve geleneksel toplumsal kurumların tahrip edilmesinin yanlışlığına vurgu yapan bir anlayıştır. AK Parti'ye göre de toplumsal dönüşüm her türlü değişimin temelini oluşturur. Değişimden maksat tedrici bir sürecin gerçekleşmesi ve doğal gelişimin sağlanabilmesidir.

2- Muhafazakârlığa göre siyaset bir uzlaşma alanıdır. Toplumsal alandaki çeşitlilik ve farklılık siyasal alanda tanınmakta ve uzlaşmaya davet edilmektedir. AK Parti'ye göre de farklılıklar tabii bir durum ve zenginliktir. Toplumsal ve kültürel çeşitlilikler demokratik çoğulculuğun üretici tolerans ve hoşgörü zemininde siyasete bir renklilik olarak katılırlar. Katılımcı demokraside kendisini bu farklılıklara temsil olanağı sağlayarak ve siyasal sürece katarak geliştirir.

3- Muhafazakârlık siyasal otoriteyi, hukuki ve siyasi meşruluk temeline oturtmakta ve siyasal iktidarın var olan toplumu tanıyarak, işlevlerini onun irade ve değerlerine uygun olarak yürütmesi gerektiğini belirtmektedir. AK Parti'ye göre de siyasal iktidarın en temel dayanağı milli iradenin kabulüne mazhar olarak meşruluğunu milletin genel kabulünden almıştır. Siyasal otoritenin meşruiyetini sağlayan unsurlardan birincisi dayandığı irade, ikincisi ise kendisini ifade ettiği kurumsal kimliğin ortaya koyduğu içeriğin yani kanun, kural ve değerlerini genel kabul görmesi, çağın gereklerine uygun olmasıdır.

4- Muhafazakârlık siyasal iktidarın bir kişi veya zümrenin elinde yoğunlaşmasını reddeder. Dayatmacı ve baskıcı bir hali olan otoriter ve totaliter anlayışları kabul etmez. AK Parti'ye göre de sınırlandırılmayan, keyfi yönetime ve hukuksuzluğa olanak sağlayan, katılımı ve temsili önemsemeyen, bireysel ve kolektif hak ve özgürlükleri hiçe sayan totaliter ve otoriter anlayışlar sivil ve demokratik siyasetin en büyük düşmanlarıdır.

5- Muhafazakârlığının genel tutumu devleti hukukla sınırlamak ve dogmatik yaklaşımların kısıncısından kurtarmak olarak özetlenebilir. Bu çerçevede hükümetin rolü, topluma tercihler empoze etme gücünü kapsamakta olmayıp, barışı korumakla sınırlıdır. AK Parti'ye göre de hukuk devletinin gereği siyasal iktidarın ve tüm kurumlarından yasal çerçeve ile sınırlanmaktadır.

6- Muhafazakârların temel kaygısı, bireyi ve toplumu sağlıklı şekilde bir arada tutabilmektedir. AK Parti'ye göre de bireysel özgürlüğün tam olarak tesis edilebilmesi bireyi soyut, silik ve devlet karşısında korumasız kılmak değil, onu toplumsal olan içinde sivil ve sosyal oluşumlarla teçhiz etmekten geçmektedir. Toplumun ve toplumsal değerlerin korunması temel olmalıdır.

7- Muhafazakârlık genel olarak demokrasiyi benimseyen, katlum olgusunu temel alan onun halk egemenliği boyutunu öne çıkaran bir ideolojidir. AK Parti'ye göre de demokratik siyasal zemini her türlü sorunun aktarıldığı tüm toplumsal taleplerin yansıtıldığı ve doğru ile yanlışın kendisini test ederek düzeltebilecekleri bir zemindir. Türkiye toplumundaki farklılık ve çeşitlilikler de çoğulcu demokrasiye zenginleştiren unsurlardır.

8- Günümüzde muhafazakârlığı ailenin korunması kaygısı veya kimi dini gerekçelerle devletin kürtaj ve cinsiyet değiştirme ameliyatlarına parasal destek vermesine karşı çıkmaktadır. AK Parti'de insan hak ve özgürlükler çerçevesinde bireysel tercih ve kabullerin korunması gerektiğini saklı tutarak, aile kurumunu sarsacak uygulamalar konusunda hassasiyet gösterilmesi ve bebeklerin anne karnundayken bile hakların korunması gerektiğine inanmaktadır.

9- Muhafazakar söylem, radikalizmin yerine ılımlılığın aldığı istikrarlı bir hayatı ifade etmektedir. AK Parti'ye göre de radikal söylem ve üslup Türkiye siyasetine bir fayda sağlamıştır; Türk siyasetinin çalışma kamplaşma ve kutuplaşma yerine uzlaşa, bütünleşme ve hoşgörü üzerine kurulması gerekir ve ılımlılık toplumun genel bir talebidir.

10- Muhafazakârlık, ideal dünyayı önemser ama ona götüreceği umulan toplum mühendisliğini reddeder. AK Parti'ye göre de idealizm ile realizm arasında denge kurulmalıdır (Akdoğan, 2003:6-7-8-9-10-11-12).

AK Parti muhafazakârlık ve demokrasiyi birleştirerek yeni bir şey oluşturmuştur. Bu yeni oluşum genel ve kapsayıcı bir özelliğe sahiptir. Yani ideoloji olarak genelini kapsamaya çalışmıştır. Bu muhafazakâr demokrasi sağ ideoloji ile merkez ideoloji arasında bağlantı kurarak bir köprü görevi görmüş ve birçok kesim tarafından benimsenecek bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Bu muhafazakâr demokrat kimliği bir yanda muhafazakarları diğer yanda demokrat ve diğer taraftan ise İslamcı kesimleri toplayarak bir araya getiren bir kimlik oluşumu olmuştur (Umut, 2013:375). Bu kimliğin oluşumunda AK Parti'nin tüm halkı bir araya getirme amacı yatmaktadır yani kitle partisi olma isteğidir. Bu muhafazakâr demokrasi kimliği halk tarafından benimsenmiştir ve bu durum sıcak karşılanmıştır.

AK Parti muhafazakar ve demokrat bir partidir. AK Parti'ye göre muhafazakârlık eskimeyen yani hep güncel olanı elinde tutmaktır. Bu partiye göre muhafazakârlık sosyo-kültürel ilkelere, değerlere ve oraya ait özelliklere ve güzelliklere, ihtiyaçlara karşılık vermek amacıyla yeniden yapılandırılan bir siyaset yapmaktır (<https://m.akparti.org.tr/site/akparti/2023/siyasi-vizyon>, 2012).

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin muhafazakâr söylemine üç nokta üzerine oturmuştur. Birincisi seçmen kitlesi yani halk, ikinci olarak dış kamuoyuna verilen sıcak mesaj, üçüncüsü ise Kemalist merkez dönemde olarak siyasal İslamcılık ile bir ilişkinin olmasıdır (Umut, 2013:374). İslam'ı ele alarak muhafazakâr demokrat

kimliğinin içine koyuyor. Halkın bu muhafazakâr demokrat kimliği benimsemesi bunun daha kolay uygulanmasını sağlar. Kamuoyunu etkileyecek bir sunuş yani mesaj olması gerekir. Bu tabanda yayılmasını sağlar.

Muhafazakârlık dini ideolojik bir hareket olarak görmemiştir. Toplumun dindarlaşması için merkeze koymuştur. Dinin toplumları için önemli olması ve geleneğin parçası olarak siyaset ile bir zemin oluşturmaya çalışmıştır (Akdoğan, 2003:113). AK Parti muhafazakar demokrat kimliğinin içine dini, tarihi ve geleneği koyarak bunlarla birlikte yeni bir siyaset yapmaya çalışmıştır. AK Parti'nin bu muhafazakâr demokrat kimliği sonrasında dini özgürlükler artmıştır. Bu muhafazakâr demokrat kimliğinin içine İslam'ı alarak tüm halkı bir araya getirmeye çalışmıştır. Dinin toplum için önemli olması ve geçmişte de yerinin önemli olması ile bu kimliğin içine alınmıştır. Bu şekilde zenginleştirilen kimlik ile siyaset yaparak bir zemin oluşturmuştur.

AK Parti'ye göre muhafazakârlık mevcut kurulmuş düzeni olan kurum, kuruluş ve ilişkilerin korunması anlamına gelmez. Sadece bazı değerlerin yani geçmiş değerlerin korunmasıdır. Bu korunmadan anlaşılması gereken ise değişime karşı durmak değildir. Ülkenin değerlerine ve özlerine dokunmadan zarar vermeden tüm değişimlere uyum sağlamaktır (Akdoğan, 2003:128). Muhafazakârlık AK Parti'nin genel hassasiyetlerini yansıtır. AK Parti'nin seçimi kazanmasının nedeni halka yakın olmasıdır yani halka yakınlaştıran muhafazakârlık olmuştur. Dinin muhafazakârlık ile birleştirilmesi ile halk dini özgürlüklerini elde etmiş olurlar. Siyasal alanda yapılan değişiklikler radikal demokrat olarak görülmüştür. Fakat toplumsal alanda muhafazakârlık olarak görülmüştür ve bu duruma göre AK Parti'nin kimlik tanımında yer alan unsurlar farklı olsalar da birbirleriyle birleşmiştir ve birbirlerini beslemişlerdir. AK Parti'nin muhafazakârlığı yeni sağ söylemle benzetilmektedir. AK Parti merkez sağ partinin mirasçısı olarak görülmüş ve tanımlanmıştır (Yıldız, 2004:9=10). AK Parti'nin muhafazakâr demokrasisi farklı kesimler tarafından farklı olarak algılanmıştır. AK Parti kendini muhafazakâr demokrat bir parti olarak tanımlamış olmasına rağmen halk tarafından Müslüman demokrat parti olarak görülmüştür (Umut, 2013:374). AK Parti muhafazakâr demokrat kimliği oluştururken, muhafazakârlığın özelliklerine, şekline göre yani muhafazakârlığın geçmişine göre uygun bir biçimde yapar ve bunu yaparken bu kimliği oluşturduğu ülkeye yani Türkiye'nin yapısına, toplumsal, siyasal ve kültürel

özelliklerine göre şekillendirerek kimliği oluşturur. AK Parti muhafazakâr demokrat kimliğini ülkenin geçmiş değerlerine, geleneklerine uygun olarak evrensel olan muhafazakâr ideolojiye kendilerine göre yeniden yorumlayarak oluşturmuşlardır.

1970’li yıllarda İslam yükselişe geçmiştir. 1980 yılına gelindiğinde ise İslam daha da yükselişe geçerek İslamcı muhafazakar kesim ortaya çıkarak bir değişim yaşanmıştır. Bu döneme gelene kadar İslam insanların sorularını cevap vermek için siyasi kültürel bir model çizmiştir. Yani İslam sadece halka indirgenmiştir sadece halkla ilgili olmuştur. Ama bu dönemden sonra yani 1990’lı yıllara gelindiğinde post-İslamcılık altında dini, hakları ve inançları toplayarak İslam ile birleştirmek olarak görülmüştür (Aktoprak, 2016:12). 2002 yılında AK Parti iktidar olduğunda kendisi diğer partilerden farklı olarak kimliği muhafazakar demokrasi üzerinden tanımlamıştır. Seçmene İslam ve demokrasi arasındaki uzlaşmayı sağlayan, birleştiren bir parti olduğunu göstermiştir.

Siyasal hayatta İslamcı olarak görülen partilerin yani Refah Parti’nin devamı olan Fazilet Parti’nin içinden çıkan Adalet ve Kalkınma Partisi iktidara gelmeden önce kimlik tanımlı söylememiş ve daha sonra kendine kimlik oluşturmaya çalışmıştır. AK Parti iktidara gelmesiyle beraber muhafazakârlık ile demokrasiyi birleştirerek kendine muhafazakar demokrat kimliği adı altında yeni bir kimlik bulmuştur. AK Parti seçimleri katılıp kazandıktan sonra kendisine siyaset ve siyasi kimliği olarak muhafazakar demokrasiyi seçerek, İslamcı veya etnik kökenleri dayalı olarak siyaset yapan partilerden farklı olarak tüm halkı kapsayan bir kitle partisi olarak hareket etmeyi tercih etmiştir. AK Parti muhafazakârlık ile liberalliği birleştirmeye çalışarak Özal’ın geleneğini sürdürmek istemiştir. Hukuk devleti olan, sınırlandırılmış iktidar, güçlü bir yerel yönetim ve iyi işleyen bir ekonomisi olan, ulusal kimlik, din ve tarihi övünç gibi değerleri muhafazakârlık ile birleştiren bir siyasi parti çerçevesi oluşturmuştur (Özdemir ve Demirkanoğlu, 2015:115). Muhafazakârlığın İslam ile ilişkili olarak görülen Türkiye’de bu noktada iki önemli dönüm olmuştur. Milli Nizam Partisi ile başlayan Milli Görüş Hareketi ve bu hareket içinden çıkan AK Parti’nin kurulmasıyla olmuştur.

Adalet ve Kalkınma Partisi’nin oluşumunda olan kesim din ile siyaset arasına yeni bir süzgeç koyarak siyasi iradesini ifade eden bir model ortaya çıkarmıştır. Bu model geleneği, göreneği, tarihi ve kültürü içine alarak ve özellikle de dini önemseyen

muhafazakârlık kendisini demokrat olarak oluşturmuştur. AK Parti İslam kimliğinin toplumsal temsilinin olması ve toplumda hala sürmesi gerektiğini söylemiştir. AK Parti bu modeli Milli Görüş Hareketi'nden kimliği ve söylemi ile farklılaşarak oluşturmuştur ve bir kitlesel desteğini almasını yani kitlesel bir parti olarak çıkmayı çalışmıştır (Özdemir ve Demirkanoğlu, 2015:123). AK Parti dini, kültürel değerler ve tarihsel mirası yeniden kurguladığı muhafazakârlığın içine almıştır. Buna göre İslamcılık ve muhafazakârlık AK Parti'nin milliyetçilik tanımının içeriğini belirlemektedir. Bu İslami muhafazakar milliyetçiliğin temeli Türkiye'nin geçmişi yani tarihsel mirası olarak görülür.

İslamcı muhafazakar kanat manevra evresinde Kemalist rejimin baskı politikalarına direnmenin meşruiyetini milletin içinden gelme, milletin asıl değerlerine ve geleneklerine sahip çıkma ve bunları devam ettirme argümanlarına dayanmaktadır. Lakin bu kesimde de tamamen seçkincilikten uzak bir duruş söz konusu değildir. Bu dönemde Kemalistlerin ayrıcalık konumuna itiraz ayrıcalığını reddine ziyade, ayrıcalığın milletin hakiki evlatları olan kendilerine tanınması talebinden de kaynaklanmaktadır. Bu 1980'lerden itibaren hız kazanan pasif devrimin de temellerinden biridir. Çünkü kalkış evresinde ortaya çıkan devleti ele geçirme, dönüştürme ve devlet üzerinden toplumu yeniden inşa etme hedefini işaret etmektedir hem de manevra evresinin önemli bir özelliği olan köylü kitlelerin desteğini alan ama onları devlet yapısına doğrudan dahil etmeyen bir pozisyonu içermektedir (Aktoprak, 2016:11).

AK Parti'nin muhafazakarlığının din ile ilişkisi yani bir diğer taraftan laikliğe karşı tutumu göz önüne alındığında, AK Parti'ye göre laiklik bireylerin dinsel inanışlarına göre yaşamlarını sürdürebilmesi laikliğe ters bir durum değil aksine laiklik din ve inanç özgürlüğü verir. İnsanlar dinlerini özgürce yaşayabilirler. AK Parti laikliği dinin üstündeki baskıların kaldırılması ve bireylerin dini özgürlüklerini elde etmesi olarak görmüştür. AK Parti buradan hareketle ne laikliği yok saymış ne de dini ortadan kaldırarak yok etmeye çalışmıştır. Laiklik, toplumda yaşayan insanların inanç ve görüşleri karşısında devletin tarafsız olarak durmasıdır. AK Parti'ye göre laikliği, inanç ve görüşlerin yani dinlerin teminatı olarak görmüştür AK Parti dini ifade, inanış ve özgürlüklerin korunmasını önemsemiştir. Dini özgürlüklerin verilmesi ve hiç kimse yaşadığı dinden dolayı suçlanamayacağı söylenilmiştir. AK Parti dini siyasal alandan çekerek bireysel ve toplumsal alanda toplamaya çalışmıştır. Fakat bu şekilde din siyasal alanı etkilemeye başlar. Çünkü bireylerin seçmen olarak demokratik talepleriyle etkiler. AK Parti'nin laikliğine göre, din ve vicdan özgürlüğü korunmalı, herkes istediği dini benimseyebilmeli ve ibadetlerin yani inanış şekillerinin yapılmasını kimse engelleyememelidir. Hiç kimse dini inançlarından dolayı suçlanamaz ve bu dini

inancılar doğrultusunda yaşamın sürdürülmesi, devam ettirilmesi insanların sigortası olarak görülmüş ve bir özgürlük, barış temeli olarak görülmüştür (<https://m.akparti.org.tr/site/akparti/2023/siyasi-vizyon>, 2012).

3.2. TÜRKİYE’DE AK PARTİ DÖNEMİNDE UYGULANAN DIŞ POLİTİKADA İSLAM’IN YERİ

Türk dış politikasında milliyetçilik ve İslam karar alma süreçlerinde kullanılan unsurlardır. AK Parti iktidarlığında dış politika diğer dönemdeki iktidarların dış politikalarına göre gündemde tutulmuştur ve dış politika önemsemiştir.

Türk tarihinde dış politikanın oluşturulmasında olan ana aktörler olarak, milliyetçi sekülerizm/Kemalizm, liberal sekülerizm, milliyetçi İslamcılık ve liberal İslamcılık şeklinde dört kimlik grubundan söz edilir. Türk siyasetinde İslamcılığa karşı sekülerizm ve liberalizm, küreselleşmenin karşı milliyetçilik. Bu kimlik gruplarının bazıları algılayıcı değiştirme konusunda esneklik taşıyabilirken bazıları buldukları noktada değişime karşı mukavemet ve inat göstermektedirler. İşte Türk dış politikası bu kimliklerin mücadelesiyle şekillenmiştir ve daha da ötesinde bu kimlikler dış politikayı kendi kurgu ve hayallerini pratiğe yansıtmada birer araç olarak görünmektedirler. Bundan dolayı Türk dış politikasında anlayışı, değişen uluslararası yapının yanı sıra iç politikanın da çok dikkatli bir biçimde gözlenmiştir ve kaçınılmaz kılmaktadır (Kösebalaban, 2014:26-27).

AK Parti döneminden önceki dönemlerde uygulanan dış politikalarla ilgili eleştiriler olmuştur. Tanzimat döneminde ortaya çıkan medeniyetin normlar üzerinden yeni bir siyasi yapının oluşumunun Osmanlı Devleti’nin içinde olan toplumları sarsan bir etkisi olduğunu söyleyen Davutoğlu’nun dış politikadaki medeniyet kavramının dönüşümünün iki sonucu ortaya çıkmıştır. Buna göre ilk olarak, hiyerarşik olarak merkezden çevreye dağılan bir siyasi kültür oluşturma gayesinin siyasi kimlik, kültür ve tarihin devamı için unsurların radikal kırılma ile karşı karşıya kalmasıdır. İkincisi ise Türkiye’nin yakın coğrafyası ile uzaklaşmış olan bir dış politika yerine bu ülkeler üzerinde bir köprü görevini üstlenerek kimlik üzerinden bir dış politika oluşturulmaya çalışılmıştır (Koyuncu, 2013:331-332).

AK Parti iktidar olduktan sonra dış politikada dört temel politika oluşturarak bunları uygulamak için diğer ülkelerle iletişime geçmeye ve ticaretle birlikte iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bunlardan birincisi, özgürlük ve güvenlik esasında denge kurmaktır. İkincisi, komşularla sıfır problem ve maksimum işbirliğidir. Üçüncü olarak çok taraflı ve çok boyutlu dış politikadır. Dördüncüsü ise proaktif ve vizyon odaklı bir

dış politikadır ve bunlar temel alınarak diğer ülkelerle ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır (Aksoy ve Çemrek, 2010:165). AK Parti komşularıyla iyi ilişkiler yani sıfır sorun ortamı oluşturmaya çalışmıştır. Bu politika ticari ilişkiler kurmak ve güvenlik sorunlarını çözmek için yapılmıştır. AK Parti çok boyutlu ve çok yönlü bir dış politika izlemiştir. Devletler dünyada ortaya çıkan gelişmeleri dikkatlice izleyip ve buna göre doğru kararlar verebilmeli, yaptığı politikalarını dikkatlice ve yerinde yerine getirmeli yani aldığı kararlarını doğru bir şekilde vermeli ve politikalarını doğru bir şekilde uygulamalıdır. AK Parti bu politikaları ve kararları verirken veya uygularken Türkiye'nin tarihini, kültürünü ve coğrafyasını ele almalıdır. Türkiye dinamik yani aktif bir dış politika izlemiştir. Türkiye 2002 yılında AK Parti ile birlikte farklı kimlikler kullanmaya çalışmıştır. Türkiye tarihini yani ortak geçmişini kullanarak belli ülkelerle dış politikada ilişkiler kurmaya çalışmıştır. AK Parti bu dönemde kimlik temelli olarak dış politikada bölgesel politikaları başlatmıştır. AK Parti Türk dünyası ile Türk kimliğini kullanmıştır. İslam dünyası ile İslam kimliğini kullanmıştır. Türkiye çok kimlikli bir dış politika izlemiştir. Dış politikada çok boyutlu ilişkiler için çok yönlü kimlikler kullanılmıştır. Türkiye batı ile olan ilişkilerini kesmemiş ve Doğu ile de ilişki kurmaya çalışmıştır. Bu durum Türkiye'nin bölgesel güç olma idealini gerçekleştirmeye çalıştığı bir göstergesi olarak görülmüştür (Erdağ ve Karadağ, 2013:75).

Türkiye'deki iktidar bloğunun dış politika söyleminde İslami muhafazakar milliyetçiliğin söyleminde İslami muhafazakar milliyetçiliğin söylemsel kalıplarına başvurması AK Parti'nin milliyetçi anlayışının devletleştiği bir uğrağı işaret etmektedir. İslami muhafazakar milliyetçiliğin devlet adına hareket eden dış politikada hakim referans noktası olarak onun aynı zamanda resmi ideolojiye dönüşmesi anlamına gelmektedir (Saraçoğlu, 2013:56).

AK Parti 2002 yılında başa geçtikten sonra yani iktidar olunca hem iç hem de dış politikada uyguladığı stratejiler bu dönemde bir kırılma olarak görülmüştür. AK Parti bu dönemde uyguladığı bu politikalardan dolayı tartışmaların tek hedefi olmuştur. AK Parti dış politikada eksen kayması olarak adlandırılan kavram üzerinden yapılan politika ve AK Parti'nin dini hassasiyetlerini taşıyan bir İslamcı geçmişe sahip olmasında tartışmaların noktası olarak görülmüştür (Sunar, 2013:432). Adalet ve Kalkınma Partisi 2002 yılında büyük çoğunluğu alarak iktidar olmasıyla beraber dış politikada tarihi birleşimi olan ülkelerle ilişkiler kurmuştur. 2004 yılında AB ile olan müzakereler başlatılmıştır. Yani dış politikada Avrupa Birliği, Türk ve İslam Dünyası, Rusya, Balkanlarla ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır. Türkiye'nin AB üyeliğine

yönelik artan siyasi ve kültürel baskılar ve Kıbrıs ile ilgili olan sorunlardan dolayı Türkiye ile Yunanistan arasında çatışmaların yaşanması ile AK Parti Ortadoğu'ya yönelmeye başlamıştır. Türkiye'nin dış politikasını genişletmeye çalışmıştır ve diğer ülkelerle ticari ilişkiler kurmak için buralara yönelmiştir. Türkiye sadece Batıya yönelmemiş, Ortadoğu, Balkanlar, Afrika ve Orta Asya gibi bölgelerde aktif rol oynamaya çalışmıştır. Buralarla ortak ilişkiler ve ekonomik ilişkiler kurarak bölgelerle sıfır sorun ve ilişkiler kurmaya çalışmışlardır ve böylelikle AK Parti döneminde Türkiye'nin dış politikası çok yönlü, sıfır sorun ve iyi ilişkiler üzerine kurularak yapılmıştır. Türkiye Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya gibi bölgelerde ortaya çıkan sorunların çözümü sürecinde aktif bir dış politika uygulamaya ve bu bölgelerde düzen kurucu olarak buralarda etkin olmaya çalışmıştır (Ayata ve Gökberk, 2014:90).

AK Parti'yi 28 Şubat sürecinden sonra Fazilet Partisinden ayrılan bir grup kurmuş ve AK Parti iktidara gelince ılımlı bir İslami politika ortaya koymuştur. AK Parti iktidara gelince AB, ABD ile iyi ve ılımlı ilişkileri kurmaya çalışmıştır. AK Parti'nin ılımlı İslam politikası Amerika Birleşik Devletlerinin Büyük Ortadoğu Projesi ile uyumlu görülmüştür. ABD bu bölgede Türkiye'ye bölge devleti olarak tanımlayarak burada köprü görevi görmesini istemiştir (Aydın, 2002:284). Amerika Birleşik Devletleri tarafından Türkiye Ortadoğu üyeleri için bir model olarak görülmüştür. Bunun bu şekilde görülmesinin sebebi, Türkiye'nin demokratik düzene geçmiş ve demokrasinin değerlerini benimseyen tek Müslüman ülke olmasıdır. Bunun bu şekilde olmasında muhafazakar demokrasinin katkısı vardır. AK Parti'nin oluşturduğu muhafazakar demokrat ile birlikte diğer ülkelerin Türkiye'yi Ortadoğu'ya örnek olarak görmesini sağlamıştır. AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimliğinin içine aldığı İslam ve geçmiş, tarih ile birlikte bunları öne sürerek politika uygulamaya çalışmıştır. Yani bu bölgede önceden Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürdüğü yer olduğu ve bu bölgede inanılan din ile Türkiye'de inanılan din, İslam'ın aynı olduğunu öne sürerek burada aktif rol oynamak istemiştir.

AK Parti dış politikada kimliği kullanarak özellikle İslami kimliği kullanarak yapmış ve özellikle Orta Doğu'ya yönelik dış politikada ortak geçmiş ve din üzerinden giderek iyi ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. AK Parti dış politikasını uygularken sadece bir yöne eğilmemiş yani dış politikasını çok yönlü ve komşularla iyi ilişkiler stratejisi üzerinden yürütmeye çalışmıştır. Bu dönemde dış politikada sadece

batıya yönelim olmamış bunun yanında Türk Dünyası, Ortadoğu, İslam Dünyası, Balkanlar ve Kafkasya gibi ülkelerle yeni ilişkiler içine girilmiş ve buralarda aktif rol oynamaya çalışılmıştır. Bu durum eksen kayması olarak adlandırılmıştır. Bu durum yani eksen kayması AK Parti'nin batı ile olan ilişkilerini durdurmamıştır. Sadece Ortadoğu'ya yönelim artmıştır. AK Parti dış politikada genellikle İslam Dünyası ile ortak geçmiş ve aynı dine inanış gibi kavramları kullanmıştır ve bu kavramların kullanılması ortak bir tarih yani ortak bir medeniyetin olduğunu vurgular. Bu ortak medeniyet kavramı diğer ülkeler ile kurulacak ilişkilerin merkezi olarak kullanılmıştır ve burada Türkiye liderliğinde bir İslam Dünyasının oluşturulması istenmiştir.

Türk dış politikasında AK Parti iktidarına kadar dini, kültürel ve tarihsel bir bütünlüğü içerecek şekilde bir medeniyet tanımı üzerinde durulduğu söylenemez. Cumhuriyetin ilk yıllarında batıya yönünü döndüğü için medeniyet tanımı muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak olarak kullanılmıştır yani batının kültürünü alarak batılılar gibi olmaktır. Bu dönemde de dış politikada kimlik kullanılmıştır. AK Parti döneminde ise medeniyet ve kimlik kavramları kullanılmıştır. Fakat kendisinden önce gelenlerden farklı olarak ortaya çıkmıştır ve farklı biçimde tanımlanarak kullanılmıştır. AK Parti'nin medeniyet kavramı dini, tarihi ve kültürel bağları içine alarak, bu bağlarla diğer ülkeler veya komşularıyla ilişkiler kurarak, bu ülkelerle birlikteliği ve beraberliği savunur. Dış politika ise bu medeniyet tanımı üzerinden kimlik oluşturarak dış politikasını sürdürmeye yani iyi ilişkiler kurmaya ve yürütmeye çalışır.

Bu medeniyet kavramı AK Parti için tarihi, kültürel ve dini bağlarını birlikteliğini söylemekte ve bu kavram dış politikada diğer ülkelerle ilişkiler kurmada ve temasa geçmek için bir vasıttır. Bu durum önceden beri uygulanan dış politikanın temeli olmuş olan batıya yönelimin yanında AK Parti çok yönlü dış politika ve komşularla sıfır sorun politikası ile birlikte Ortadoğu, Türk Dünyası, İslam Dünyası, Afrika, Balkanlar ve Kafkasya ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır (Sunar, 2013:451). Yani AK Parti sadece batı ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmamıştır. Türkiye ile geçmişi olan, ortak bir tarihi olan, ortak dile ve ortak bir dine sahip olan ülkelerle birlikte ilişkiler kurmaya ve ticaret yapmaya başlamıştır. Buralarda aktif rol oynamaya çalışmaktadır.

AK Parti uluslararası ilişkilerle alakalı olarak ulusal kimliğini buna göre oluşturmuştur. Buna göre önceden Osmanlı Devleti içinde olan hala Müslüman olan nüfusun olduğu yerlerle bağ kurmak için Müslüman ve Osmanlı kavramlarını ulusal kimlik içerisinde konumlandırmaya çalışmıştır. Bu ulusal kimlik ile dış politikada din ve tarihi bağlara vurgu yaparak buralarda etkili olmaya çalışmıştır. Dış politikada bu tarihi ve dini vurgu ile buralarda bağ kurarak bu ülkelerde etkin rol almaya çalışmaktadır.

3.3. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN ULUSAL KİMLİK VİZYONUNDA İSLAM

Din ulusal kimlik içinde ulusal bağ ve duygulardan beslenen ve güç alan, hatta ulusal kimlik tanımının diğer modernite idealleri ve unsurları ile aynı şekilde yani uyum içinde olacak şekilde farklılaştığı ya da değiştiği şekilde meşruiyeti olabilmektedir (Koyuncu, 2013:404). Modernleşme ile beraber olarak milli devletlerin ortaya çıkması ile milli kimliklerin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde ümmetçi yapının değişime uğramasının da etkisi olmuştur. Bu arada milli kimliklerin oluşumunda dinin etkisi olmuştur yani önemli bir rolü olmuştur. Buna göre dinin rollerinden en önemlisi insanlara kimlik sağlamasıdır (Keymen, 2007:60).

Türkiye'nin jeopolitik yapısına göre farklı özellikleri ve önemi vardır. Bu jeopolitik yapıda din de çok önemli yapıya sahiptir. Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Orta Asya gibi bölgelerde din önemli bir yere sahiptir ve bu yerlerde Türkiye bu din açısından stratejik bir avantaj sağlayıp bir politika oluşturarak buralarda etkiye ve güce sahip olmaya çalışmıştır. Doğu toplumlarında da din önemli bir yere sahiptir. Türkiye bu fırsatları avantaja çevirmek için dini kimliğini kullanarak bu bölgelerde etkili olmaya çalışmıştır. Din kimlik oluşumunda belirleyici bir unsur olmuştur. Din yani İslam tarihte, kültürün ve geleneğin içinde sürekli olmuştur. Din birlik ve beraberliğin toplum içinde sağlanmasını sağlar. Bir toplumda insanların barış içinde yaşamasını sağlamak için din kullanılmıştır. Türkiye'de din yani İslam bu birleştirici özelliğinin yanında bir kimlik olarak kullanılmıştır ve bu özellik yani dini kimlik kullanılarak bazı bölgelerle işbirliği yapılmaya çalışılmıştır. Bu dini kimlik iktidara gelen her partinin döneminde onların görüşlerine göre ya kullanılmıştır ya da kullanılmamıştır.

İslam'ın içinde bir kimlik bilinci ve kimlik oluşturma iradesi ortaya çıkmıştır. Dinin yani İslam'ın birleştirici rolü, kardeşlik vurgusu ile insanları bir araya toplarken bu bir yandan İslami kimlik ile beraber yapılır. Türkiye'de İslami kimlik her döneme ve başa gelen yani iktidar olan partinin görüşlerine göre kullanılıp kullanılmamıştır. Buna göre İslami kimlik farklı dönemlerde kullanılmıştır.

Tek partili dönemde laikliğe geçilince din göz ardı edilerek siyasetten uzaklaştırılmış ve dine yasaklar getirilmiştir. 1950 yılında bazı dini özgürlükler getirilmiştir ve katı laiklik uygulanmasından çıkmıştır. Çok partili hayata geçince DP döneminde İslam ile ilgili kurumların üzerindeki baskılar kaldırılmıştır ve dini yasaklar da kaldırılmaya başlanmıştır. Artık bundan sonra İslam yükselişe geçmeye başlamıştır. Cumhuriyetin seküler ulusal kimliğinden uzak durulan ya da ulusal kimliği dinsel ve tarihsel unsurların vurgusu yapılarak tanımlayan sağ milliyetçilik ve dinsel kimliği ortaya çıkararak bir üst yani ulusal kimlik oluşturulmuştur. Böylece bu dinsel kimliği öne çıkaran dindar muhafazakârlık gelişmeye başlamıştır (İnceoğlu, 2009:38).

1970 yılında ise İslam dini yükselişe geçmiştir. Bu dönemlerde ilk defa bir parti programında dini ele alarak kurulmuştur. MNP kurulmuştur ve bu parti dini görüşleri olan bir partidir. Yani dini görüşü olan bir parti kurulmuştur. Milli kimliği İslam üzerinden oluşturmaya çalışmıştır. Milli Nizam Partisi Milli Görüş Hareketini oluşturmuştur. Bu görüşe göre milli kimlik ise İslam'ın öngördüğü millet kavramı içerisinde anlamlandırılması gereken yani oluşturulan bir kimlik olmuştur (İnceoğlu, 2009:67). 1980 yılında olan askeri darbeden sonra Türk-İslam sentezi hızlı bir şekilde gerçekleşip güçlenmiştir. Bu dönemde de ulus inşasında dinin rolü artırmıştır. 1980'li yıllarda Türk-İslam sentezinin olması ile Müslümanlık yani İslam en üst noktaya konarak bir kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kimlik ile ulusal alanda Müslüman olan milletler, ülkeler beraber, birlikte yürümeli ve bu ülkelerle beraberliğin birlikteliğin olmasını sağlamaya çalışmışlardır.

İlk defa AK Parti döneminde İslam'ı kapsayan bir ulusal kimlik tanımında bir ideoloji kullanılmıştır. Bu kimliği oluşturup kullanmaya çalışırken tarihsel koşulları da göz önüne alarak kendine bu şekilde ulusal kimlikle ilgili dış politika uygulamaya çalışmıştır. AK Parti İslam'ı merkezi noktasına alan bir ulusal kimliği uygulamaya çalışırken bu kimlik tanımlaması halk bünyesinde yayılmaya başlamıştır. Bu kimliği

uygulamaya sokarken devlet kullandığı araçlarla birlikte tıpkı cumhuriyet döneminde olduğu gibi ulusal kimlik yukarıdan aşağıya doğru inşa edilmiştir. Yani burada oluşturulan ulusal kimlik yukarıdan inmece olarak halka sonradan ikna veya zorla benimsetilerek uygulanmaya çalışılmıştır. Fakat bu durum yani ulusal kimlik inşası ve uygulanması cumhuriyet döneminden farklı olarak zaten halk içinde kabul edilerek yaygınlaşmıştır. AK Parti tarafından yapılan İslam'ı kapsayan yani ele alan ulusal kimlik halk tarafından benimsenmiştir.

Geçmişten beri devam eden kimlik tartışmaları ve yanılsamaları hep devam etmiştir. Yeniden oluşturulan bir kolektif kimlik inşası ulusal kimliğe de bir zemin oluşturmaktır. AK Parti halkı önemsemiştir ve yükseltmiştir. Bundan dolayı ulusal kimlik oluşturulurken tarihsel, kültürel, coğrafi vurgular yapar ve bunun arkasında da İslam vardır. AK Parti ulusal kimlik oluştururken bu vurguları yapar ama bunların başında İslam'ı kullanarak ulusal kimliği oluşturmuştur.

AK Parti Türkiye'nin ulusunu oluştururken dini kullanarak dinsel bir milliyetçilik aracılığıyla oluşturmuştur. Dinsel milliyetçilikte din, kültürel farklılıklardan dolayı ve kültürel mirasın önemli unsurlarından olduğu için ulusal kimliğin içine yerleştirilerek ulusal kimlik oluşturmada kullanılmıştır. Dinsel semboller ve göstergeler sadece ulusal kimliğin içinde kültürel farklılıklar unsuru değildir. Bundan farklı olarak ulusal cemaate manevi değerlerin bir unsuru olarak da görülmektedir. AK Parti kimlik tartışmalarında mücadelesini kültürel alana oturtarak, Batı ile olan farklılığını İslami değerler üzerinden ortaya koymaya çalışmıştır. Bu mücadeleyi ulus devleti reddetmeden ortaya koymaya çalışmıştır ve bu mücadeleyi vermeye çalışmıştır (Aktoprak, 2016:17). AK Parti bu şekilde din üzerinden ulusal kimliği oluşturmaya çalışmıştır. Tüm halkı toplamak bir araya getirmek için ulusal kimliği oluşturmaya çalışmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi ulusal kimliği oluştururken İslam kardeşliği ve birliği üzerinden tüm halkı kapsayacak yeni bir ulusçuluğu tanımına dahil etmektedir. Bu oluşturduğu ulusal kimliği daha esnek ve kapsayıcı olarak ortaya koymaktadır. Millet in veya halk in değeri olarak din söylemi muhalefete karşı güçlü bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Bu yapılırken de ulusal kimlik Müslümanlık ve dindarlık her seferinde yeniden üretilmiştir (Koyuncu, 2013:244).

AK Parti'nin oluşturduğu ulusal kimlik tarihi, kültürü ve vatan unsurlarını kullanarak yapılmış ve bu tarihi kültürel unsurlar yeniden ortaya çıkmıştır. Tarihten kasıt Türkiye'nin geçmişi yani yaşadığı yerler, Osmanlı Devleti döneminde hüküm sürdüğü yerler gösterilmektedir. Kültürel olarak gelenek, görenekler ve din yani İslam'dır. İslam Osmanlı Devleti'nden beri süren bir unsurdur ve bu unsur Türkiye'de her farklı iktidarın dönemine göre yükselirken bazen halka indirgenmiştir. AK Parti döneminde ise ulusal kimlik oluşumunda kullanılmıştır. AK Parti diğer vatan tanımlarından daha esnek bir vatan tanımı oluşturarak Anadolu ve eski Osmanlı topraklarına din ve tarih üzerinden sahiplenerek yürümeye çalışmıştır. Davutoğlu'na göre kültürel havanın derinliği İslam olarak görülmüş ve ona göre hareket edilmiştir (Aktoprak, 2016:20).

Ulusal kimliğin kültürel farklılığının ilk göstergesi kabul edilen İslam medeniyeti vurgusu özelde Osmanlı merkezli yeni bir ulusal tarih inşasını da içerir. İslam Devleti ülküsünün en gerçekleşmiş kabul edilen Osmanlı algısı hem ulusal semboller bazında geleneğin icadına zemin hazırlamakta hem de özellikle manevra evresinde ortaya çıktığı gibi AK Parti'nin davasının dayandırıldığı tarihsel arka planı oluşturmaktadır. Batı'nın maddi alanda da üstünlüğü ve ilerleme fikrini reddetmeden İslam ve Osmanlı üzerinden kurgulanan manevi alanın Batı karşısındaki üstünlüğü açık bir şekilde görülür (Aktoprak, 2016:21).

Türkiye manevi alanda yani kültür olarak Batıdan üstün olduğunu göstermiştir. Bu üstünlüğü göstermek için İslam, Türklük ve Osmanlılık bir arada sunularak Türkiye'nin geçmişinin ve kültürünün üstün olduğu gösterilmiştir. Yani Türkiye zengin geçmiş ve kültürel mirasa sahiptir. Bu kültürle ulusal kimlik oluşturulmuştur. AK Parti Türkiye'nin geçmişini ele alarak bir ulusal kimlik oluşturmuştur ve ulusal kimliğin merkezinde de Türkiye'nin geçmişinde olan ve hala yer alan İslam yer almıştır. AK Parti İslam'ı ulusal kimlik oluştururken kullanmıştır ve bir yandan da bu kimlik ile halkı bir araya getirmeye çalışmışlardır. İslami kimlik ile dış politikada ilişkiler kurmuştur.

AK Parti kurucu kimliğinden farklı olarak bir Osmanlı mirası vurgusu ve İslam-Osmanlı geçmişi unsurunun ulusal kimlik içerisindeki ağırlığı artırılırken, öte yandan kurucu kimliğin kritik belirleyicileri olan Kurtuluş Savaşı ve Atatürk gibi kurucu simgelerin de yoğun bir biçimde kullanılmasıyla AK Parti ulus-devlet alanı içerisindeki yeri güçlendirmektedir. Tüm bu referanslar hem ulusal kimliği başlı başına şekillendirmekte hem de ulusal kimlik tanımı içerisinde yerleştirilen çeşitli unsurların da meşrulaştırılması veya güçlendirilmesi işlevini görmektedir. Bu anlamda en etkin referans ise AK Parti'yi arkasındaki ilahi destekle milleti kurtaran ve yeni düzeni kuran kahraman olarak konumlandırılan bir seçkin-halk ya da ezen-ezilen dikotomisi üzerine inşa edilmiş yakın tarih anlayışdır (Koyuncu, 2013:157).

AK Parti İslam'ı hoşgörü ile sahiplendiği Osmanlı geçmişi ile İslam ve vatanperliğin önde olduğu bir cumhuriyet kurtuluş ve kuruluş tarihini de ulusal kimliğin

içinde bir parça olarak göstermiştir (Koyuncu, 2013:216). AK Parti ulusal kimlikte Osmanlı geçmişini ve cumhuriyet kuruluşunu da içine almaktadır. AK Parti geçmişi ve tarihi ortaya çıkararak yani vurgu yaparak ulusal kimliği oluşturmaya çalışmıştır. AK Parti ulusal kimliği oluştururken geçmişi yeniden ortaya çıkarır. Ulus oluşturulurken tarihi geçmişi yani Osmanlı Devleti yeniden hatırlatılarak bunun üzerinden yürümüştür. Adalet ve Kalkınma Partisi ulus oluşumunda ulus yerine milleti kullanmaktadır. Ulus yerine milleti kullanmasının sebebi millet kavramının İslam'ı referans olarak görmesidir. AK Parti iktidarı için İslam medeniyeti ve Osmanlı Devleti idealdir. Onlar Türkleri İslam ile birlikte bir araya getirerek beraberliği sağlamaya çalışmıştır (Aktoprak, 2016:25).

AK Parti Osmanlı geçmişine ve İslam'ı ulusal kimlik içine almıştır. Bu ulusal kimlik içinde olan Osmanlı tarihi ve din ile ilgili olarak etkinlikler ve düzenlemeler yaparak vurgu yapmıştır. Osmanlı geçmişi, kültürü ve İslam üzerinden bir kimlik oluşturarak, bu kimliği de uygulamaya koymuş ve dış politikada bu kavramları kullanarak ulusal kimlik üzerinden de dış politika yürütülmüştür. Dinin yani İslam'ın ulusal kimlik içinde yerinin olduğu AK Parti'nin konuşmalarından ve uygulamalarından anlaşılmaktadır. Bu sosyal yardımlaşmaların da yapılmasını sağlamak için kullanılan dini söylemler ve uygulamalar da AK Parti'nin ulusal kimlik oluşumuna din açısından faydası olmuştur. Tüm bu uygulamaların ve etkinliklerin yapılması ulusal kimliğin İslam üzerinden tanımlanmalarına katkıda bulunmaktadır. AK Parti dinin ulusal kimlik içerisinde yerini sağlamlaştıran söylemleri ve yaklaşımları vardır. Bu etkinlikler, uygulamalar, söylemler ve yaklaşımlar dinin ulusal kimlik içinde değerini daha da yükselmiştir. Din toplumda da sorunları çözücü ve toplumu birleştirici olarak da kullanılmıştır.

Müslümanlık, bireylerin bir arada yaşamaları için tek yol olarak ortaya konulduğunda vatandaşlık etiğini dini bir boyut kazandırmaktadır ve bu durum ulusal kimlik içindeki dinin yerini yani Müslümanlığı yeniden konumlandırır ve yerini güçlendirir (Koyuncu, 2013:306)

SONUÇ

Kimlik bireylerin kendilerini diğerlerinden ayırarak kendilerini diğerlerinden farklı olarak tanımlaması yani bilmesidir. Kimlikleri bireyler kendilerine göre şekillendirerek oluştururlar. Bireylerin tek bir kimliği yoktur. Kimlik, insanın diğerlerinden farkının ve kendinin farkında olmasıdır. Bireyler kendileri için tek bir kimlik seçmezler ve farklı farklı kimlikleri vardır. Bu tanımlamaları göre bireyler kendilerine uygun kimliği seçerler. Kimlik tarih, dil, din ve gelenekler gibi etkenler tarafından tanımlanmaktadır. Kimlikler ülkelerin, toplumların değerlerine göre şekillenen bir süreç olmuştur. Bu oluşumu etkileyen değerler vardır ve bunlar; nesnel olanlar ırk, din, dil gibi etkenlerdir ve öznel olanlar ise kültür, tarih ve ülkü şuuru gibi etkenlerdir.

Kimlikler farklı çeşitlere ayrılmıştır. Düşünürler de kendilerine göre kimlikleri ayırmışlardır. Bireylerin kendilerine ait bireysel kimlikleri, toplumsal kimlikleri vardır. Bireysel kimlikler bireyleri diğerlerinden ayıran kimliklerdir. Toplumsal kimlikleri belirleyen faktörler dil, din, tarih gibi şeylerdir. Sosyal kimlik bireylerin kendilerini daha iyi tanımasıdır. Erickson kimliği bilinç ve süreç olarak ayırmıştır. Güvenç ise kimlikleri üçe ayırmış. Bu kimlikler bireysel, kişisel ve ulusal kültürel kimliklerdir. Smith kimliği dörde ayırarak ele almıştır. Buna göre kimlikler cinsiyet kimliği, ulusal kimlik, sınıf kimliği ve dini kimlik olarak ayrılmıştır. Etnik kimlikler etnik gruba göre oluşur ve değişir. Etnik kimliği oluşturan kültürel değerler değişebilir. Etnik kimlikler din ve sınıf vb. olan kolektif kimliklerle beraberdir. Kimlikler farklı şekilde tanımlanmıştır. Zaten devletlerin ve bireylerin kendilerine ait birden fazla kimlikleri vardır yani birden çok kimlik oluşturup, bu kimliği benimseyip ve daha sonra bu kimliği isterlerse değiştirebilirler. Daha sonra tekrardan kimlik oluşturmaya çalışırlar.

Millet aynı özelliklere sahip veya birbirine benzer bireylerin toplanıp bir araya gelmesiyle oluşur. Bu insan toplulukları aynı toprak parçası üzerinde, aynı yerde, aynı özelliklere sahip olan insanların bir araya gelmesiyle millet oluşur. Bu aynı olan özellikler ortak dil, din kültür ve tarihtir. Ulus aynı dili konuşan, aynı tarihi ve kültürel bağları olan, aynı dini inancıya sahip olan ve ortak kimliğe sahip olan toplulukların bir toprak parçası üzerinde bir araya gelmesidir. Ulus oluşturmak için ortak değerlere sahip olan herkes bir araya gelip bir yurt oluşturur. Ortak özellikleri olan bireyler bir topluluk

oluşturup bir millet oluştururlar. Ulus oluşturulduktan sonra bir toprak üzerinde yani bir coğrafyada, sınırları olan bir alanda bağımsız ve özgür bir şekilde devleti kurarlar. Ulusların oluşumları bazı yaklaşımlara göre değişmiştir. Bu yaklaşımlar ulusu şu şekilde tanımlamışlardır. İlkçi yaklaşıma göre milletler doğal ve eskiden beri var olan yapılar olarak ortaya çıkmıştır. İlkçi yaklaşımlar kendi içlerinde doğalcı, eskici, biyolojik ve kültürel olarak ayrılmıştır. Doğalcılara göre bireyler belli bir alanda yani toplumda doğar ve burada olan her şeyi benimserler. Burada milleti oluştururlar. Eskiciler ise milletlerin eskiden beri olduğunu ve hala devam ettiğini sadece günümüze kadar farklı biçimlerde ortaya çıktığını söylemişlerdir. Biyolojik yaklaşıma göre insanlar bir topluluk oluştururken kendi kan bağı olan kişilere yönelirler ve beraber ilişkiler kurmaya çalışmışlardır. Kültürel yaklaşıma göre millet dil, din gibi ortak unsurlara sahip bireyler tarafından oluşturulur. Modernistler milletlerin ve milliyetçiliğin modern çağın ürünü olduğunu savunurlar. Etno-sembolcülere göre milletlerin oluşum ve ortaya çıkış süreci tarih içinde olmuştur. Bir topluluk bir araya gelip ulusu oluşturduktan sonra devleti kurarlar. Halk yani toplum olmadan devlet olmaz. Ulus devlet sınırları belli olan bir toprak parçası üzerinde yaşayan belli bir milletin olması, milli kimliğin biçimlendirdiği ve egemenliğini ulustan alan devlettir. Devletler oluşturulurken bir milli kimlik oluşturulur.

Ulusal kimlik devletin diğer kimliklerinden farklı bir noktaya konularak, üst noktaya alınır ve bu devletin gücünü gösterir. Bu kimliğe göre devlet politikalarını şekillendirir. Milli kimlik toplumdaki bireylerin aynı şeyleri benimseyerek ortak bir üst kimliği benimsemesi ve milli bilincin sağlanmasıdır. Milli kimlik inşasında diğer kimliklerin üstünde herkes açısından ortak bir kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Kültür, tarih, din ve dil milli kimlik oluşturmada temel unsur olarak kullanılmıştır. Ulusal kimlik sağlam olmalıdır ki devletin dışarıya karşı gücü de fazla olur yani ulusal kimliği oluştururken güçlü ve sağlam temeller üzerine kurulmalıdır. Milli kimlik sağlam ve güçlü bir yapı olarak inşa edilirse devletin güçlü bir yapısı olur. Devlet ulusal kimliğe göre politikalarını şekillendirdiği için ulusal kimlik sağlam yapıda olmalıdır. Osmanlı Devleti'nde Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık gibi kimlikler kullanılmıştır. Osmanlı ve İslam önceden beri kullanılmıştır. Osmanlı Devleti içindeki farklı milletler ayrılmaya başlayınca bunlar son zamanlarda kullanılmamıştır. Türkçülük ve Batıcılık kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti dağıldıktan sonra Kurtuluş

Savaşı döneminde Osmanlı ve İslam kimliği üzerinden yürütülmüştür. Çünkü savaşı kazanmak için tüm halkı toplamak için yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Türklük kimliği vurgulanmaktadır. Tek partili dönemde Türklük yanında laiklik ve batı kimliği kullanılmıştır. Çok Partili hayata geçince dini kimlik de kullanılmaya başlanmıştır. 1970 yılından sonra da din yükselişe tamamen geçince dini kimlik kullanılmıştır. 2002 yılında AK Parti ile dini ulusal kimlik içinde kullanmış ve hatta dış politikada da bu kimlik kullanılmıştır.

Din bireyler ve toplum için önemlidir. Çünkü insanlar sığınacak ve güvende hissettikleri bir unsur ararlar ve ona sarılırlar. Din ve toplum arasındaki ilişki şu şekildedir. Bunlardan biri, din sadece olduğu toplum üzerinde etkide bulunmaz ve diğer topluluklara da etkide bulunur ve yayılır. Diğer ise din toplumda gerçekleştiği için toplumsal bir konudur. Din toplumu birleştirir, denetler ve toplumu belirler. Devletler anayasalarında din devlet bağlamında bakıldığında dört başlık altında toplanır. Bunlardan birincisi, din devlet ayrılığını benimseyen devletlerdir. Anayasada laik olarak belirtilmiştir. İkinci olarak din devlet ilişkilerinde karışmanın olmadığı devletlerdir. Üçüncüsü resmi dine sahip devletler, anayasalarında bir dine bağlı olduklarını belirtirler. Dördüncü olarak ise teokratik devletlerdir. Bu devletlerde hukuk dine göre yapılır devlet dine göre yönetilir.

İslam dini Hz. Muhammed ile Araplara gelmiştir. Bundan sonra dört halife zamanı olmuştur. İslam iki dönemde de ilerlemiştir ve yayılmıştır. Daha sonra Abbasiler ve Emeviler halifelik makamını kendilerine almışlardır. Yavuz Sultan Selim döneminde ise Abbasilerden halifelik makamını almıştır ve Osmanlı Devleti döneminde İslam yükselişe geçmiş ve İslam'ın en iyi dönemi olmuştur. Abdülhamit İslamcılık politikası ile tüm Müslümanları bir araya getirmek için çalışmıştır. Toplumu yani halkı İslami bir kimlik etrafında ve değerlerine sahip çıkarak ve İslam'ın geçmişteki yani tarihteki İslam'ı tekrar canlandırmak için yeniden dini kimlik etrafında halkı bir araya getirerek toplamaya çalışmıştır. İslamiyet birleştirici ve beraberliği sağlayan bir unsur ve bunun yanında kimlik olarak da kullanılmıştır. Din Osmanlı Devleti'nin her yerinde olmuştur.

Türkiye'de din iktidarlara göre değişmiştir. Tek partili dönemde laikliğin uygulanması ile din dışlanmıştır. Çok partili hayat ile beraber din güçlenmiş ve ilerlemeye başlamıştır. 1960 sonrası din yükselişe geçmiş ve 1970 yılında ilk defa bir

parti kendini dinle birleştirmiş yani parti programına dini almıştır. Erbakan'ın Milli Görüş Hareketi din üzerinden gitmiştir. 1980 yılında dini gruplar ve tarikatlar çoğalmaya başlamıştır. Bu dönemde liberal politikalarla kamusal alana değişik kimlikler girmiştir. Din kamusal alana girmeye başlamıştır. Refah Parti ile din yükseliş geçmiştir. İslam laikliği yok edecek diye parti kapatılmıştır. Bundan sonra AK Parti ortaya çıkmış ve bu dönemde din kullanılmıştır. Hatta din ulusal kimlik olarak kullanılmıştır ve bu kimlik dış politikada da kullanılmıştır. Türkiye'de dinin yeri iktidara göre değişmiştir. Bu dönemlerde laikliğin kullanımına göre de dinin yeri değişmektedir.

Laiklik ilk başlarda kilise ve devlet arasında çatışmaların başlaması ile devletin dini ortadan kaldırmak için uğraşmıştır. Bunun sonucunda savaşı devlet kazanmış ve din yani kiliseyi kontrolü altına almıştır. Aydınlanma, Rönesans ve Reform Hareketlerinden sonra laiklik tamamen ortaya çıkmıştır. Din yerine insan ve akıl almıştır. Laiklik din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Devletin belli bir dini olmamalıdır. Devletin dine karışmaması, dininde devlete karışmamasıdır. Laikliğin din ve vicdan özgürlüğü olmalıdır. Çünkü laiklik dini yok saymaz. Din ve vicdan özgürlüğüne göre hiç kimse inandığı, yaşadığı dinden, inançtan ve ibadet şeklinden dolayı suçlanamaz, bunlar zorla yaptırılmaz veya dışlanamaz. Bireyler başkalarının haklarına zarar vermeden özgürce istediği dine, inanca ve ibadet şeklini özgür bir şekilde inanabilir ve yapabilir. Türkiye'de laiklik her dönemde farklı şekillerde uygulanmıştır. Laiklik aslında Osmanlı Devleti'nde görülmeye başlamış ama toplumsal yapıdan dolayı olmamıştır. Türkiye'de tek partili dönemde laiklik uygulanmaya başlamıştır. Hatta 1937 yılında laiklik anayasaya girmiştir. Laikliğin uygulanması ile din siyasal alandan dışlanıp özel alana itilmiştir. Din üzerinde baskılar yapılmıştır. Çok partili hayata geçmeden önce dini özgürlükler verilmiş yani hacca gidenlere yardım, ilahiyat fakülteleri açılmış ve dinin okullarda ders olarak konulması gibi özgürlükler verilmiştir. 1950 yılında ise laiklik olmasına rağmen dini özgürlükler artmıştır. Din yükseliş geçmiştir. Bu dönemden sonra laiklik olsa da din yükseliş geçmiştir. 1970 yılında din yükseliş geçerek bir parti dini içine alarak din ile özdeşleşmiştir. 1980 yılında Türk-İslam sentezi olmuştur ve din kamusal alana girmeye başlamıştır. 2002 yılında AK Parti ile laiklik uygulamada ve din de vardır. AK Parti'ye göre laiklik dinin dışlanmamasıdır ve din ile devlet işlerinin ayrılmasıdır. Din ve vicdan özgürlüğü ile

herkes istediği dine ve inanca özgürce inanabilir. Bu inançtan dolayı suçlanamaz. AK Parti dini ulusal kimlik içine almıştır. Bu kimliği ele alarak bazı ülkelerde dış politikada kullanmıştır ve bu ülkelerle iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır.

Türklük ve İslamiyet bir olmaya başlamıştır. İslamiyet Türklük ile birleşerek milli din olarak kabul edilmiştir. Din milli duygularla birleştirilerek bir kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Dini kendileri ile özdeşleştirerek ve milli duygularla birleştirerek bir kimlik yani dini kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Din çok daha önceden yani Osmanlı Devleti'nde de kimlik olarak kullanılmıştır. Din toplumda yaşayan insanlara kültürel bir değer vermiştir. Din Osmanlı Devleti'nde toplumu düzenleyen, birleştiren ve beraberliği sağlayan bir unsur olarak kullanılmıştır. Türkiye'de din ilk başlarda laikliğin dolduramadığı boşlukları doldurmak için kullanıldı. Daha sonraları din belli bir dönemden sonra kimlik olarak da kullanılmıştır. Din ne olursa olsun her toplumda yer almıştır. 1922 ve 1950 yılları arasında İslam siyasetten arındırılmış ve uzaklaştırılmıştır. Din topluma indirgenmiş yani din halka ait olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında laik bir toplum oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunu sağlamak için birçok alanda reformlar yapılmıştır. Laiklik için yapılan sert reformlar dini kısıtlamış, din ile ilgili yerler kapatılmıştır ve bu durum halk tarafından tepki ile karşılanmıştır. 1980 yılında yaşanan toplumsal sorunları çözmek için İslam'a yönelmişlerdir. 1980'lerden sonra toplumun her türden insanları dini kimliği benimsemeye başlamışlardır. 1980 yılında yapılan darbeden sonra İslam ulusal kimlik içerisinde yükselişe geçmiştir. 2002 yılında ise din yükselişe geçerek ulusal kimlik oluşturulurken içinde yer almıştır yani ulusal kimlik olarak kullanılmıştır. Din her dönemde yer almıştır. Her ne kadar dışlanmaya çalışılsa da bu olmamış her zaman kimlik olarak kullanılmıştır. Ulusal kimlik olarak da kullanılmıştır.

28 Şubat sürecinden sonra Refah Parti kapatıldıktan sonra Fazilet Partisi kurulmuştur. FP içinde gelenekçiler ve yenilikçiler olarak ikiye ayrılmışlardır ve bu yenilikçilikler Adalet ve Kalkınma Partisi olarak ortaya çıkmıştır. FP'nin kapatılması ile AK Parti ve SP kurulmuştur. SP Milli Görüş Hareketini devam ettirmiştir. AK Parti'nin iktidar olmasına kadar istikrarsızlık sürmüştür. Bu istikrarsızlığın olmasında sorunlar vardır. Bu sorunlardan birincisi, koalisyon içinde uyum sorunun olması ve Başbakan Ecevit'in sağlık sorunlarından dolayı ülkeyi yönetemeyen durumda görülmesidir. Halk kriz yüzünden artık sesini yükseltmeye başlamıştır. İkinci olarak ise 28 Şubat sürecinin

etkileriydi. Doğru Yol Partisi ve Refah Parti'nin kurmuş olduğu koalisyonun post modern darbe ile düşürülmesi ile oluşan sorunlardır. AK Parti seçimi kazanmıştır ve bu köklü partilerin bazıları barajı bile geçememiştir. AK Parti iktidara gelmesiyle siyasi istikrarsızlık sona ermiştir. AK Parti'nin iktidar olmasıyla beraber dini özgürlükler verilmiş ve olan baskılar kaldırılmıştır. Bu durum ülkede yaşayanların refah ve özgür olarak yaşamasını sağlamıştır. AK Parti kitle partisi olarak yani tüm kesimden insanları kapsayan bir parti olarak halkın isteklerine cevap vermeye çalışmıştır.

AK Parti muhafazakar demokrat kimliği üzerinden siyaset yapmaya çalışmış ve bu kimliği tanımlamakla harekete başlamıştır. AK Parti bir kitle yani tüm halkı ve ideolojileri kapsayan bir parti olarak günlük hayatta da dine önem vererek bu şekilde ilerlemeyi çalışmıştır. Bu muhafazakârlık tanımı dini ve tarihi değerlere göre hareket ederek yeniden tanımladığı muhafazakar demokrat kimliği ile siyasal hayatta yer almıştır. AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimliği dini içine alarak ve önem vererek kullanmıştır. Din bu kimlik içinde yer almıştır. Din dış politikada da kullanılmıştır. AK Parti iktidar olduktan sonra dış politikada dört temel politika oluşturarak bunları uygulamak için diğer ülkelerle ticaretle birlikte iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bunlar, özgürlük ve güvenlik esasında denge kurmak, komşularla sıfır problem ve maksimum işbirliği. çok taraflı ve çok boyutlu dış politika ve proaktif ve vizyon odaklı bir dış politikadır. Bunlar temel alınarak diğer ülkelerle ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. Türkiye dış politikada çok kimlikli olarak hareket etmiştir. Türk Dünyası ile Türk kimliği, İslam Dünyası ile İslam kimliği kullanılmıştır. AK Parti dış politikada kimliği kullanmıştır. İslami kimliği kullanarak özellikle Orta Doğu'ya yönelik dış politikada ortak geçmiş ve din üzerinden politika ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. AK Parti dış politikasını uygularken sadece bir yöne eğilmemiş yani dış politikada çok yönlü ve komşularla iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. AK Parti dini ulusal kimlik oluştururken de kullanmıştır. Bu kimliği dış politikada da kullanmıştır.

Dinin milli kimlik oluşturulurken önemli bir rolü olmuştur. Zaten din kimlik oluşturulmada kullanılmıştır. Devletler milli kimlik oluşumunda dini kullanmışlar ve buna göre ulusal kimlik oluşturmuşlardır. Türkiye'de ise din coğrafi konum açısından da önemli olup bazı bölgelere din ile kurulan kimlik ile yönelip ilişki kurmaya çalışırlar. Türkiye'de dinin ulusal kimlik olarak kullanılması her iktidara ve döneme göre değişmiştir. Tek partili dönemde laikliğin uygulanması ile din arka plana atılmıştır. Bu

yüzden dini kimlik kullanılmamıştır. Bu dönemde din üzerinde baskılar olmuştur ve halk bundan şikayet etmeye başlamışlardır. Çok partili döneme geçmesi ile birlikte din ve dini kurumlar üzerindeki baskılar kaldırılmaya başlanmıştır. Bu dönemde ulusal kimlik dinsel ve tarihsel unsurların vurgusu yapılarak oluşan sağ milliyetçilik ve dinsel kimliği ortaya koyan bir ulusal kimlik çıkmıştır. 1970 yılında ise İslam dini yükselişe geçmiştir. Bu dönemlerde ilk defa bir parti programında dini ele alarak kurulmuştur. MNP dini görüşleri olan bir partidir. Bu parti milli kimliği İslam üzerinden oluşturmaya çalışmıştır. Milli Nizam Partisi Milli Görüş Hareketini oluşturmuştur. Bu görüşe göre milli kimlik, İslam'ın öngördüğü millet kavramı içerisinde oluşturulmalıdır. 1980 yılından sonra Türk-İslam sentezi hızlı bir şekilde gerçekleşip güçlenmiştir. Bu dönemde de ulus inşasında dinin rolü artırmıştır. 1980'li yıllarda Türk-İslam sentezinin olması ile Müslümanlık yani İslam en üst noktaya konarak bir kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. AK Parti döneminde ise İslam'ı kapsayan bir ulusal kimlik tanımında bir ideoloji kullanmıştır. Bu kimliği tarihsel koşulları da göz önüne alarak kendine bu şekilde ulusal kimlik oluşturmuştur. AK Parti İslam'ı merkezi noktasına alan bir ulusal kimliği uygulamaya çalışırken bu kimlik tanımlaması halk bünyesinde yayılmaya başlamıştır ve halk tarafından benimsenmiştir. AK Parti ulusal kimlik oluştururken tarihsel, kültürel, coğrafi vurgular yapar ve bunun arkasında da İslam vardır. AK Parti İslam'ı kullanarak ulusal kimliği oluşturmuştur. AK Parti'nin oluşturduğu ulusal kimlik tarihi, kültürü ve vatan unsurlarını kullanarak yapmış ve bu tarihi kültürel unsurlar yeniden ortaya çıkmıştır. Tarihten kasıt Türkiye'nin geçmişi yani yaşadığı yerleri Osmanlı Devleti döneminde hüküm sürdüğü yerleri göstermektedir. Kültürel olarak gelenek, görenekler ve din yani İslam'dır. İslam Osmanlı Devleti'nden beri süren bir unsurdur ve bu unsur Türkiye'de her farklı iktidarın dönemine göre yükselirken bazen düşüşe geçmiştir. AK Parti döneminde din ulusal kimlik olarak kullanılmıştır. Bu durum uygulamalarında ve söylemlerinde görülmektedir. Bu uygulamalar ve söylemler İslam'ın yükselmesini sağlamış ve ulusal kimlik içinde İslam'ın yerini daha da arttırmıştır. AK Parti İslam'ı ulusal kimlik olarak kullanmıştır ve bu kimliği dış politikada İslam Dünyası'na yönelik olarak uygulamıştır.

KAYNAKÇA

- Akçura, Yusuf (2007), *Türkçülük*, İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık
- Akdağ, Yalçın (2003), *Muhafazakar Demokrasi*, Ankara: Ak Parti
- Akdemir, Erhan (2009), “11 Eylül 2001, 11 Mart ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarından İslam’ın Avrupa’da Algılanışı”, *Ankara Avrupa Çalışma Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, ss.1-26.
- Akıncı, Abdulvahap (2013), *Türk İslam Sentezinde Tarih ve Kimlik*, 1. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Ak Parti 2023 Siyasi Vizyonu Siyaset, Toplum, Dünya* (2012), ss. 4-20. [Erişim: 10 Ocak 2017, <https://m.akparti.org.tr/site/akparti/2023/siyasi-vizyon/>].
- Aksoy, Metin ve Çemrek, Murat (2010), “Türk Dış Politikasında Kimlik Sorunsalı”, Cüneyit Yenigün ve Ertan Efeğil (Der.); *Türkiye’nin Değişen Dış Politikası*, 1. Basım, Nobel Yayın Dağıtım Yayınları: İstanbul, ss.151-172.
- Aktay, Yasin (2012), “Türkiye’de İslam ve Siyasetin İlişkisine Dair Bir Soykütüğü Denemesi”, Yasin Aktay, Pakınem El-Sharkawy, Ahmet Uysal (Ed.); *Değişen Ortadoğu’da Kültür ve Siyaset*, 1. Baskı, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları: Ankara, ss. 115-144.
- Aktoprak, Elçin (2016) “ Postkolonyal Bir ‘Dava’ Olarak ‘Yeni Türkiye’nin Yeni Ulusu”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:71; No: 1, ss.1-32.
- Aktürk, Şener (2013), *Türkiye’nin Kimlikleri Din, Dil, Etnise, Milliyet, Devlet ve Medeniyet*, 1. Basım, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Alperen, Abdullah (2008), “Türkiye’de Kimlik Arayışları ve İslam”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı:2, ss. 59-80.
- Anderson, Benedict (1995), *Hayali Cemaatler*, (Çev. İskender Savaşır), 2. Baskı, İstanbul: Metis yayınları.
- Ankara Üniversitesi (2012), *Demokrasinin Yeniden Yapılandırılması Tartışmaları Bağlamında 2011 Milletvekili Genel Seçimleri ve Medya (11Y5450001)*. [Erişim: 04 Kasım 2016, <http://>], Ankara Üniversitesi: Ankara.
- Arpacı, Murat (2013), “Erken Cumhuriyet Türkiye’inde Siyaset, Beden ve Terbiye (1923-1946)”, [Bildiri], Ü. Güneş (Ed.); *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı II*, Star Ajans Matbaacılık: Bursa, ss. 493-502.
- Aslan, S. ve Alkış, M. (2015), “Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçişte Türkiye’nin Modernleşme Süreci: Laikleşme ve Ulusal Kimlik İnşası”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 18-33.

- Atmış beşinci Hükümet Programı Konuşma Metni*, (2016), ss. 1-39. [Erişim: 01 Ocak 2017, <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/65-hukumet-programi/84149>].
- Atmış dördüncü Hükümet Programı*, (2015), ss. 1-160. [Erişim: 01 Ocak 2017, <https://www.makparti.org.tr/site/haberler/64-hukumet-programi/80720>].
- Ayata, A. ve Yücel G. (2014), “Türk Dış Politikasında Teamüleri Aşmak ‘Osmanlılık’”, *ÇAVSAM Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, ss. 67-93.
- Ayata, Ali ve Yücel Gökberk (2015), *Yeni Küresel Düzendeki Türk Dış Politikasının Kimlik Arayışı*, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aydın, Erdoğan (2002), *İslamcılık ve Din Politikaları*, 1. Basım, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler (2016), “2005 Başında Türkiye’nin Ekonomik ve Siyasal Yaşamı Üzerine Değerlendirmeler (2005)”, *Genel-İş Emek Araştırma Dergisi*, Sayı: 2: ss. 1-18. [Erişim: 12 Ekim 2016, <http://emekarastirma.org/makale-208/2005-basinda-turkiyenin-ekonomik-ve-siyasal-yasami-uzerine-degerlendirmeler.php>].
- Bilgin, Nuri (2005), “Milli Kimlik – Cumhuriyet Dönemi“, Mustafa Kahramanyol (Ed.); *Milli Kimlik ve Türkiye’nin Geleceği Üzerine*, 1. Baskı, Ato Gemi Ofset Yayınları: Ankara, ss. 61-72.
- Can, İslam (2013), “Çokkültürlülük Tartışmaları Işığında Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)’nin Çokkültürlü Politikalarını Anlamaya Giriş”, [Bildiri], Ü. Güneş (Ed.); *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı I*, Star Ajans Matbaacılık: Bursa, ss. 115-132.
- Cebeci, Suat (2008), “Milli Kimlik Bağlamında Din-Kültür İlişkisi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, ss.1-11.
- Çağatay, Murat (2003), *Türkiye’de Toplumsal Eşitsizliklerin Kaynağı Olarak Kurumsal Kimlik*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çaha, Ömer (2008), *Bitmeyen Beraberlik Modern Dünyada Din ve Devlet*, 1. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çamlıbel, Cansu (16 Şubat 2015), “Türkiye’deki Yeni Kapitalizmde Din İlişkisi Sermayesi Ayşe Buğra Röportajı”, *Hürriyet*, ss.1-4. [Erişim: 12.03.2017, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=28211875>].
- Çelikçi A. ve Levent A. (2013), “İslamcılık ve Kalkınma Türkiye’de 1990-2000 Yılları Arasında İslamcı Söylemde Kalkınma Vurgusu”, [Bildiri], Ü. Güneş (Ed.); *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı II*, Star Ajans Matbaacılık: Bursa, ss. 379-388.

- Çınar, Menderes (2015), *Vesayetçi Demokrasiden "Milli" Demokrasiye*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dağcı, G. T. ve Dal, A. (2014), "Osmanlı'dan Günümüze Din-Devlet ve Laiklik Tartışmaları", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1: ss. 37-47. [Erişim: 02 Ocak 2017, <http://dergi.cicr.org.tr>].
- Davutoğlu, Ahmet (2001), *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 5. Basım, İstanbul: Küre Yayınları.
- Doğanay, Taylan Can (2014), "Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Muktedir İktidarı ve Sistem Meşrulaştırması", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 16, Sayı:27, ss. 65-72.
- Duman, D. ve Barut, I. (2014), "İslam ve Sivil Toplum", Yasin Aktay, Birol Akgün, Ahmet Uysal, Faouzi Bendridi (Ed.); *Devlet, Adalet ve Gençlik*, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları: Ankara, ss. 181-194.
- Düzdağ, M. Ertuğrul (2013), *Yakın Tarihimizde Irkçılık*, 1. Basım, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Efegil, Ertan (2012), "Türk Dış Politikasında Siyasal Kültürün Etkisi; Kemalist Siyasal Kültürün Evrimleşmesi", *Akademik Bakış*, Cilt: 5, Sayı:10, ss. 189-206.
- Ekşi, Muharrem (2016), "Ak Parti Döneminde Ortadoğu'da Türk – Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Eksen: İslami Kimlik", *Akademik Bakış*, Cilt: 9, Sayı: 18, ss.59-77.
- El-İskenderani, İsmail (2014), "Çoğunluğu Müslüman Olan Ülkelerde Laiklik Teokrasi Mücadelesi; Kısmi Laiklik ve Post İslamcılık", Yasin Aktay, Birol Akgün, Ahmet Uysal, Faouzi Bendridi (Ed.); *Devlet, Adalet ve Gençlik*, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları: Ankara, ss. 33-56.
- Erdağ, R. ve Kardaş T. (2013), "Türk Dış Politikası ve Stratejik Kültür", Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş (Ed.); *Türk Dış Politikası Yılığ* (2012), 1. Baskı, Seta Yayınları: Ankara, ss. 65-90.
- Erdoğan, Mustafa (1999), "Modern Türkiye'de Din ve Siyaset", Şerif Mardin (Ed.); *Makaleler 3 Türkiye'de Din ve Siyaset*, 6. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul, ss. 114-145.
- Erdoğan, Mustafa (2013), "İslam, Çoğulculuk ve AKP İktidarı", *Liberal Düşünce*, Yıl: 18, Sayı: 69-70, ss. 57-62.
- Erkan, Erol (2013), "Postmodern Dönemde Ontolojik Anlam Aracı Olarak Dini Kimlik", *International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt: 8, Sayı: 8: ss.1825-1837. [Erişim: 08 Aralık 2016, <https://www.turkishstudies.net/makaleler/933531146-111ErkanErol-1825-1837.pdf>].

- Eroğlu, Feyzullah (2005), “Kimlik Arayışları ve Türk Kimliği“, Mustafa Kahramanyol (Ed.); *Milli Kimlik ve Türkiye'nin Geleceği Üzerine*, 1. Baskı, Ato Gemi Ofset Yayınları: Ankara, ss. 119-132.
- Eyüpoğlu, Osman (2005), “Laiklik-Din İlişkisi: İslam'ın Laik Boyutu Üzerine Bir Değerlendirme”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20-21: ss. 299-327. [Erişim: 02 Aralık 2016, <http://personel.omu.edu.tr/tr/eyupoglu/bilimsel-çalışmalar>].
- Göka, Erol (2005), “Milli Kimlik – Kimlik Kavramı“, Mustafa Kahramanyol (Ed.); *Milli Kimlik ve Türkiye'nin Geleceği Üzerine*, 1. Baskı, Ato Gemi Ofset Yayınları: Ankara, ss. 12-18.
- Gökalp, Ziya (2006), *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları.
- Gökalp, Ziya (2004), *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, 2. Baskı, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları.
- Gökalp, Ziya (2012), “Türkçülük Nedir?”, Mümtaz' er Türköne (Ed.); *Milletler ve Milliyetçilikler*, 1. Baskı, Etkileşim Yayınları: İstanbul, ss. 247-256.
- Güllü, İsmail (2015), “Durkhemci Bir Sosyolog: İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Din ve Toplum Görüşleri”, *Erzincan Kültür ve Eğitim Vakfı Akademi Dergisi*, Yıl: 19, Sayı: 62, ss. 205-228.
- Güngör, Erol (2007), *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, 18. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güngör, Erol (2007), *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, 15. Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.ř.
- Güngör, Erol (2009), *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güvenç, Bozkurt (1993), *Türk Kimliği*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hocaoğlu, Durmuş (2005), “Milli Kimlik – Milli Devlet“, Mustafa Kahramanyol (Ed.); *Milli Kimlik ve Türkiye'nin Geleceği Üzerine*, 1. Baskı, Ato Gemi Ofset Yayınları: Ankara, ss. 253-258.
- Hülür, Himmet ve Kalender, Ahmet (2003), *Sosyo-politik Tutumlar ve Din*, 1. Basım, Konya: Çizgi Kitabevi.
- İnceoğlu, Efecan (2009), *Türkiye'de Siyasal İslamcılığın Evrimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kahraman, Mehmet (2008), “Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Laiklik”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 9: ss. 57-77. [Erişim: 05 Kasım 2016, <http://sbed.mku.tr/article/view/1038000513>].

- Karaman, Fikriye (2013), “Kemal Karpat’ın ‘Kısa Türkiye Tarihi’ Kitabının Değerlendirmesi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: ss. 405-410: [Erişim: 05 Kasım 2016, http://www.academia.edu/download/32720822/Kisa_Turkiye_Tarihi_pdf].
- .Karpat, H. Kemal (2009), *Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, 3. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keymen, Fuat (2007), “Türkiye’de Kimlik Sorunları ve Demokratikleşme”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı: 41, ss. 217-230.
- Kiriş, Hakan Mehmet (2012), “Türkiye’de Rekabetçi Siyasal Partilerin Dönüşümü: Post-80 Sisteminde Eski Yeni Partilerin Yükselişi ve Düşüşü”, *Toplum ve Demokrasi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 13-14, ss. 25-53.
- Kocal, Ahmet Vedat (2013), “Türkiye’de Siyasal Değişme Bağlamında Küreselleşme Sürecinde Muhafazakârlığın Dönüşümü”, [Bildiri], Ü. Güneş (Ed.); *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı II*, Star Ajans Matbaacılık: Bursa, ss. 325-342.
- Koç, Yaşar Taşkın (2011), “12 Eylül’den 12 Haziran’a Siyasi Partiler: Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti)”, *Seta Analiz*, Sayı:41: ss. 3-22. [Erişim: 12 Mart 2017, <http://www.setav.org.tr>].
- Koyuncu, Büke (2013), *Ak Parti’nin Ulusal Kimlik Vizyonunda İslam Unsuru: Türkiye’de Ulusal Kimlik-Din İlişkisi Üzerine Bir Örnek Olay İncelemesi*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kösebalaban, Hasan (2014), *Türk Dış Politikası İslam, Milliyetçilik ve Küreselleşme* (Çev. Hüsamettin İnanç), 1. Baskı, BigBang Yayınları: Ankara.
- Kösoğlu, Nevzat (2003), *Milli Kültür ve Kimlik*, 4. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kösoğlu, Nevzat (2005), “Milli Kimlik – Osmanlı Tecrübemiz“, Mustafa Kahramanyol (Ed.); *Milli Kimlik ve Türkiye’nin Geleceği Üzerine*, 1. Baskı, Ato Gemi Ofset Yayınları: Ankara, ss. 42-45.
- Kösoglu, Nevzat (2005a), “Milli Kimlik – Milli Devlet“, Mustafa Kahramanyol (Ed.); *Milli Kimlik ve Türkiye’nin Geleceği Üzerine*, 1. Baskı, Ato Gemi Ofset Yayınları: Ankara, ss. 261-263.
- Kurt, Mehmet (2012), “Türkiye’de Çokkültürlülük Politikalarının İmkânı”, Yasin Aktay, Pakinem El-Sharkawy, Ahmet Uysal (Ed.); *Değişen Ortadoğu’da Kültür ve Siyaset*, 1. Baskı, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları: Ankara, ss. 469-480.
- Kutun Gürgen, Melahat (2012), “Neoliberal Politikalar Üzerinde Kimlik Politikalarının İdeolojik İşlevi: Ana-Akım Söylemin Eleştirel Bir Değerlendirmesi”, *Toplum ve Demokrasi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 13-14, ss. 1-24.

- Levendoglu, Mehmet Fuat (2006), *Küresinliler Örneğinde Kültürel Kimlik*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Madi, Abdülfettah (2012), “İslami Referansa Dayanan Demokratik Siyasi Rejim Geliştirmek Mümkün mü?”, Yasin Aktay, Pakınem El-Sharkawy, Ahmet Uysal (Ed.); *Değişen Ortadoğu’da Kültür ve Siyaset*, 1. Baskı, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları: Ankara, ss. 145-146.
- Mardin, Şerif (1999), “İslamcılık”, Şerif Mardin (Ed.); *Makaleler 3 Türkiye’de Din ve Siyaset*, 6. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul, ss. 11-24,
- Mardin, Şerif (1999a), “Tanzimat ve Aydınlar”, Şerif Mardin (Ed.); *Makaleler 3 Türkiye’de Din ve Siyaset*, 6. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul, ss. 266-288.
- Oğuş, Uğur Pelin (2010), *Yeni Sağ ve Siyasal İslam: AKP Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Ortaylı, İlber (2005), “Milli Kimlik – Osmanlı Tecrübemiz“, Mustafa Kahramanyol (Ed.); *Milli Kimlik ve Türkiye’nin Geleceği Üzerine*, 1. Baskı, Ato Gemi Ofset Yayınları: Ankara, ss. 38-41.
- Özden, Mehmet (2005), “Milli Kimlik – Cumhuriyet Dönemi“, Mustafa Kahramanyol (Ed.); *Milli Kimlik ve Türkiye’nin Geleceği Üzerine*, 1. Baskı, Ato Gemi Ofset Yayınları: Ankara, ss. 78-82.
- Özdemir, H. ve Demirkanoğlu, Y. (2015), “6360 Sayılı Yasaya Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Muhafazakâr Demokrat Kimlik Tanımı Üzerinden Bakış; Pekişen İktidarla Merkezileşen Yerel Yönetime Doğru”, *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, No: 2, ss. 114-149.
- Özkırımlı, Umut (2009), *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, 3.Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Poyraz, Hakan (2005), “Milli Kimlik - Kimlik Kavramı“, Mustafa Kahramanyol (Ed.); *Milli Kimlik ve Türkiye’nin Geleceği Üzerine*, 1. Baskı, Ato Gemi Ofset Yayınları: Ankara, ss. 28-36.
- Saraçoğlu, Cenk (2013), “AKP, Milliyetçilik ve Dış Politika: Bir Milliyetçilik Doktrini Olarak Stratejik Derinlik”, *Alternatif Politika*, Cilt: 5, Sayı: 1, ss. 52-68.
- Smith, Anthony D. (2014), *Milli Kimlik*, (Çev. Bahadır Sina Şener), 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sunar, Burcu (2013), “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Dış Politika Söyleminde Temalar: Türkiye Bülteni Üzerine Bir İnceleme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 3, ss.431-454.
- Şahin, Köksal (2009), *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, 2. Baskı, İstanbul: Yeniüzyıl Yayınları.

- Şıvgın, Hale (2009), “Ulusal Tarih Eğitiminin Kimlik Gelişimindeki Önemi”, *Akademik Bakış*, Cilt: 2, Sayı:4, ss. 35-52.
- Şimşek, Sefa (2002), “Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 3, ss. 29-39.
- Topçu, Fatma (2009), *Din ve Toplum Ekseninde 2000’li Yıllarda Yeni Dindar Kadın Söylemi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tosun, Gülşat Aygen (1999), “2000’e Doğru Kültür ve Din”, Şerif Mardin (Ed.); *Makaleler 3 Türkiye’de Din ve Siyaset*, 6. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul, ss. 213-237.
- Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (Temmuz 2014), *Türkiye’de Dinin Kamusal Rolü ve Din İstismarı: Tarihsel Bir Analiz (7/15 Temmuz 2014)*. [Erişim: 11 Kasım 2016, <http://www.turkakademesi.org/tr>], Ankara.
- Unan, Fahri (1999), “Türkiye’de Din ve Laiklik”, Şerif Mardin (Ed.); *Makaleler 3 Türkiye’de Din ve Siyaset*, 6. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul, ss. 37-80.
- Umut, Ercan (2013), “Dünyada Değişen Muhafazakârlık Anlayışı Bağlamında Türk Siyasal Hayatında ‘Muhafazakâr Demokrasi’ Söylemi”, [Bildiri], Ü. Güneş (Ed.); *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı II*, Star Ajans Matbaacılık: Bursa, ss. 357-378.
- Uysal, Ahmet (2012), “Yeni Toplumsal Hareketler, Kimlik, Kültür ve Söylem”, Yasin Aktay, Pakinem El-Sharkawy, Ahmet Uysal (Ed.); *Değişen Ortadoğu’da Kültür ve Siyaset*, 1. Baskı, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları: Ankara, ss. 481-504.
- Vergin, Nur (2005), “Milli Kimlik – Kimlik Kavramı“, Mustafa Kahramanyol (Ed.); *Milli Kimlik ve Türkiye’nin Geleceği Üzerine*, 1. Baskı, Ato Gemi Ofset Yayınları: Ankara, ss. 19-22.
- Vurucu, İkbâl (2010), *Türk Kimliğinin Yeni Boyutları Çokluktan Birliğe*, 1. Basım, Konya: Serhat Kitabevi.
- Yanık, Celalettin (2013), “Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Cilt:20: ss. 225-237. [Erişim: 05 Ekim 2016, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423907265.pdf>].
- Yavuz, Hilmi (1998), *Osmanlılık, Kültür, Kimlik*, 2. Basım, İstanbul: Boyut Kitapları.
- Yetkin, Aydın (2013), “Kemalizm ve Düzenin Laikleştirilmesi; Teorik Bir Bakış”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve Tarih Enstitüsü Atatürk Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, ss. 57-58.

- Yıldırım, Emre (2014), “Türkiye’de Milliyetçilik ve Milli Kimlikler: Türkçülüğün Keşfi ve Ulus-Devletleşme Sürecinde Türk Milli Kimlik”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı: 28: ss. 73-95. [Erişim: 05 Ekim 2016, <http://www.jasstudies.com/DergiPdfDetay.aspx?ID=2541>].
- Yıldırım, Ergün (2012), “Türkiye’de İslamcılığın Laikliğe Bakışı”, Yasin Aktay, Pakinem El-Sharkawy, Ahmet Uysal (Ed.); *Değişen Ortadoğu’da Kültür ve Siyaset*, 1. Baskı, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları: Ankara, ss. 177-202.
- Yıldırım, Tamer (2012), “21. Yüzyılda Din Sorunu”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 4, ss. 353-357.
- Yıldız. Ahmet (2004), “Ak Parti’nin ‘Yeni Muhafazakâr Demokratlığı’: Türkiye Siyasetinde Adlandırma Problemi”, *Liberal Düşünce*, Sayı:34: ss. 5-11. [Erişim: 01 Ocak 2017, <http://libertedownload.com/LD/arsiv/34/06-Ahmet-Yildiz.pdf>].
- Yılmaz, Vacit Ertan (2000), *Bir Kimlik Oluşturma Aracı Olarak İslami Popüler Romanlar*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, Murat (2005), “Milli Kimlik – Cumhuriyet Dönemi“, Mustafa Kahramanyol (Ed.); *Milli Kimlik ve Türkiye’nin Geleceği Üzerine*, 1. Baskı, Ato Gemi Ofset Yayınları: Ankara, ss. 87-94.

ÖZGEÇMİŞ

Ankara/Nallıhan'da 1992 yılında doğdu. 2010-2014 yılları arasında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde okudu. 2015-2017 yılları arasında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde Yüksek Lisans eğitimine devam etmektedir.